MOKSLO LIETUVA

2005 m. vasario 3–16 d. LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS Nr. 3 (315)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį Kaina 2 Lt

GABIJA – namus globojanti deivė

GILTINĖ – mirties deivė

LAIMA – visažinė gimimo ir likimo deivė

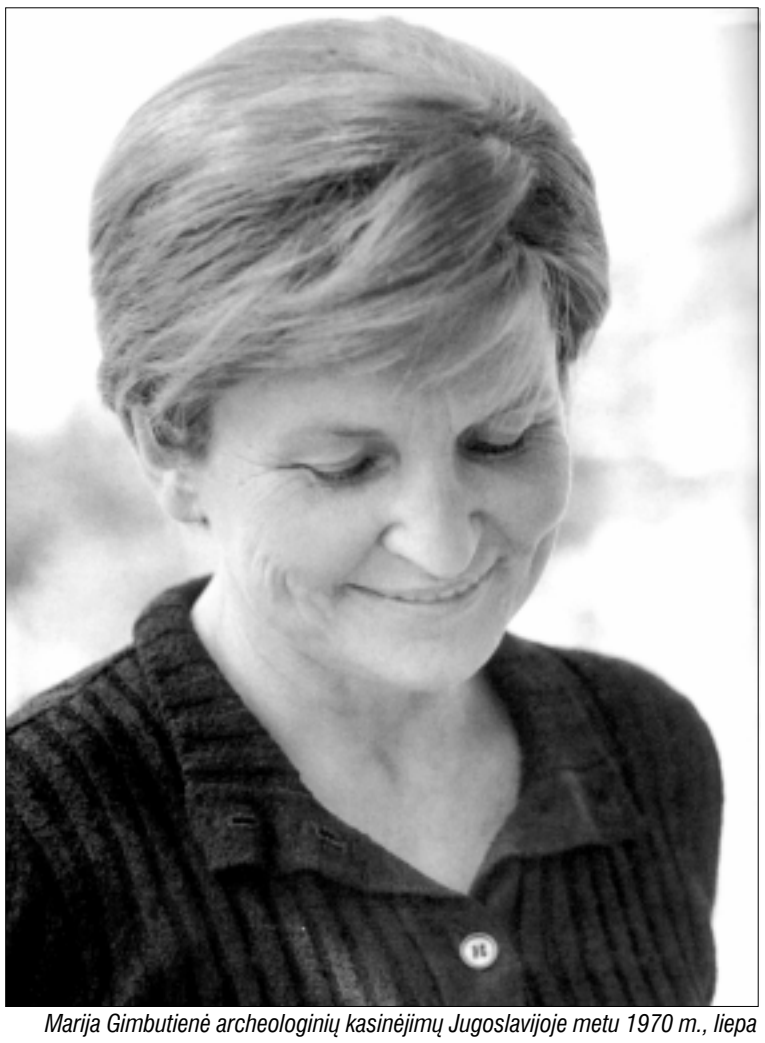

Marija Gimbutienė archeologinių kasinėjimų Jugoslavijoje metu 1970 m., liepa

Marijos Gimbutienės idėjos tebeaudrina pasaulį

Lietuvos nacionaliniame muziejuje, kur rengiami tradiciniai *Dr. Marijos Gimbutienės skaitymai*, sausio 21 d. buvo parodytas kanadiečių režisierės Donos Ryd (Donna Read) dokumentinis filmas *Signs out of time. The story of archeaeologist Marija Gimbutas (Ženklai už laiko ribų. Pasakojimas apie archeologę Mariją Gimbutienę).* Kaip matyti iš pavadinimo, tai filmas apie mūsų garsiąją archeomitologę Mariją Gimbutienę (1921 m. sausio 23 d. – 1994 m. vasario 2 d.). Vakarą parengė ir vedė kino dokumentalistas Algirdas Tarvydas, dalyvavo

Nukelta į 8 p.

Dailininko Algimanto Švažo raižiniai

MEDEINA – žvėrių ir visokios gyvasties globėja

ŽEMĖ – Didžioji motina

RAGANA – rupūžės pavidalo deivė su lelijos galva ir žuvies akimis

Kultūros takais į Europą

Fotomenininko Valerijaus Koreškovo pavardė gerai žinoma vyresniosios kartos žmonėms, nes jo nuotraukas galima buvo matyti daugelyje Lietuvoje leistų laikraščių ir žurnalų. Šiandien *Mokslo Lietuvos* pašnekovas – leidybos bendrovės UAB *Fodio-Rodina* vadovas, taigi visai kitas amplua, nors taip pat susijęs su spauda, knygomis. Ir ne bet kokiomis, o labai meniškai išleistomis, pasižyminčiomis puikia poligrafinio meno kokybe.

Kalbiname Valerijų KOREŠKOVĄ.

Ką reiškia „Fodijas“

Ką reiškia pats šios leidybos bendrovės „Fodijas-Rodina“ pavadinimas?

Galimas dalykas, Tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje *Litexpo* rūmuose esu vienas iš seniausių „dinozaurų“. Mūsų bendrovė įkurta 1998 metais. Kodėl *Fodijas*? Todėl, kad pirmas kooperatyvas buvo įsteigtas dar XX a. devintajame dešimtmetyje Palangoje. Reikėjo registruoti, o pavadinimo neturėjome. Ten pat vietoje sukūrėme pavadinimą nuo žodžių *foto* ir *video*, teko skubėti, tad greitosiomis sugalvojome itališkai skambantį naujadarą *Fodio*. Tiesa, kalbininkai pareikalavo sulietuvinti į *Fodijas*. Taip ir įregistravome, bet šioje parodoje užrašas toks, kokį naudojame logotipe – *Fodijas*. Šiam mūsų pavadinimui jau 16 metų.

Kai prie žurnalo *Rodina* Maskvoje buvo kuriama leidyklėlė (tokios

Nukelta į 6 p.

2 p. KADA LIETUVIS GAUS NOBELIO PREMIJĄ?

2 p. „SCIENCE“ PRISTATO LIETUVIŲ MOKSLININKŲ DARBĄ

9 p. KAS TAS „GYVATININKAS“?

9, 13 p. SENŲJŲ SPAUDOS ŠRIFTŲ PASAULYJE

14 p. KVIEČIA „GAMTOS IR ŽMOGAUS SAUGA“

Kada Lietuvos mokslininkas gaus Nobelio premiją?

Mokslo Lietuvos laikraštyje (2004 m. Nr. 22 (312) mane sužavėjo Kęstučio Makariūno mintis prognozuoti, kada Nobelio premijos laureatu taps pirmasis lietuvis. Keldamas šį svarbų klausimą ir siekdamas apytikriai tai apskaičiuoti, profesorius naudoja du skirtingus dydžius. Darant prielaidą, kad visose valstybėse mokslas išplėtotas maždaug vienodai, tikimybė, kad šalies mokslininkas gaus Nobelio premiją bus proporcinga gyventojų skaičiui. Lietuvai tektų vienas laureatas kas 190 metų. Kadangi jau praėjo 100 metų, tai baigiantis šiam amžiui galėtume tikėtis turėti bent vieną laureatą. Panaudojant antrą dydį – kiek lėšų skiriama tyrimams Lietuvoje ir pasaulyje, vienam mokslininkui – galima apskaičiuoti, kad Nobelio premija turėtų būti apdovanotas lietuvis kas 700 metų.

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Prof. Romualdas Šviedrys

Siekdamas paskatinti diskusiją šia tema, norėčiau pasidalyti kiek optimistiškesnėmis mintimis.

Man atrodo, kad Kęstutis Makariūnas naudojo pernelyg griežtus vertinimo kriterijus ir kad gal jau yra atsiradęs pirmasis Lietuvos Nobelio premijos vertas lietuvis mokslininkas. Tačiau įmanoma, kad Nobelio premijos vertus tyrinėjimus jis atliks užsienyje, nes Lietuvoje mokslui plėtoti skiriama nepakankamai lėšų. Panašiai yra ir dėl nedidelio mūsų šalies gyventojų skaičiaus – juk kitos mažos valstybės, pavyzdžiui, Danija, Nyderlandai, Belgija, Izraelis yra laimėjusios Nobelio premiją. Skatinant diskusiją šia tema, pravartu pasvarstyti, kaip šiose nedidelėse valstybėse buvo sudarytos sąlygos kūrybiniam mokslininkų darbui.

Tačiau pirmiausia reikia atkreipti dėmesį, kad galima vadovautis ir ne tokiais griežtais vertinimo kriterijais. Galimi trys vertinimo kriterijai. Pirmas, griežčiausias kriterijus – Nobelio premija skiriama lietuviui, kuris Lietuvoje ir studijavo, ir atliko tiriamąjį darbą.

Antras kriterijus ne toks griežtas: lietuvis mokslininkas studijavo Lietuvoje, bet savo mokslinį darbą, už kurį jam skiriama Nobelio premija, atliko užsienyje. Švelniausias kriterijus – lietuvis mokslininkas iš dalies studijavo Lietuvoje, bet daktaro disertaciją apsigynė užsienyje; ten kur jam ir kilo Nobelio premijos verta mintis. Taip pat užsienyje rasta lėšų finansuoti šio mokslininko tyrimus. Šiuo atveju abi valstybės galėtų teigti, kad tai jų laureatas. Galiausiai galima viso labo reikalauti, kad laureatas būtų gimęs Lietuvoje, nors užaugo, studijavo ir visą mokslinį darbą atliko užsienyje. Vadovaujantis šiuo kriterijumi, galima teigti, kad Aronas Klugas (Aaron Klug), 1926 m. gimęs Lietuvoje ir 1982 m. laimėjęs Nobelio chemijos premiją, yra pirmas šios premijos Lietuvos laureatas. Tačiau, deja, šis mokslininkas užaugo Pietų Afrikos Respublikoje. A. Klugo šeima iš Lietuvos emigravo, kai jam buvo dveji metai.

Prognozuojant dažnai naudojamas precedentinis indikatorius, padedantis prognozuoti daug tiksliau. Jau daug kas atkreipė dėmesį, kad pagal tai, kas gauna mokslines premijas, kaip, pavyzdžiui, Vulfo premiją (Wolf Prize) arba Laskerio premiją (Lasker Prize), galima nustatyti, kad po kelių metų kai kurie šių premijų laureatų gaus ir Nobelio premiją. Panašiai yra ir su *Science Citation Index (Mokslo citavimo indeksas* (SCI). Aukštas SCI rodiklis dažnai rodo Nobelio premijos potencialą.

Grįžus prie Lietuvos ir pasaulio gyventojų skaičiaus, reikia panaudoti vieno gyventojo rodiklius, nes daugelyje trečiųjų šalių vis dar yra nemažai beraščių, arba mokslas laikomas egzotišku, nereikalingu turtingų šalių užsiėmimu. Naudojant tokius rodiklius kaip mokslininkų skaičius vienam asmeniui *(per capita)* arba 1000 gyventojų, mūsų galimybės atrodo daug geresnės. Dar geresnis rodiklis – moksliniai darbai vienam arba 1000 mokslininkų. Šie rodikliai akivaizdžiai rodo, kodėl mažesnės šalys gauna ir toliau gaus Nobelio premijas. Taip pat jie atskleidžia, kodėl didelės šalys, turinčios milijonus gyventojų, menkai pasirodo pasaulinėje mokslo ir Nobelio premijų arenoje. Atsitiktinai turiu po ranka keletą duomenų.

Iš šios lentelės galima matyti, kad kai kurių nedidelių šalių, turinčių mažai gyventojų, kaip, pavyzdžiui, Kanados, Šveicarijos ir Izraelio mokslininkai, sugeba parašyti labai daug mokslinių straipsnių. 1967 m. duomenimis, Izraelyje gyveno tiek pat pasaulio mokslininkų, kiek visoje Pietų Amerikoje. Tačiau tuo metu Izraelyje gyveno tik 3 mln. gyventojų, o Pietų Amerikoje – šimtą kartų daugiau.

Vertėtų panaudoti dar ir kitą prognozavimo metodą – istorinę analogiją. Studijuodami mažesnių šalių, kurios jau didžiuojasi savo Nobelio premijos laureatais, mokslo pasiekimus galėsime geriau suprasti, kokia Lietuvos padėtis, palyginti su kitomis šalimis. Esu tikras, kad pirmąjį šio šimtmečio ketvirtį Lietuva sulauks ir pirmojo savo Nobelio premijos laureato.

Prof. Romualdas Šviedrys

*** Lentelės duomenys iš Dereko J. De Solos Praiso (Derek J. De Solla Price) knygos *Little Science, Big Science And Beyond* (Columbia University Press, New York, 1986, p. 151.).**

Ketvirtą eilutę pridėjau, pasinaudodamas Dereko de Sollos Praiso pateiktais duomenimis (R. Š.)

Pasaulio gyventojų skaičiaus, BVP ir mokslininkų skaičiaus palyginimas (1967 m.) proc.

Šalis	Gyventojų skaičius	BVP	Mokslininkų skaičius	Mokslininkų ir gyventojų santykis
Jungtinės Amerikos Valstijos	5,9	32,8	41,5	7,5
TSRS	7,0	15,6	8,0	1,14
Jungtinė Karalystė	1,6	4,8	8,1	5,06
Prancūzija	1,4	4,5	4,5	3,01
Japonija	2,9	3,6	4,1	1,41
Italija	1,5	2,6	2,2	1,46
Kanada	0,6	2,2	3,2	5,33
Indija	14,4	2,2	2,3	0,16
Šveicarija	0,2	0,6	1,4	7,0
Izraelis	0,08	0,15	0,9	11,25
Kitos Artimųjų Rytų valstybės	2,5	0,85	0,4	0,16
Pietų Amerika	7,0	3,7	0,9	0,13

„Science“ žurnalas pristato lietuvių ir amerikiečių mokslininkų darbą

Žurnalo „Science“ („Mokslas“) sausio mėnesio numeryje skelbiamas straipsnis, kuriame pristatomas nustatytas sudėtingas fotosintezės savireguliavimo mechanizmas. Šį darbą paskelbė bendra Kalifornijos universiteto Berklyje bei Lorenco Nacionalinės laboratorijos Berklyje mokslininkų grupė, kurioje dirbo du lietuviai mokslininkai – dr. Donatas Zigmantas ir Vilniaus universiteto teorinės fizikos katedros prof. Leonas Valkūnas.

Profesorius L. Valkūnas kelis dešimtmečius mokslinėse grupėse Vilniaus universitete nagrinėja fotosintezės fizikinius vyksmus – šviesos sugertį, energijos pernašą, krūvininkų atskyrimą fotosintetinėse struktūrose. Prieš keletą metų Berklyje buvo atrastas specialus baltymas, kuris yra tiesiogiai susijęs su fotosintezės savireguliavimu. Todėl vienas iš L. Valkūno projektų, vykstant į Berklį pagal Fulbraito programą, buvo skirtas fotosintezės savireguliavimo mechanizmo tyrimams.

Remiantis turimais eksperimentiniais duomenimis, buvo iškelta idėja, kad šis vyksmas turėtų būti sietinas su chlorofilo ir kito pigmento zeaksantino kompleksu. Šiai idėjai patikrinti buvo ruošiami mutantai su naujai atrasto specialaus baltymo bei zeaksantino pigmentų trūkumu bei pertekliumi, atliekami sudėtingi spektroskopiniai eksperimentai. Visi šie kryptingi tyrimai patvirtino hipotezę, kad fotosintezės savireguliavimas yra išties tiesiogiai susijęs su chlorofilo ir zeaksantino kompleksu.

Vilniaus universiteto mokslininkui teko suformuluoti dinaminius modelius bei atlikti reikiamus modelinius skaičiavimus. Visi šie tyrimai leido vienareikšmiškai nustatyti fotosintezės savireguliavimo veikimo mechanizmą. Šis mokslininkų darbo rezultatas atskleidė plačias perspektyvas plėtojant tyrimus, susijusius su dirbtine fotosinteze.

Donatas Bagdonas

„Siemens“ ir „Microsoft“ kuria pasaulinį aljansą

Tarptautinės bendrovės *Siemens* ir *Microsoft* įkūrė ilgalaikį pardavimo ir rinkodaros aljansą, veiksiantį visame pasaulyje. Susitarimo tikslas – tobulinti realaus laiko komunikacijos sprendimus, kurie į visumą integruoja balsą, vaizdą, internetines žinutes ir konferencijas.

Šios technologijos leidžia įmonėms integruoti turimus sprendimus. Taip didinamas darbo našumas ir komandos bendradarbiavimas, panaikinamos komunikacijos spragos tarp asmeninio kompiuterio ir biuro telefono. Šiuo metu tokiais sprendimais domisi ne tik pasaulinės bendrovės, bet ir Lietuvos įmonės, – teigė Giedrius Dzekunskas, UAB *Siemens* padalinio *Communications* vadovas Lietuvoje.

Sudarytasis aljansas padės sėkmingai plėtoti įmonių pastaruosius metus kurtus strateginius produktus bei pasiūlyti bendrą jų paketą. Pakete bus integruotos tokios komunikacijos priemonės kaip operatyvus pranešimų siuntimas *(instant messaging)*, elektroninis paštas, darbo telefonas, mobilusis ar namų telefonas, interaktyvios vaizdo konferencijos ir panašiai. Šios technologijos turėtų būti integruojamos į vieningą sistemą jau šių metų pirmąjį pusmetį.

Dėl minėto susitarimo bus pradėti platinti naujausi *Microsoft Office* sistemos produktai pavadinimais *Istanbul* (naudojant *Microsoft Office Live Communication Server 2005* platinamąjį paketą), *Microsoft Office Live Meeting*, realaus laiko bendradarbiavimo sprendimas internete *HiPath OpenScape* ir kiti produktai.

Microsoft Office Live Meeting suteikia galimybę naudotis interaktyviomis vaizdo konferencijomis ir keistis informacija naudojant tik telefoną, kompiuterį ir internetą. *Microsoft Office Live Communication Server 2005* yra platinamasis paketas, sudarantis sąlygas operatyviam pranešimų siuntimui ir realaus laiko komunikacijai, naudojant patikimas ir saugias technologijas. Naujausias *Microsoft Office* sistemos produktas *Istanbul* leidžia viename asmeniniame kompiuteryje integruoti pranešimų siuntimą, vaizdą, garsą ir telefoniją. *Siemens* produktas *HiPath OpenScape* leidžia operuoti minėtu komunikacinių priemonių paketu.

Bendrovės taip pat patvirtino planus, kad netrukus įmonėms bus pristatytas naujas sprendimas, kuris leis išplėsti *Istanbul* funkcijas ir kompiuteriu valdyti telefono skambučius. Šiuolaikiniai sprendimai leis vartotojams matyti telefono būklę, pavyzdžiui, jie galės stebėti, kas skambina į jų telefonus ir nuspręsti kaip geriausia atsiliepti.

Lietuvoje *Microsoft* ir *Siemens* bendradarbiauja nuo 2003 m. liepos 10 d., kai buvo pasirašyta bendradarbiavimo sutartis verslo valdymo sistemų diegimo srityje. Pagal ją *Siemens* padalinys tapo sertifikuotu *Axapta* sprendimų centru.

1995 m. Lietuvoje įkurta UAB *Siemens* specializuojasi informacijos ir ryšių, verslo valdymo sistemų, pramonės ir pastatų technologijų, automatikos ir elektrotechnikos produktų, transporto sistemų, medicinos sprendimų bei energijos gamybos, perdavimo ir paskirstymo srityse.

Ramūnas Gaukštas, Justina Gineikienė

Lituanistika vis dar sulaukia vieno kito stebuklo (2)

Pabaiga. Pradžia Nr. 2

Tęsiame pokalbį su Sankt Peterburgo valstybinio universiteto Filologijos fakulteto Bendrosios kalbotyros katedros Baltistikos skyriaus vadovu doc. Aleksejumi ANDRONOVU.

Kaip rasti dingusią knygą

Kokių archyvinių temų dabar esate pasiryžęs imtis? Juk dar nepavyko išsiaiškinti ir M. Daukšos „Katekizmo“, buvusio Peterburgo viešojoje bibliotekoje, likimo.

Sankt Peterburgo viešojoje bibliotekoje turime ir kitų unikalių dalykų. Tai antrojo prūsų *Katekizmo* egzempliorius, kuris tuo svarbus, kad jo tituliniame lape yra apie 1700-uosius metus ranka įrašyta, jog paskutinis prūsų kalba kalbėjęs senelis mirė Kuršių Nerijoje 1677 metais. Baltų filologijoje tai gerai žinomas faktas, tačiau problema buvo štai kokia. Reinoldas Trautmanas paskelbė šį užrašą savo prūsų kalbos studijose ir nurodė, kad saugomas Peterburge minėto *Katekizmo* egzempliorius. Deja, tas egzempliorius buvo laikomas dingusiu. Prof. Vytautas Mažiulis savo *Prūsų kalbos paminkluose* tvirtino, kad to egzemplioriaus Peterburgo viešojoje bibliotekoje nesama, dingęs dar Pirmojo pasaulinio karo metais. Visai netyčia tą egzempliorių man pavyko surasti. Tiesa, ne iš karto. Keista, bet knygos kortelė buvo kataloge savo vietoje. Aptikus kortelę savo vietoje buvo rasta ir pati knyga.

Kaip tai reikėtų suprasti? Kortelė ir knyga buvo ten, kur ir turėjo būti, o prieš tai knygos ieškoję tyrinėtojai jos negalėjo rasti?

Neįsivaizduoju. Padavęs užsakymą bibliotekai, gavau atsakymą, kad tokios knygos bibliotekoje nėra.

Laimei, turiu labai gerą globėją Rusijos nacionalinėje bibliotekoje – Ilją Gavrilovną Jakovlevą, kuri yra *Rosikos (Rossica)* skyriaus saugotoja. Šiame skyriuje iki 1930 m. buvo kaupiama literatūra apie Rusiją užsienio kalbomis, taip pat ir lietuvių kalba. Prie tos medžiagos XIX a. antroje pusėje bei XX a. pradžioje yra dirbęs ir S. Baltramaitis.

Tai štai Ija Gavrilovna kartu su manimi nuėjo į retų spaudinių skyrių, ir mes pradėjome primygtinai aiškintis, kur galėjo dingti mūsų ieškoma knyga, jei užfiksuota, kad ji bibliotekoje buvo. Darbuotoja sako: *Pažiūrėkite patys kataloge, aš jums atnešiu visą dėžutę.* Ji atnešė visą katalogo dėžutę ir abėcėlės tvarka savo vietoje radau mums rūpimo *Katekizmo* kortelę. Turėdama kortelę be jokio vargo darbuotoja rado ir ieškomą knygą.

Mistika?

Negaliu paaiškinti. Tada pradėjau aiškintis, kas žinojo, kad tas *Katekizmo* egzempliorius yra dingęs. Pasirodo, kad 1950 m. to egzemplioriaus buvo ieškojęs prof. Vladimiras Toporovas. Jam taip pat buvo atsakyta, kad šis egzempliorius nežinia kur dingęs.

Ar galėjo būti, kad kuriam nors asmeniui tyčia nenorėta to egzemplioriaus duoti, o paskui prasidėjo „lavinos reakcija“?

Nemanau. Man atrodo, kad bibliotekoje bent jau ankščiau dirbo savo darbui labai atsidavę žmonės, ir jų garbės reikalas buvo viską taip sutvarkyti, kad skaitytojai neturėtų priekaištų.

Man sekasi dirbti su baltistikos medžiaga, pavyksta rasti vis ką nors įdomaus. Manau, kad tai labai reikšmingas radinys – prūsų *Katekizmas*, kurio egzempliorius buvo laikomas dingusiu. Nesu palaidojęs vilčių rasti ir M. Daukšos *Katekizmo* egzempliorių Sankt Peterburge. Man tai įdomus užsiėmimas, ir, atrodo, kad dirbdamas archyvinį darbą galėčiau nuveikti šį tą naudingo.

Silvestro Baltramaičio keliu

Tad gal Sankt Peterburgo viešojoje bibliotekoje saugomi baltistų nepaliesti aukso klodai?

Taip gal ir nėra, kaip kartais girdžiu sakant retų knygų skyriuje: *Taip, turime nežinia kokiomis kalbomis parašytų knygų, kurių viršelių ir pradžios nėra išlikę, todėl jos nėra identifikuotos.* Man regis, tai daugiau noras pasigirti, bibliotekininkų darbą praturtinti mistikos elementais. Vis dėlto XIX a. pabaigoje bent jau lietuviški fondai buvo labai gerai sutvarkyti. Tai pasiekta būtent S. Baltramaičio dėka. Latvių fondai man mažiau pažįstami, bet galiu spėti, kad ir latvistikos specialistai savo fondus yra susitvarkę.

Žinoma, nemanau, kad svarbiausia siekti tik didelių atradimų.

Keletą kartų prisiminėte S. Baltramaitį?

Biblioteka ieškojo žmogaus, mokančio lietuviškai. *Rosikos* skyriaus katalogai buvo leidžiami nuo XIX a. vidurio. Tiksliai nepamenu, kuriais metais pirmą kartą tas katalogas išspausdintas, bet jame buvo parašyta, kad į katalogą įtrauktos visos apie Rusiją parašytos knygos, kurias biblioteka turi užsienio kalbomis. Taip pat parašyta, kad biblioteka turi knygų suomių, lietuvių, latvių ir estų kalbomis, bet jos į šį katalogą neįtrauktos. Bus įtrauktos į atskirą knygelę, kurią rengiamasi leisti.

Po 13 metų tas katalogas iš naujo išspausdintas jau tipografiniu būdu, ir jame vėl kartojamas tas pats sakinys, kad bibliotekoje yra lietuviškų, latviškų, suomiškų ir estiškų knygų, bet jų bibliografija bus išleista atskiru leidiniu. Matyt, biblioteka vis negalėjo pasitelkti specialistų, kurie galėtų įvertinti ir katologizuoti tas knygas. Vėliau atsirado S. Baltramaitis, kuris 1869–1918 m. dirbo šioje bibliotekoje, ir tuos leidinius bei knygas tvarkė.

Itin reikšmingas jo darbas *Lietuvos geografijos, etnografijos ir statistikos bibliografijos medžiagos rinkinys*, kuris rusų kalba išspausdintas 1891 m. ir antrą kartą papildytas 1904 metais. Papildant S. Baltramaičio *Bibliografiją* buvo pridėtas *Lietuviškų ir senųjų prūsų knygų sąrašas, išleistų 1533–1891 metais*. Keista, kad S. Baltramaičio rodyklėje neužsiminta apie M. Daukšos *Katekizmą*, kuris turėjo būti saugomas toje bibliotekoje. Antrame Baltramaičio bibliografijos leidime nurodytas pirmas *Katekizmo* paminėjimas, nors ir su klaida: turi būti ne 1860 m., o 1861 metai. Gal S. Baltramaitis pats nematė tos publikacijos. Tarp kitko, ji buvo išspausdinta laikraštyje *Vilenskij vestnik* Nr. 56 lenkiškai ir Nr. 60 rusiškai.

Kad S. Baltramaičio rodyklėje neužsiminta apie M. Daukšos „Katekizmą“ taip pat nuostabos vertas dalykas.

Galiu spręsti, kad M. Daukšos *Katekizmo* egzempliorius jau buvo tikrai dingęs iš bibliotekos fondų.

Apie Jus patį norėčiau paklausti. Lietuviškai kalbate labai laisvai, tik įdėmus klausytojas galėtų pastebėti švelnų akcentą, kuris būdingas net lietuviškai kalbantiems Lietuvos rusams. Kaip Jums pavyko taip gerai išmokti lietuvių kalbos?

Nėra paprasta atsakyti. Lietuvių kalba pagal tarimą ne tiek daug skiriasi nuo rusų kalbos. Gerokai daugiau problemų turėjau ir tebeturiu su latvių kalbos tartimi. Turėjau galimybę atvažiuoti į Lietuvą metams ir studijuoti Vilniaus universitete, klausytis tikros, „švarios“ lietuvių kalbos. Todėl mažiau girdėjau žargono, gal kirčiuoju taisyklingiau ir už kai kuriuos lietuvius. Man pasisekė, nes girdėjau labai taisyklingą kalbą. Man mažiau yra tekę bendrauti buitinės lietuvių kalbos lygmeniu.

Ar dabar turite galimybių atvykti į Lietuvą?

Porą kartų per metus atvažiuoju, kartais net dažniau. Mano bičiuliai Lietuvoje pasirūpino, kad gaučiau Lietuvos pilietybę – Prezidentas Valdas Adamkus man skyrė antrąją – Lietuvos pilietybę – 2003 metais. Tai padeda man glaudžiau bendradarbiauti su Lietuvos lituanistais ir baltistais. Aišku, ir be pilietybės galėčiau gauti Lietuvos vizą, tačiau kaskart forminti dokumentus – labai varginantis darbas. Dabar galiu daugiau laiko ir dėmesio skirti Lietuvių kalbos institutui, nes su Gramatikos skyriumi tenka turėti daug bendrų sumanymų.

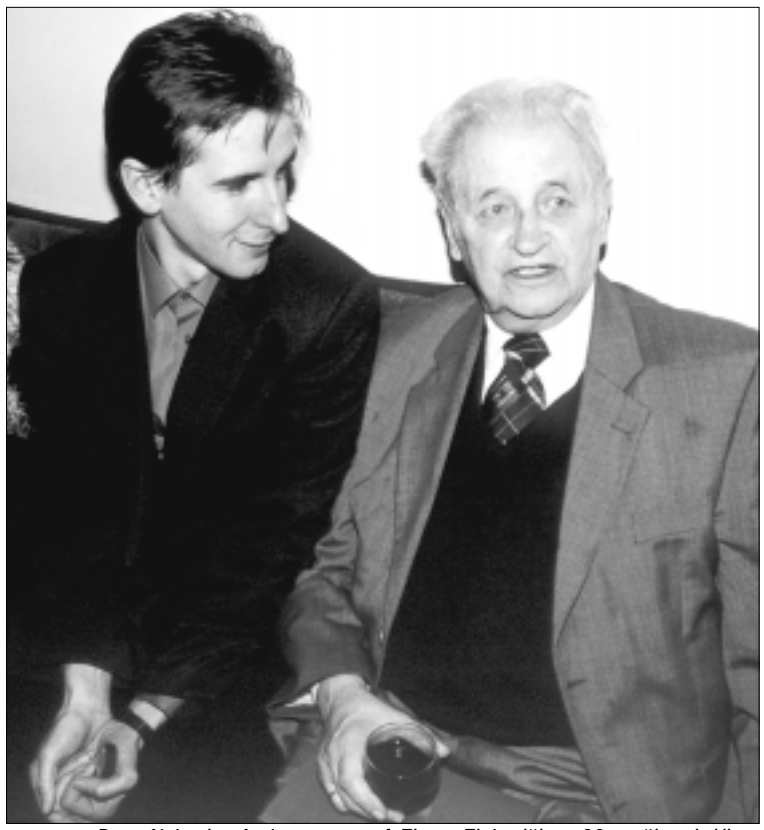

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Doc. Aleksejus Andronovas prof. Zigmo Zinkevičiaus 80-mečio minėjime

Pirmieji Sankt Peterburgo universiteto lituanistai, kuriuos prieš trejetą metų doc. Aleksejus Androvovas atsivežė į Vilnių

Domisi kalbininko Boriso Larino veikla Lietuvoje

Šis Jūsų atvykimas susijęs su moksliniais interesais?

Taip, atvykau pasidomėti, kas Lietuvos archyvuose ir bibliotekose saugoma apie akad. Borisą Lariną bei jo veiklą Lietuvoje. Numatyta mokslinė konferencija, kurioje manęs paprašė perskaityti pranešimą *Akademikas B. Larinas ir baltų kalbotyra*. Apie tai yra nemažai rašę prof. Algirdas Sabaliauskas, prof. Zigmas Zinkevičius ir kiti kalbininkai. Panaršęs Sankt Peterburgo archyvus įsitikinau, kad ne viskas taip vienareikšmiška, kaip kartais galima išgirsti vertinant kai kurių kalbininkų veiklą. Štai ir šiandien su dr. Aloyzu Vidugiriu trumpai aptarėme, kas dar nėra žinoma apie akad. B. Lariną.

Kaip glaustai apibūdintumėte akad. B. Larino reikšmę baltistikai?

Sunku vertinti, nes kol kas nesu pakankamai įsigilinęs į šį klausimą. Mano manymu, jis buvo Lietuvos draugas, nors tais sunkiais pokario metais ir, kaip kartais sakoma, buvo atsiųstas iš Leningrado vadovauti Lietuvos kalbininkams. Šiandien peržiūrėjau 1948–1950 m. posėdžių, kuriuose buvo baramas Juozas Balčikonis ir kiti, protokolus. Tada „nuo nepriimtinų pavyzdžių“ buvo taisomi du pirmieji didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* tomai. Sunku įsivaizduoti, kokių nesąmonių ten prišnekėta. Solidūs profesoriai turėjo teisintis dėl tokių niekų. Man atrodo, kad B. Larinas, negalėdamas nieko pakeisti, vis dėlto stengėsi bent kiek sušvelninti padėtį. B. Larinas jei ir kritikavo žodynininkus, tai iš esmės, kaip dalyko žinovas, o ne ideologas. Kaip tik man ir rūpi rasti konstruktyvios B. Larino gal ir kitų kalbininkų mokslinės kritikos.

Ar Lietuvoje teisingai įvertinta B. Larino vieta kalbotyros moksle?

Įvertinta. Bent jau oficialiai lietuviai B. Larinui yra skyrę nemaža padėkos žodžių.

Pagarbos žodis lietuvių kalbininkui

Šiandien dalyvavote iškilaus lietuvių kalbininko akad. Zigmo Zinkevičiaus 80-mečio iškilmėse. Kokį įspūdį Jums paliko šis renginys?

Buvo labai gražu. Prieš keturis mėnesius Sankt Peterburge pagerbėme taip pat žymaus rusų baltisto Jurijus Otkupščikovo 80-metį (gimė 1924 m. rugpjūčio 29 d. Kazanėje). Jis yra mūsų fakulteto profesorius. Buvo atvykę jo mokiniai bei draugai, bet mes nesugebėjome pasiekti tokio renginio masto, kuriuo buvo Lietuvos mokslų akademijos salėje pagerbtas Z. Zinkevičius. Tai ir suprantama: Lietuva kompaktiška šalis, paprasčiau ir rengti tokias iškilmes. Z. Zinkevičius yra ir visuomenės bei politinis veikėjas, Lietuvoje visiems gerai žinomas, o mūsų kalbininkai pažįstami siauresnės srities specialistams.

Apie Z. Zinkevičių galėčiau pasakyti, kad tai išties nuostabus žmogus, labai nuoširdus. Su juo susipažinau prieš 12 metų, ir per tuos metus jis visai nepasikeitė. Garbės svečių knygoje užrašiau profesoriui linkėjimą: kad jis nepasikeistų dar daug metų. Kad dar ilgai galėtume iš jo semtis energijos savo darbams.

Ačiū už šį pokalbį. Labai malonu buvo su Jumis bendrauti ir atnaujinti pažintį.

Kalbėjosi
Gediminas Zemlickas

PER KALBĄ – PRIE TAUTOS ISTORIJOS IŠTAKŲ (3)

Pradžia Nr. 1

Mūsų pašnekovas – Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys prof. Zigmas ZINKEVIČIUS, šių metų sausio 4 d. įkopęs į savo 80-ąją gyvenimo viršukalnę. Mūsų žymusis lituanistas kalbininkas dalijasi savo turtinga moksline ir gyvenimiškąja patirtimi, užgriebdamas, kaip nesunku įsitikinti, labai platų problemų lauką.

Žmogaus ir valstybės savigarba priklauso ne nuo valstybės dydžio

Sunku paaiškinti, kodėl kai kurie lietuviai taip stengiasi kuo greičiau susitapatinti „su Europa“, užmiršti, kas esą. Gal Jūs, Profesoriau, galėtumėte pasakyti, kur čia šuo pakastas?

Pabandžiau atlikti eksperimentą, kurio pasakysiu tik rezultatą. Kas dabar Lietuvoje daugiausia kemša kur reikia ir nereikia anglų kalbą? Ogi visi tie patys, kurie seniau piršo rusų kalbą.

Atsirado ir naujų jaunesniosios kartos „kišėjų“.

Tada jų tėvai buvo mums rusų kalbos diegėjai per prievartą. Obelis nuo obels netoli rieda.

Kaip su šia bjaurastimi kovoti? Jūsų pateiktas pavyzdys su mažutės Lichtenšteino valstybės atstovu parodo, kas yra tautinė ir valstybinė savigarba. Ji visai nepriklauso nuo valstybės dydžio, bet turbūt glūdi asmenybės viduje.

Lietuva yra vidutinio dydžio Europos valstybė. Jeigu paimtume ir surikiuotume tas valstybes pagal dydį, tai įsitikintume, kad Lietuva yra toli nuo galo. Esame sąrašo viduryje. Tai sovietai mums visą laiką diegė nepilnavertiškumo kompleksą, kad esame maži ir niekas nuo mūsų nepriklauso.

Ar tai nėra tos pilietinės sąmonės diegimo pasekmė? Nuslopinę tautinės mokyklos idėją ir pradėjus ugdyti „piliečius“, galop turime ir pirmuosius rezultatus: stebėtiną kai kurių asmenų norą kuo greičiau ištirpti globalioje erdvėje. Blogiausia, kad savo pačių paklydimą jie norėtų pateikti kaip nepaprasto modernumo ir „realiai suvoktos būtinybės“ laimėjimą.

Pasakysiu kitą pavyzdį. Prieš porą metų man parūpo pasižiūrėti, kaip mudviejų su buvusiu Vilniaus apskrities viršininku Aliu Vidūnu įsteigtose lietuviškose mokyklėlėse minima Vasario 16-osios šventė. Buvau sužavėtas. Ne paukščiukai buvo padėti, ne formaliai buvo minima. Nors šeimose beveik visi vaikai kalba nelietuviškai, bet į mokykloje surengtą šventę ateina su tėvais ir seneliais. Šie lietuviškai kartais nelabai supranta, bet jiems įdomu, kaip jų vaikai deklamuoja, pašoka.

Arba vaikų darželiai Pietryčių Lietuvoje. Dažniausiai greta du darželiai – lenkiškas ir lietuviškas. Vasario 16-ąją mini kartu. Lenkiukai vaikai kalba lietuviškai, susikabinę rankomis su lietuviukais traukia *Ąžuolai žaliuos*. Gražu žiūrėti.

Susižinojęs, kur kitą dieną Vilniuje bus minima Vasario 16-oji, apsilankiau. Skyrėsi kaip dangus ir žemė nuo to, ką mačiau mokyklose. Nemačiau miesto mokyklose, kad būtų atėjęs bent vienas tėvas, viskas daroma formaliai, paukščiukai padėti. Mokiniai ir tie atvaryti. Daug pasakantis faktas. Mat ne paslaptis, kad lietuvių kalba vietinės savivaldos neretai persekiojama. O tada kyla noras priešintis. Vilniuje niekas nepersekioja, toks ir požiūris į lietuvių kalbą.

Ar ne vergo sindromas? Laisve nesugebama naudotis.

Tas pats visose tautose, lietuviai – jokia išimtis. Kai steigėme lietuviškas mokyklėles Vilniaus apskrityje, prieš jas buvo varoma didelė propaganda. Prisimenu, kaip vienais metais rugsėjo 1-ąją važiavome atidaryti penkių naujų mokyklų. Aplankėme ir Čiužiakampį, maždaug puskilometris nuo Baltarusijos sienos. Neseniai susitikau tai pačiai Čiužiakampio mokyklai vadovaujančią mokytoją Jolantą Žalgutę. Jau vadovauja kone šimtui mokinių, o buvo tik trys. Į jos mokyklą perėjo dirbti ir buvęs lenkų mokyklos direktorius, nes lenkų mokykla užsidarė.

Kur apskričių mokyklų sėkmės priežastis

Suprantu, kad teigiamai vertinate įkurtųjų Vilniaus apskrities lietuvių mokyklų veiklą. Kokios priežastys tą sėkmę lėmė? Ar tik mokykloms skirti finansai?

Iš pradžių lemiamas dalykas buvo tas, kad su A. Vidūnu pasirūpinome mokymosi tęstinumu. Seniau buvo įsitvirtinusi tokia praktika: mokinukas baigdavo pirmą klasę, o antrais metais mokinių nepavykdavo surinkti, ir mokyklą likviduodavo. Tekdavo važiuoti į toli esančią lietuvišką mokyklą arba į šalia esančią lenkišką. Pasirūpinome, kad ir kitais metais susirinktų mokinių. Kai tėvai įsitikino, kad tai rimtas dalykas, bus galima mokslus lietuviškoje mokykloje tęsti ir kitais metais, mokykla įgijo pasitikėjimą. Tai svarbu.

Antra, kas padaryta. Siekėme, kad tų mokyklėlių mokytojai turėtų muzikinį išsilavinimą. Kai tik mokytojai pradėjo organizuoti meno saviveiklą, tuojau įgijo ir tėvų pasitikėjimą. Labai svarbūs dalykai.

Taip pat pasirūpinome, kad į mokyklas nebūtų paskirti mokytojai ateistai. Ne dėl to, kad ateistai, bet jei kaime gyvena tikintys žmonės, o mokytojas – ateistas, tai jau iš anksto užprogramuota nesantaika.

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Kalbininkas prof. Zigmas Zinkevičius per savo 80-ąjį gimtadienį

Taip pat labai norėjau, kad ten, kur yra lietuviška mokykla, sekmadieniais būtų bent vienos lietuviškos mišios ir pamokslas. Visi kunigai moka lietuviškai, tik kai kurie lenkai kunigai nenori sakyti lietuviškų pamokslų. Teko imtis visokių priemonių. Mokyklose buvo organizuojami kad ir maži choreliai, išmokdavo vieną kitą giesmę. Pradėjus giedoti ateidavo pasižiūrėti tėvai, seneliai. Taigi tekdavo ir tokiais būdais veikti.

Pavyko sutelkti labai gerus mokytojus. Beveik visos mergaitės, bet labai vykusios, vietos žmonėms patikdavo, pritapdavo. Ėmė organizuoti lietuvių kalbos kursus tėvams, kurie palaikydavo tas mokytojas ir savivaldybėse. Nė viena mokykla nebuvo uždaryta.

Tai Jūsų, kaip švietimo ministro pergalė. O ar buvo pralaimėjimų?

Visur būna pralaimėjimų. Mūsų įsteigtos mokyklos priklauso apskričiai. O savivaldybėms priklausančios mokyklos skursta ir nėra priemonių joms padėti. Visų mokyklų apskričiai neperduosi, nes niekur pasaulyje taip nėra. Ministerija taip pat nepajėgi visoms mokykloms padėti.

Tam tikro pobūdžio spaudoje kaip ministras būdavote kritikuojamas. Ar lengvai tą kritiką išlaikydavote?

Matote, kas mane kritikavo? Politikuotojai. Mano santykiai su lenkų lingvistais labai geri, tai kai kurie iš jų mane mėgindavo ginti. Paskui turėdavo ir nemalonumų. Pasitaikydavo ir klastos. Niekur nebuvo paskelbtos nė vienos mano programinės kalbos dėl santykių su lenkiškomis mokyklomis. Tos kalbos būdavo atpasakojamos ir žiauriai iškraipytos. Būdavo pateikiama visiškai priešingai, nei aš būdavau sakęs. Prieš mane buvo nukreiptas organizuotas kreipimasis, kurio kitaip kaip falsifikuotu taip pat negaliu pavadinti. Prasidėjus visam tam triukšmui, man paskambino pagrindiniai to puolimo organizatoriai, girdi, nori susitikti ir taikytis. Mielai sutikau, bet paprašiau, kad prieš tai spaudoje būtų ištaisyti visuomenę klaidinantys tekstai – kad būtų atšaukta neteisybė. Daugiau man norintieji taikytis nebeskambino ir iškraipytų tekstų neatšaukė.

Gal per daug būtų tekę taisyti?

Gal nieko nebūtų ir likę.

Kokie dabar Jūsų santykiai su tais pačiais „politikieriais“?

Jokių ryšių ar reikalų su jais neturiu. Buvo keli pasitarimai įvairiose institucijose, į kurias buvau kviestas ir anie buvo atėję. Jeigu kuris akivaizdžiai imdavo sakyti netiesą, tai pataisydavau. Štai ir visi santykiai.

Tautinė valstybė Europos Sąjungoje

Jums yra tekę kirstis ne tik su lenkų politikuotojais, bet ir su švietimo bei mokslo reformą kitaip suprantančiais lietuviais?

Tai visai kitas klausimas. Labai apmaudu, kad mūsų tautinės mokyklos kūrėjai patys labai greitai atsisakė savo idėjos. Vėliau pamatė, kad blogai, dabar po truputį lyg ir norėtų grįžti. Man patiko, kai per savo jubiliejų prof. M. Lukšienė per radiją labai gražiai pakalbėjo, grįždama prie savo idėjų, kurių pati ir buvo atsisakiusi.

Būdamas ministru tautinės mokyklos idėjos Jūs taip ir neįstengėte apginti? Kaip šiandien vertinate pačią tą idėją? Juk būdami ES nariai esame visai kitoje geopolitinėje realybėje. Ar būdami ES galėtume būti tautinė valstybė?

Tautinės valstybės idėjos apginti buvo neįmanoma. Idėjos neatsisakau. O Briuselis į tokius dalykus kaip švietimas, tautinė ar kokia kitokia mokykla, visiškai nesikiša. Palieka kiekvienos valstybės vidaus reikalu.

Ar tai ne anachronizmas: būti ES nare ir tautine valstybe?

Ne anachronizmas. Juk ką reiškia *tautinė*? Su tuo žodžiu reikėtų būti atsargiems, nes kai kas tuojau sutapatins su nacionalizmu. Prasidės „politikierių“ spekuliacijos, todėl reikia apdairiai elgtis. Pradinė mūsų tautinės mokyklos koncepcija buvo labai teisinga ir neprieštarauja jokiai ES direktyvai.

Prieš keletą metų paskelbtose pagrindinėse švietimo gairėse tyčia ieškojau tokių sąvokų kaip *Tėvynės meilė*, *patriotizmas*. Nė kvapo neradau. Tad apie ką čia dar galima kalbėti.

Humanitarams ISI nereikalingas

Pakreipkime pašnekesį į Jūsų mokslinių interesų sritį. Su kuo daugiausia susirašinėjate, palaikote ryšius?

Vilniaus universiteto bibliotekos Baltojoje salėje atidarant prof. Zigmui Zinkevičiui skirtą parodą

Susirašinėju su žymiusiais pasaulio baltistais. Nepasakyčiau, kad tas susirašinėjimas būtų labai intensyvus ar nuoseklus, bet prisireikia, tarkime, Viljamui Šmolstygui (William Schmalstieg) kokių nors duomenų ar mano nuomonės į vieną ar kitą problemą, tai atsiunčia man pranešimo dalį, kartais trumpai laiške išdėsto reikalo esmę. Tai ir atsakau žmogui. Man ko nors prisireikia, aš jam parašau. Kartais visą pusmetį neparašau nė vieno laiško, o kartais ir labai dažnai apsikeičiame laiškais.

Taip ne tik su V. Šmolstygu. Prasčiau pažįstu jaunimą, dabar užsienyje yra daug jaunų baltistų. Tokie kalbininkai kaip Pietras Umbertas Dinis, man savi. Jau kai kurie paties P. U. Dinio mokiniai yra profesoriai, taip, kaip ir mano. Juos susitinku kur nors konferencijoje, bet artimiau susipažinti lyg ir nėra progos.

Kaip apskritai vertinate baltistikos mokslo reikalus pasaulyje? Ar Jums neatrodo, kad dėmesys baltistikai tarsi priblėsęs?

Baltistų yra daug ir gerų ne tik Vakarų Europoje, bet ir Šiaurės Amerikoje bei kitur. Savo darbus jie spausdina stambiuose tarptautiniuose leidiniuose, labai dažnai ir Lietuvoje leidžiamame žurnale *Baltistica*. Beje, šį leidinį jie vertina daug labiau už bet kokį kitą pasaulyje leidžiamą kalbotyros žurnalą. Išgirdę, kad mūsų mokslininkai verčiami spausdinti savo darbus anglų kalba kitų šalių vadinamuose ISI žurnaluose, baltistai tik juokiasi, nes visos tos ISI – tai tiksliųjų mokslų atstovų išsigalvojimas. Humanitariniams mokslams jokie ISI nereikalingi.

Kai V. Šmolstygui pasakau, iki kokių absurdų prieita Lietuvoje, vertinant publikacijas, tai jis negali atsistebėti. Klausiu jo, koks jam žurnalas yra prestižiškiausias? *Baltistica,* – atsako V. Šmolstygas. Vienas užsienio mokslininkas kartą man atsiuntė straipsnį, parašytą jo gimtąja kalba, viena iš didžiųjų pasaulio kalbų, ir paprašė: *Būsiu labai dėkingas, jei išversite lietuviškai ir paskelbsite žurnale „Baltistica“.* Aš taip ir padariau. Susitikęs klausiu, kodėl jis norėjo tą straipsnį išspausdinti ne angliškiai ar vokiškai, o lietuviškai? *Žinai, viso pasaulio baltistai lietuviškai paskaitys, o vokiečių kalba parašytą – ne visi.* Štai taip.

Kai kas skaitydamas šias eilutes gali suprasti kaip vieną iš prof. Zigmo Zinkevičiaus anekdotų.

Ne anekdotas. Būna keistų dalykų. Kartą seniai, dar gyvas buvo amžinąjį atilsį Kostas Korsakas, vienos tarptautinės konferencijos metu buvo organizuota ekskursija. Girdžiu, anglas Holtumas ginčijasi su lenku Smočinskiu – lietuviškai. Mat anglas lenkiškai nemoka, o lenkas – angliškai tada dar prastai kalbėjo, todėl abiems baltistams susikalbėti lengviausia lietuviškai.

Arba kitas gražus pavyzdys. Per vieną iš didžiausių baltistų suvažiavimų Vilniuje man, kaip organizacinio komiteto nariui, buvo pavesta organizuoti ekskursiją į Trakus. Paskambinu į *Inturistą* – ta organizacija rūpinosi ekskursijomis užsieniečiams. *Inturistas* atsiuntė mums gidą, kuris, neva, moka kalbėti visomis pasaulio kalbomis. Bet lietuviškai pasirodo, nemokėjo. Teko gidą pasiųsti atgal, nes, paklausus svečių, kas moka angliškai, pasirodė, kad ne visi. Vokiškai mokėjo apie pusė. Rusiškai – visai nedaug buvo mokančių. O lietuviškai mokėjo visi iš įvairių šalių susirinkę į Vilnių baltistai. Ekskursiją teko vesti man pačiam, žinoma, lietuviškai.

Lietuvos patriotu galima tapti ir per mokslą

Kad ir Vokietijos baltistai – juk nebepirmauja pasaulyje? Korifėjai užleido vietą jauniesiems, bet iš jaunosios kartos korifėjų vis nesusilaukiame. Užtenka prisiminti tokias XIX a. vokiečių kalbininkų pavardes kaip Georgas Heinrichas Ferdinandas Neselmanas, Augustas Šleicheris, Adalbertas Becenbergeris ir taps truputį liūdna, nes ką šiandien galėtumėme paminėti šalia tų didžiųjų pavardžių iš vokiečių baltistų? Visa šlovė praeityje?

Vokietija XIX a. buvo lyginamosios kalbotyros tėvynė, centras, turėjo daug baltistų, bent jau tuo metu atrodė daug. Dabar po truputį baltistikos tyrinėjimai išsisklaido po kitas šalis – į JAV, į Italiją. Ten ir seniau buvo baltistų, bet dabar daugėja. JAV mokslas gerai finansuojamas, o tai daug reiškia, todėl ten daugėja ir baltistų. Jeigu prieš 50 metų angliškai parašytas baltistikos straipsnis buvo retenybė, tai šiandien jau ne. Net vokiečiai kartais baltistikos straipsnius skelbia angliškai.

Ar tebepalaikote ryšius su Rusijos baltistais?

Žinoma. Prieš keletą metų teko būti Maskvoje, susitikau ir su žymiu baltistu ir indoeuropeistu Vladimiru Toporovu. Jis buvo mane vakarienės pakvietęs, turėjome gerą progą pasišnekėti. V. Toporovas sirguliuoja, nėra stiprios sveikatos. Labai gaila. V. Toporovas yra didelis Lietuvos bičiulis, tikras Lietuvos patriotas, didelis lituanistikos autoritetas.

Vadinasi, Lietuvos patriotu galima tapti ir per mokslą?

Štai japonas Ikua Murata – pats didžiausias Lietuvos patriotas pasaulyje, kokį žinau. Jis vedė, žinoma, japonę, o tą naktį, kai ji gimdė, Ikua Murata vertė į japonų kalbą *Eglę – žalčių karalienę*. Todėl gimusį sūnų pavadino lietuvišku vardu *Eglė*.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas kviečia

Kviečiame apsilankyti Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto renginiuose, kurie vyks Vilniaus knygų mugėje LITEXPO parodų rūmuose.

✓ Vasario 10 d. 16 val. Derybų kambaryje pristatomas naujas elektroninis leidinys – *Bendriniai XX a. spaudos žodžiai: elektroninis dažninis žodynas*, parengtas prof. Antano Pakerio vadovaujamos grupės. Dalyvauja prof. Antanas Pakerys, žodyno rengėjai ir redaktoriai.

✓ Vasario 11 d. 13 val. Derybų kambaryje susitinkame su prof. Antanu Buraču ir Viliumi Užtupu – knygos *Senieji Lietuvos spaudmenys: XVI–XVIII a. faksimilės* autoriais.

✓ Vasario 11 d. 18 val. Derybų kambaryje – prof. Jono Dauderio knygos *Kojų ir dubens venų ligos pristatymas* ir pokalbis su *Vaikų priežiūros ir ligų žinyno* rengėjais. Dalyvauja prof. Jonas Dauderys, Edita Čekuolienė, doc. Marija Rudzikienė, prof. Vytautas Basys, prof. Benjaminas Siaurusaitis.

✓ Vasario 12 d. 11 val. Derybų kambaryje pristatoma knyga apie esperantininkų persekiojimus – Ulricho Linso *Pavojingoji kalba*. Dalyvauja knygos autorius, jos vertėjas Vytautas Rinkevičius ir Lietuvos esperantininkų sąjungos valdybos pirmininkas Povilas Jegorovas.

✓ Vasario 12 d. 14 val. Koncertų salėje pristatoma Pranės Dundulienės knyga *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Dalyvauja etnografinis ansamblis *Vilnelė* (vad. Laima Purlienė).

✓ Vasario 12 d. 17 val. Derybų kambaryje – prof. Zigmo Zinkevičiaus knygos *Lietuvių tautos kilmė* sutiktuvės ir pokalbis su *Mokyklinės enciklopedijos* rengėjais. Dalyvauja prof. Zigmas Zinkevičius, prof. Aleksejus Luchtanas, prof. Gintautas Česnys, rašytoja Gintarė Adomaitytė.

✓ Vasario 13 d. 13 val. Derybų kambaryje – susitikimas su moksleivių rašinių rinkinio *Tėvų ir senelių gimtoji kalba ir aš* autoriais ir *Gimtosios kalbos* žurnalo rengėjais. Dalyvauja rinkinio sudarytoja Marytė Slušinskaitė, Lietuvių kalbos draugijos pirmininkas dr. Aldonas Pupkis, Vilniaus vidurinės internatinės mokyklos *Lietuvių namai* moksleiviai.

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS

skelbia konkursą užimti šias pareigas:

Algebros ir statistikos katedroje – 1 asistento;
Regioninės geografijos katedroje – 1,5 docento etato;
Chemijos katedroje – 1 docento, 1 asistento;
Zoologijos katedroje – 0,5 docento etato;
Etikos katedroje – 0,75 lektoriaus etato;
Sporto metodikos katedroje – 1 lektoriaus;
Lietuvos istorijos katedroje – 1 docento, 1 asistento;
Ekonomikos katedroje – 1 docento;
Visuotinės istorijos katedroje – 0,25 profesoriaus etato, 0,25 docento etato;
Socialinių mokslų katedroje – 0,25 asistento etato;
Baltų proistorės katedroje – 1 docento;
Istorijos didaktikos katedroje – 0,5 docento etato;
Prancūzų filologijos ir didaktikos katedroje – 1 lektoriaus;
Anglų kalbos katedroje – 1 asistento etato;
Fizikos ir technologijos didaktikos katedroje – 1 lektoriaus, 1 asistento etato;
Meninio ugdymo katedroje – 1 profesoriaus, 1 docento, 1 asistento;
Muzikos katedroje – 1,5 docento, 0,5 lektoriaus etato;
Technologijos ir dailės pagrindų katedroje – 2 lektorių.

Prašymai ir dokumentai priimami 10 dienų nuo paskelbimo dienos Personalo skyriuje, 101 kab., Studentų g. 39, Vilnius, tel.: (8 ~ 5) 279 00 89.

Su konkurso nuostatais galima susipažinti Universiteto interneto puslapyje adresu: *www.vpu.lt.*

Rektorius

Su slaptumo grifu (2)

Tęsinys. Pradžia Nr. 2

Su „Mokslo Lietuva“ bendrauja Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas prof. Vitas DAUKŠAS, daug metų dirbęs organinės chemijos srityje, sukaupęs didelę mokslinę ir gyvenimo patirtį, kuria ir dalijasi su mūsų skaitytojais.

Oficialiai žinoti negalėjo

Iš pašnekesio su Jumis supratau, kad, dirbdamas raketinio kuro ar nematomo lėktuvo kūrimo programų darbuose, Jūs net ir nežinojote, ką dirbate?

Susivokti buvo galima, tačiau oficialiai apie tai nebuvo skelbiama. Vadinasi, oficialiai negalėjome žinoti. Vykdėme tam tikrą junginių sintetinimo programą, susintetinus atsiskaitydavome su užsakovu, o jie tuos pavyzdžius išsiveždavo tyrimams.

Sintetinote iš organinių komponentų?

Šiek tiek panaudodavome ir neorganinių. Chemijoje labai griežtos ribos tarp organinių ir neorganinių junginių nėra, nes beveik visi anglies junginiai vadinami organiniais, išskyrus CO, CO_2.

Skystą ar kietą raketinį kurą, o tiksliau sakant, jo komponentus tekdavo sintetinti?

Raketoms buvo vartojamas ir skystas, ir kietas kuras. Sunku pasakyti, kuris pranašesnis. Nepamirškime, kad sovietams kaina, ekonominis veiksnys negaliojo, jei buvo kalbama apie karinius dalykus. Valstybėje žmonėms galėjo stigti sviesto, bet raketoms kuro – ne.

Pirmosiose kinų raketose, pagamintose prieš kelis tūkstančius metų, vartotas kietas kuras – parakas. Kazimiero Semenavičiaus, gyvenusio XVII a., aprašytoms raketoms taip pat buvo naudojamas kietas kuras. Tarp kitko, jis aprašė ir daugiapakopes raketas. Vokiečiai Antrojo pasaulinio karo metais raketose FAU-1 (V-1) ir FAU-2 (V-2) naudojo skystą kurą. O sovietai turėjo ir skystu, ir kietu kuru varomų raketų.

Mano paties kursiniai darbai bei diplominis darbas, taip pat ir aspiranto disertacija buvo iš skystojo raketinio kuro tematikos. Ar tų darbų rezultatai buvo panaudoti praktiškai, negalėčiau atsakyti.

Iš ko vis dėlto galėjote spręsti, kad darote raketinio kuro komponentus?

Iš ko galėdavome susivokti, ką darome? Jeigu reikia labai šakotų angliavandenilių, vadinasi, norima turėti labai didelio oktaninio skaičiaus junginį. Antrojo pasaulinio karo metais amerikiečiai britams patarė lėktuvuose naudoti benziną, kurio oktaninis skaičius apie 100. Dabar naudojami veiksmingi priedai, kurie dar daugiau padidina benzino oktaninį skaičių. Jau sakiau, kad oktaninio skaičiaus didinimas leidžia labiau suslėgti degųjį mišinį ir gauti didesnę variklio galią.

Beje, mūsų užsakovai reikalavo, kad sintetinamų komponentų tankis būtų kuo didesnis, t. y. kuo daugiau kuro tilptų į tūrio vienetą. Buvo akivaizdu, kad tai raketinio kuro komponentai.

Jautėte pasididžiavimą, kad dirbate priešakiniame mokslo fronte?

Nepamirškite, kad esu ir buvau lietuvis. Manote, kad simpatizavau sovietinei sistemai? Iš tiesų buvau ridikėlis: viršus – raudonas, vidus – baltas.

Tačiau sąmoningai juk ir nekenkėte sistemai?

Jei mėginčiau paduoti ne tai, ko reikia, atsisakytų mano paslaugų. Būtų tekę gyventi iš stipendijos. O taip šimtą kitą galėjome prie stipendijos prisidėti.

Kur buvo laboratorijos, pačiame Maskvos universitete?

Mes dirbome universitete. Pagamintus pavyzdžius atvažiuodavo paimti simpatinga mergina, civiliai apsirengusi, su lagaminuku, viską tvarkingai susidėdavo ir išsiveždavo. Kitą mėnesį vėl atvažiuodavo. Vieną kartą prasitarė, kad jos vadovas pulkininkas Chorošenkij. Gal tai pravardė – nežinau. Gal panelė pajuokavo.

Kur keliavo mūsų mėginiai, taip pat negalėčiau atsakyti. Kai sintetindavome angliavandenilius, sovietai raketoms naudojo ir kitą skystą junginį – hidraziną. Tai vandenilio junginys su azotu, labai nemalonaus kvapo nuodingas skystis. Mes jį nurodydavome kaip reagentą, taikomą kitiems tikslams. Kai mūsų tiekimo skyriuje šio reagento pristigdavo, pradėdavome nebegauti, suprasdavome, kad greitai bus leidžiama raketa – kaupiamas hidrazinas.

Ar tikrai taip buvo, sunku pasakyti, bet taip įtartinai sutapdavo.

Kada sovietai pradėjo leisti tas raketas?

Bandomuosius pavyzdžius leido dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Tai buvo karinio pobūdžio bandymai. Toje srityje dirbo ir Vernerio fon Brauno vadovaujami vokiečiai. Tik sovietai buvo labiau atsilikę. Jų raketinės programos vadovas Sergejus Koroliovas, man regis, buvo mažesnio rango raketinės technikos kūrėjas už V. fon Brauną. Bet ne man lyginti.

Gamino ir „senių vaistus“

Atvykęs į Vilnių, pradėjote sintetinti vaistus.

1960 m. atvykau į Vilniaus universitetą, kur buvo įsteigta Vaistų sintezės ir tyrimo probleminė laboratorija, joje dirbo Chemijos ir Medicinos fakultetų darbuotojai. Ne paslaptis, kad Vakarų šalių vaistai buvo geresni už tuo metu gamintus Sovietų Sąjungoje, tad tam tikrą kiekį vaistų sovietai įsiveždavo. Jų neužtekdavo, nes tam reikėjo tvirtos valiutos, todėl buvo sudaryta valstybinė programa, kad geresni užsienietiški vaistai būtų patikrinti ir, jeigu tai tikrai geri vaistai, būtų išmokta juos sintetinti, kurti technologijas ir gaminti. Tai pasakytina, pavyzdžiui, kad ir apie fentolaminą, kurį vėliau gaminome ir Lietuvoje. Pirmosios vaistų partijos buvo siunčiamos į Kremliaus ligoninę Maskvoje. Tai „senių vaistas“ nuo periferinių kraujagyslių ligų, taikytas gydyti nušalimo padarinius. Jeigu žvejys ar

Nukelta į 11 p.

Kultūros takais į Europą

Atkelta iš 1 p.

buvo juridinės galimybės), sujungėme du pavadinimus: atsirado bendra Lietuvos ir Rusijos įmonė.

Vykdo Aleksandro Benua priesakus

Matau, kad daug dėmesio Jūsų vadovaujama leidykla skiria Mikalojui Konstantinui Čiurlioniui, kurio 130-ąsias gimimo metines minėsime šiemet rugsėjo mėnesį.

Esame numatę devyniomis kalbomis išleisti knygą su M. K. Čiurlionio paveikslais. Pirmąsias knygas išleidome lietuvių, anglų ir vokiečių kalbomis dar 1997 metais. Vėliau kilo mintis tą knygą išleisti visomis svarbiausiomis pasaulio kalbomis. Mane sužavėjo dailininko ir menotyrininko Aleksandro Benua pasakyti žodžiai, kai jis su Mstislavu Dobužinskiu 1912 m. talkino Peterburge rengiant M. K. Čiurlionio paveikslų parodą. Tada A. Benua pareiškė, kad reikia sudaryti M. K. Čiurlioniui skirtą monumentalią knygą. Dabar ne be humoro ir sakau, kad mažų mažiausiai vienas tas M. K. Čiurlioniui skirtas egzempliorius jau yra.

Kaip tai reikėtų suprasti – mažų mažiausiai vienas egzempliorius?

Štai devyniomis kalbomis parengti knygos maketai, jie visiškai parengti spaudai. Dabar ieškau partnerio, kurio siūlomos sąlygos mus labiausiai tenkintų. Minint M. K. Čiurlionio 130-ąsias gimimo metines norime šią sukaktį pažymėti devyniomis pasaulio kalbomis išleistomis M. K. Čiurlioniui skirtomis knygomis. Pirmą tiražą prancūzų, ispanų ir rusų kalbomis planavome pateikti 2005 m. pirmą pusmetį. Bet, deja, teks palaukti.

Per tuos dešimtį metų, kurie prabėgo nuo 1995–ųjų, kai pradėjome rengti M. K. Čiurlioniui skirtas knygas, įvyko daug permainų. Dabar esama daug tobulesnių techninių galimybių išspausdinti M. K. Čiurlionio paveikslus. Numatomuose leisti albumuose M. K. Čiurlionio paveikslų kokybė bus labai gera, šiandien tai jau galime užtikrinti.

M. K. Čiurlionio paveikslų parodėlė knygų lentynoje

Matau devynių M. K. Čiurlioniui skirtų knygų maketus. Kai kurie jau virto spalvingomis knygomis. Įdomu, kad šių knygų viršeliai skirtingi, nors visus puošia M. K. Čiurlionio paveikslai.

Toks mūsų sumanymas. M. K. Čiurlionio kūryba tiek vaizdinga, kad tarp jo kūrinių nesunku rasti ir tokių, kurie geriausiai atspindi konkrečios tautos, kuriai ir skiriama knyga, dvasią. Antai ispaniškai leidžiamos knygos viršelį puošia M. K. Čiurlionio *Aukuras*, katalikams ispanams puikiai suvokiamas simbolis. Japonams labai suprantama *Jūros sonatos* III dalies *Finale*. Prancūzams turėtų būti artimas M. K. Čiurlionio *Pasaulio sutvėrimo* VIII dalies sumanymas. Rusams skirtos knygos viršelį puošia *Žvaigždžių sonata*, o lenkams – *Angelo preliudas*. Tik anglų ir lietuvių viršeliai pasikartoja *Žvaigždžių sonatos „Andante“*. Iš esmės tai ir savotiška M. K. Čiurlionio paveikslų parodėlė knygų lentynoje.

Tokius M. K. Čiurlionio knygų viršelius pasiūlė jau į amžinatvę išėjęs dailininkas dizaineris Saulius Chlebinskas. Jo maketą ir visą dizainą mes skrupulingai kartojame, tik knygos pabaigoje pridedame naujų duomenų, nes per tą laiką nuo 1995 m. papildomi bibliografiniais duomenimis, pasipildo parodų skyrius. Juk būtų didelis aplaidumas nepaminėti, kad M. K. Čiurlionio paveikslai buvo eksponuojami Paryžiuje, D'Orsey muziejuje. Taip pat negalime ignoruoti Kelne, Vokietijoje, vykusios parodos, neapsieisime ir be planuojamų 2006–2007 m. Sankt Peterburge ir Maskvoje numatytų M. K. Čiurlionio kūrybos parodų *Šimtui metų praėjus*. Turima mintyje pirmoji apskritai M. K. Čiurlionio dailės kūrinių paroda, kurią 1906 m. Peterburgo *Mir iskustva (Meno pasaulis)* sambūrio nariai buvo surengę, norėdami plačiajai visuomenei pristatyti lietuvių dailininko paveikslus.

Jau tartasi su Rusų muziejumi Sankt Peterburge ir Tretjakovo galerija Maskvoje surengti šias M. K. Čiurlionio paveikslų parodas.

Taigi šie kultūrinio gyvenimo faktai, aišku, papildys ir mūsų naujausius leidinius.

Kaip tekstus vertė į pasaulio kalbas

Kas rašė M. K. Čiurlioniui skirtos knygos tekstus? Be to, juos teko išversti į aštuonias kalbas.

Pirmiausia dėl M. K. Čiurlionio leidybos koncepcijos. Pirmos lietuviškos knygos sudarytoja buvo Birutė Verkelytė-Federavičienė. Įvadinį straipsnį mūsų šiai knygai parašė prof. Vytautas Landsbergis. Redakcinėje komisijoje buvo muziejaus darbuotojos Nijolė Adomavičienė, Rasa Andrašytė, O. Daugelis ir kiti. Dailininkas – Saulius Chlebinskas, redaktorius – Alijušas Grėbliūnas.

Daug pastangų dėjome, kad mūsų knygų tekstai įvairiomis kalbomis būtų be priekaištų. Antai M. K. Čiurlioniui skirtos knygos tekstą į japonų kalbą vertė Maskvos universiteto Japonistikos katedros vedėja Stela Cvetkova. Į vokiečių kalbą vertė Saulius Lapinskas. Į anglų kalbą – Diana Bartkutė, į rusų – Vilniuje gyvenantis rašytojas Vladimiras Konovalovas. Į prancūzų – Liudmila Edel-Matuolis. Į italų – Robertas Ragūza. Lenkų išverstus tekstus perskaitė dvi Varšuvos universiteto profesorės, kurios buvo šiuo tikslu atvykusios į Vilnių. Beje, L. Edel-Matuolis savo išverstus tekstus vežė perskaityti į Sorbonos universitetą, ponios Mafaldos Tupe (Mafalda Tupe) išverstus į ispanų kalbą – į Madridą. Japoniškus tekstus skaitė Tokijo universiteto mokslininkė. Tarp kitko, į japonų ir italų kalbas vertėme iš rusiško teksto.

Dėjome visas pastangas, kad kiekvienos iš tų šalių skaitytojai skaitytų tuos tekstus gimtąja kalba su malonumu. Tai mūsų šio darbo principas.

Kada galėsime džiaugtis, išvydę šias visas M. K. Čiurlioniui skirtas knygas knygynų lentynose?

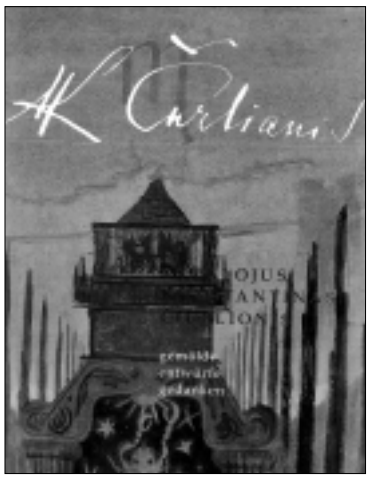

Šios knygos – tai ir puikus suvenyras, kurį galima dovanoti kitų tautų atstovams – ispanui, japonui, prancūzui, lenkui, italui ar rusui. Knygų tiražai planuojami dideli – po 3 tūkst. egzempliorių, tad pelno leidėjams gali ir nebūti. Tačiau jau vien tai, kad turime galimybės tokias knygas išleisti, nuteikia optimistiškai. Skaitytojai ir meno žinovai turės tikrą malonumą, nes galės vertinti ir džiaugtis maksimaliai autentiškai perteiktais M. K. Čiurlionio paveikslais.

Stebina jaunimo sugebėjimai

Paminėjote kai kuriuos vertėjus ir bendradarbius. Apskritai kokiu intelektiniu potencialu remiatės, kokių asmenybių paslaugomis naudojasi Jūsų vadovaujama leidykla?

Būtinai noriu paminėti Giedriaus Kubiliaus pavardę. Tai muzikantas dabar dirbantis ir kompiuterių srityje. Man pačiam kelia nuostabą jo sugebėjimai: visus tekstus aštuoniomis kalbomis sugebėjo parengti, sutvarkyti visą maketą.

Apskritai mane stebina Lietuvos jaunimo sugebėjimai, kurie atsiskleidžia tiesiog mano akyse. Štai pavyzdys. 1998 m. knygos apie M. K. Čiurlionį vertėjo į japonų kalbą man teko ieškoti Maskvoje, nes tokiam darbui šios kalbos žinovų Lietuvoje nebuvo. Prisimenu, susisiekiau su Japonijos ambasados darbuotoja Gabija Žukauskiene; 1999 m. vykome į tarptautinę knygų mugę Tokijuje, kur parodėme ir leidinius apie Lietuvą. Tai štai per tą laiką Lietuvoje išaugo net japonų kalbos žinovų. Kad ir matematikas penkto kurso studentas Antanas Lenksnas; jis moka japoniškai ir puikiausiai sugeba kompiuteriu dirbti su japoniškais tekstais. Man tai tikras „naujų lietuvių“, kuriais iš tikro galima didžiuotis, pavyzdys. A. Lenksnas, Giedrius Kubilius – tai ne šiaip specialistai, tai Lietuvos ateitis.

Nuostabu, kaip gabūs jauni žmonės sugeba atsiskleisti per trumpą laiką. Bet man liūdna matyti, kai savo jaunus talentus valstybė švaisto, atiduoda į kitas šalis. Štai jei A. Lenksnas sumanytų išvažiuoti į kitą šalį, aišku, turėtume ir savo leidybinės veiklos sunkumų, nes esame sumanę leisti atvirukus, faksimilių aplankalus ir panašiai.

Pagal poligrafines galimybes Lietuvoje šiandien galima dirbti ne blogiau kaip Romoje, Milane, Berne, Ciūriche, Bario mieste prie Sicilijos ar Kinijoje, kur taip pat esame numatę kai ką spausdinti. Štai Vilniuje, spaustuvėje *Sapnų sala,* mes atspausdinome I tomą mokslinės knygos anglų kalba *Rusijos Azijos drugeliai*. Tarp vienuolikos knygų, kurias Rusija pristatė konkursui *Gražiausia pasaulio knyga*, išskyrus mūsų išleistą albumą *Dvikovų pistoletai* iš Rusų istorijos muziejaus Maskvoje kolekcijos.

Tai ir yra tikroji integracija į Europos ir pasaulio knygų spausdinimo kultūrą.

Lietuvoje man tenka praleisti ne tiek jau daug laiko, kas 2–3 mėnesiai po 10–15 dienų. Lietuvoje techninės galimybės gerėja, atsiranda vis profesionalesnių specialistų. Vadinasi, vis daugiau savo parengtų knygų galėsime spausdinti savo šalyje. Tuo labai džiaugiuosi. Nors Lietuvoje iš manęs mokesčių išskaičiuoja truputį daugiau, nei Maskvoje, bet čia man dirbti smagiau. Be to, Vilniuje gyvena mano 85 metų mama.

Būtina pakomentuoti Vinco Akelio indėlį į mūsų leidyklos veiklą. Likimas mus suvedė. Su knygomis pirmą kartą 2004 m. dalyvavau Tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje. Tiesa, 2000 m. teko dalyvauti su M. K. Čiurlionio faksimilių paroda. Labai sunkiai mezgėsi mūsų veikla. Tada Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos direktorius buvo V. Akelis. Iki šiol su sielos virpuliu prisimenu, kaip mes siekėme kokybiškai išleisti savo M. K. Čiurlionio knygą lietuvių kalba. Tai buvo pirma M. K. Čiurlioniui skirta knyga, kurią išleisti mums išties sunkiai sekėsi. Jei ne V. Akelis, nieko nebūtume padarę, būtų iširęs ir mūsų kūrybinis kolektyvas. Iki šiol su dėkingumu prisimenu Dalią Kavoliūnaitę, Gediminą Kuciną ir kitus specialistus. Su jais mėginome įsisavinti knygų kompiuterinio parengimo metodiką ir paslaptis. Tada V. Akelis su humoru pastebėjo, kad įsisavindami tuos dalykus užtrukome maždaug tiek, kiek truko Vilniaus operos ir baleto teatro statyba. Bet visos tos didžiulės pastangos mums išėjo tik į naudą.

Į Europą grįšime kultūros takais

Prie M. K. Čiurlionio daugiau negrįšite?

Kaip šios programos tąsa bus papildomai išleista 14 M. K. Čiurlionio faksimilių, vadinasi, iš viso bus 56 šio dailininko faksimilės. Taigi bus padaryta bene gražiausia M. K. Čiurlionio *Žalčio sonata*. Parengsime ir išleisime atvirukų komplektus, taip pat kai kuriuos ciklus aplankuose: *Pasaulio sutvėrimas, Zodiako ženklai* ir kai kuriuos jau išleistus kitus darbus.

Su šiais naujais leidiniais dalyvausime tarptautinėse knygų parodose. Mano manymu, tik dalyvaudami parodose ir pristatydami jose M. K. Čiurlionio kūrybą galėsime pasiekti, kad ir jo kūrinių originalus būtų norima eksponuoti, pavyzdžiui, *Prado* muziejuje

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Valerijus Koreškovas Tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje prie savo išleistų knygų stendo

Ispanijoje. Savaime suprantama, kartu būtinai turėtų skambėti ir M. K. Čiurlionio muzika, kurią pristatyti paprasčiau nei paveikslų originalus. Tai vienas iš kultūros takų, kuriais Lietuva greičiau grįš į Europą.

Išaugo iš M. K. Čiurlionio

Užsiminėte apie Maskvoje ir Sankt Peterburge numatytas M. K. Čiurlioniui skirtas parodas. Labai gera proga Rusijoje parodyti ir šiuolaikinį Lietuvos teatrą, gal ir kitus dalykus, įrodant, kaip M. K. Čiurlionio įtaka vėliau formavo visą Lietuvos meną ir kultūrą.

Nesu pajėgus dirbti už visą valstybę. Tai būtų atsakingų Lietuvos institucijų veiklos baras. Aišku, visa tai galima ir būtina daryti. Žengiu pirmą žingsnį, laukiu valstybės dėmesio M. K. Čiurlionio kūrybos propagavimui pasaulyje.

Esame numatę M. K. Čiurlioniui skirti visą interneto portalą, kuriame būtų paveikslai, muzikos kūriniai ir gyvas žodis. Taip pat su Atviros Lietuvos fondu esame numatę išleisti M. K. Čiurlionio kūrybos kompaktinį diską. Devyniomis kalbomis tekstas, paveikslai ir muzika tilptų į vieną kompaktinį diskelį. Aišku, jo kopijuoti nebūtų galima, todėl autorinės teisės liks M. K. Čiurlionio muziejui ir disko kūrėjams.

Minint M. K. Čiurlionio 130-ųjų gimimo metinių sukaktį šį lietuvių dailininką ir kompozitorių būtų gerai pristatyti Tarptautiniame bibliotekininkų kongrese IFLA. Šis renginys kasmet vyksta rugpjūčio mėnesį. Bandžiau tartis su Glazgo, Bostono, Tel Avivo kongresų vadovais. Bostone kongreso vadovas ponas P. Strongas, Quins'o bibliotekos Niujorke direktorius P. Strongas sakė, jog M. K. Čiurlionio parodai galėjo skirti visą salę. Laikas apie tokią parodą galvoti: per M. K. Čiurlionio knygas devyniomis kalbomis, per kitus leidinius Lietuvą galima ir plačiau pristatyti. Norėčiau ir aš prie to prisidėti.

Maskvoje mane palaikė Rusijos IFLA viceprezidentė Jekaterina Genijeva, kuri yra Maskvos užsienio kalbų bibliotekos direktorė. Ji yra vadovavusi Rusijoje ir G. Soroso fondui. Šis fondas Rusijai skyrė 350 mln. JAV dolerių. Priminsiu, kad J. Genijeva užsienio kalbų bibliotekos kiemelyje pastatė M. K. Čiurlionio skulptūrą, kartu su kitų menininkų skulptūriniais biustais. Tuo pasirūpino Lietuvos ambasadorius Rusijoje Rimantas Šidlauskas ir kultūros atašė Juozas Budraitis. Tik niekas nežino, kad pirmos mintys visa tai padaryti – mano iniciatyva.

Dabar tai primename mūsų skaitytojams, įtvirtiname atmintyje ir šitai nebus pamiršta.

Aš juokauju. Kai pirmą kartą 1999 m. lankiausi toje bibliotekoje J. Genijevos vadovaujamai bibliotekai padovanojau M. K. Čiurlionio reprodukcijų ir mūsų knygų apie M. K. Čiurlionį įvairiomis kalbomis. Mane direktorė nustebino, pasakiusi: *Valerijau, aš išaugau iš Čiurlionio...* Vėliau kalbant su Juozu Budraičiu kilo mintis pastatyti Užsienio kalbų bibliotekos kiemelyje ir M. K. Čiurlionio biustą. To biusto autorius – Maskvoje gyvenantis žinomas skulptorius Aleksandras Aleksejevas. Taigi netiesiogiai Maskvoje man teko užsiimti M. K. Čiurlionio propagavimo veikla.

Leiskite Jums palinkėti ir tolesnės vaisingos veiklos propaguojant M. K. Čiurlionį ir Lietuvos kultūrą kitose šalyse. Ir, žinoma, sėkmingos leidyklos veiklos, naujų puikių projektų.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Norbertas Vėlius ir lietuvių mitologija

2004 m. iškart pasirodė dvi naujos knygos, prie kurių savo ranką ir širdį yra pridėjęs mitologas Norbertas Vėlius. Nors praėjusių metų Joninių išvakarėse sukako aštuoneri metai, kai profesoriaus nebėra tarp mūsų, bet nuveikti ir sumanyti nauji darbai tarsi tęstų savo autoriaus siekius. Taigi per vienus metus pasirodė *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* ir *Lietuvių mitologijos* tretieji tomai. Šiuos veikalus sumanė N. Vėlius, o pradėtą darbą tęsia jo mokiniai ir bendraminčiai.

Lietuvos mokslų akademijos salėje Mokslininkų rūmų iniciatyva buvo pristatytas *Lietuvių mitologijos* 3-iasis tomas, kurį, kaip ir du prieš tai pasirodžiusius, išleido *Minties* leidykla. Jo sudarytojai Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius. Tai lietuvių religijos ir mitologijos tyrimų chrestomatijos trečioji dalis, kurioje aprėpiamas itin sudėtingas šios srities tyrinėjimų laikotarpis – XX a. antroji pusė. Tai metai, kai pasaulis buvo dirbtinai padalytas į du, mums tai buvo šiapus ir anapus „geležinės uždangos“. Buvusiems „šiapus“ ideologiniai veiksniai ir ribotos bendravimo su Vakarų pasaulio mokslininkais galimybės trukdė atlikti bent kiek didesnį proveržį tokioje opioje tyrinėjimų srityje kaip mitologija. Sovietmečiu buvo persekiojami Norbertas Vėlius, Jonas Trinkūnas, Algirdas Patackas, nes senovės lietuvių religijos ir mitologijos temos laikytos nacionalizmo pasireiškimu. Totalitarinėje valstybėje tyrinėti tokius dalykus – vadinasi, būti istorinio materializmo ir marksizmo ideologų taikiklyje. Senosios lietuvių religijos tyrinėtojai, kaip ir apskritai ne vienas sąžiningas to meto humanitaras, sistemai jau savaime atrodė ideologiškai nepatikimi, nes netilpo į sistemos užduotus saviraiškos rėmus. Tie žmonės buvo specialiųjų tarnybų sustiprinto dėmesio ar net nuolatinio sekimo aukos. Norint gvildenti tas temas, reikėjo būti „aprobuotam“, įgyti pasitikėjimą, vadinasi, „parduoti dūšią“, sistemai būti savu žmogumi. Taip tęsėsi iki XX a. devintojo dešimtmečio vidurio ar net pabaigos. Štai tokiomis sąlygomis, kai visas mūsų gyvenimas buvo virtuali tikrovė ir savotiškais totalitarinės valstybės metodais kuriamas naujas mitas, dirbo N. Vėlius ir kiti senosios lietuvių religijos bei mitologijos tyrinėtojai.

Kai patys darbai pradeda savarankiškai gyventi

Kai taip netikėtai 1996 m. Joninių išvakarėse mirė prof. N. Vėlius, atrodė, lyg po jo mokinių ir bendraminčių kojomis praraja būtų prasivėrusi, niekuo neužpildoma ir neperžengiama. Kas bus su jo didžiaisiais projektais, titaniškais darbais, kuriuos N. Vėlius buvo sumanęs, pradėjęs ir jau gerokai į priekį pasistūmėjęs? Pirmiausia rūpėjo *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* ir *Lietuvių mitologijos* chrestomatijos rengimas. Mat N. Vėliui gyvam esant abiejų veikalų buvo išėję tik po pirmą tomą. Kas Lietuvoje galėtų tęsti tuos darbus ir apskritai ar galėtų?

Taip to meto atsivėrusią dvasinę properšą ir didžiules abejones šiandien prisimena, ko gero, ne vienas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojas, o ypač dirbusieji su N. Vėliumi tuos pačius darbus. Šiandien, nepaisant viso prarasties masto, vis dėlto turime pažymėti, kad N. Vėliaus pradėti darbai nesustojo, buvo tęsiami ir šiandien galime džiaugtis jų vaisiais.

Galimas dalykas, N. Vėliui esant gyvam šie dviejų reikšmingų mūsų kultūrai ir mokslui veikalų tomai šiandien būtų kiek kitokie, gal būtų dar solidesni, aprėptų dar platesnį ir gilesnį šių tyrinėjimų klodą, bet tai jau iš svarstymų srities.

Visada jaunas Norbertas Vėlius Algirdo Tarvydo dokumentiniame filme „Norbertas Vėlius. Čia ir Ten“

Užbaigti darbus paliko bendraminčiams

Prabėgo daugiau kaip aštuoneri metai, kai 1996 m. birželio 23 d., prieš pat Jonines N. Vėlius iškeliavo į protėvių ir vėlių šalį. Jo bendražygiai tęsia pradėtus darbus ir jau antrą *Lietuvių mitologijos* tomą priversti pristatyti be paties šios chrestomatijos sumanytojo bei sudarytojo. Taip pat priminsime, kad 1999 m. draugų ir artimųjų rūpesčiu buvo parengta ir *Minties* leidyklos išleista prisiminimų knyga *Norbertas Vėlius*. Regis, tai nebus pabaiga, nes norima pakartotinai išleisti kai kurias anksčiau išėjusias N. Vėliaus knygas, gal net sudaryti jo darbų rinktinę.

Tai ateities darbai, o pristatant *Lietuvių mitologijos* 3-iąjį tomą, buvo prisiminta, kad nuo projekto sumanymo iki 3-iojo tomo pasirodymo praėjo kone 11 metų. N. Vėlius savo būsimos chrestomatijos planą sudarė 1992–1993 m., buvo numatęs ir struktūrą, išdalijęs vertimo darbus. Buvo parengęs visų trijų tomų rankraštį, kuris vėliau buvo skirstytas laikotarpiais. Tiesa, vėliau N. Vėliui teko atsidėti ir kitiems darbams.

Deja, jau rengiant 2-ąjį tomą skaudi netektis toliau nebeleido remtis paties sudarytojo N. Vėliaus patirtimi ir sugebėjimais, tad didieji rūpesčiai užgulė redaktorės Rimos Mekaitės pečius. Štai tada į pagalbą leidėjams ir atėjo buvęs prof. N. Vėliaus doktorantas etnologas ir senosios baltų religijos tyrinėtojas G. Beresnevičius. Jis tapo 2-ojo tomo moksliniu redaktoriumi, parašė to tomo pratarmę. G. Beresnevičius jau rado gana daug išverstų tekstų, tad į rankas pateko jau beveik baigtas būsimos knygos projektas. G. Beresnevičius pripažįsta, kad N. Vėliaus buvo padaryta keturi penktadaliai viso darbo.

Pateikti procesus, o ne istoriografinę analizę

Lietuvos mitologijos 3-iąjį tomą rengti turėjo būti sunkiau ir pirmiausia dėl to, kad į jį teko dėti straipsnius iš labai nesenos praeities, dažnai su skaudžia patirtimi, skirtinga mokslininkų ir tyrėjų asmenine padėtimi to meto Lietuvoje. Sudarytojas G. Beresnevičius ir leidėjai puikiausiai suvokė šias problemas, todėl ir siekė pateikti procesus, o ne istoriografinę analizę. Gal svarbiau už autorius buvo tekstai. Gali kilti ir abejonių dėl vieno ar kito parinkto autoriaus, ar net jo atskiro darbo, gal svarbesnių ir reikšmingesnių būtų galėję atsirasti šiame tome. Bet tai jau būtų diskusija, kuri pagaliau gal ir nesugadintų viso reikalo, nes bent jau rodytų šio mokslo aktualumą bei gyvybingumą.

Vis dėlto lyginant pirmąjį ir trečiąjį *Lietuvos mitologijos* tomus galima pastebėti, kad skiriasi jų sudarymo principai. Ko gero, kitaip ir negalėjo būti, nes 1-asis tomas aprėpia XIX a. tekstus, tad ir jų pateikimas pirmiausia tuo ir svarbus, kad skirtas spartinti lietuvių senosios kultūros pažinimą su pirmaisiais mūsų senosios religijos ir mitologijos tyrimo mėginimais. Nors šios srities tyrinėjimai jau turi pakankamai gilią istoriją ir reikšmingų laimėjimų, bet, kaip teigė N. Vėlius, iki šiol vis dar neišsirutulioja į savarankišką mokslo šaką, kuri galėtų užimti jai prideramą vietą visoje Lietuvos mokslo sistemoje. Taigi leidžiant pirmąjį tomą sudarytojui be mokslinių taip pat dar rūpėjo ir švietėjiški tikslai. 3-iajame tome jau akivaizdus

Nukelta į 16 p.

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotoja humanitarinių mokslų dr. Lina Būgienė ir religijotyrininkas dr. Gintaras Beresnevičius

Marijos Gimbutienės idėjos tebeaudrina pasaulį

Atkelta iš 1 p.

doc. habil. dr. Ingė Lukšaitė, iš anglų kalbos vertė žurnalistė Kornelija Jankauskaitė. A. Tarvydas yra vienas naujojo filmo operatorių, o K. Jankauskaitė kartu su Živile Gimbutaite – netrukus pasirodysiančios knygos *Marija Gimbutienė. Iš laiškų ir prisiminimų* rengėjos.

Deivės religijos bažnyčia

Įdomu, kad iniciatyvą sukurti tokį filmą parodė ne mokslo žmonės, bet San Francisko moterų grupė, kuriai M. Gimbutienės keltos ir propaguotos idėjos apie nekonfliktinę, taikią Senosios Europos kultūrą šiame prieštaravimų ir konfliktų draskomame pasaulyje atrodo labai aktualios ir remtinos. Bent jau dalyje visuomenės jos susilaukia palaikymo.

Remdamasi Kanados spaudoje skelbtais duomenimis, I. Lukšaitė priminė, kad 1975 m. JAV buvo oficialiai įregistruota Deivės religijos bažnyčia. Jau ir iš šios Bažnyčios pavadinimo galima daryti išvadą, jog tai tiesioginė sąsaja su M. Gimbutienės idėja apie 6500–3500 m. pr. Kr. gyvavusią Senosios Europos civilizaciją ir joje vyravusią Didžiosios Deivės religiją. Tiesa, mintis kurti filmą apie M. Gimbutienę kilo ir buvo subrandinta gerokai vėliau. 1993 m. San Francisko moterų grupė, kuriai rūpi dvasingumas, nesvetimas ir feminizmas, suskato rūpintis filmo apie M. Gimbutienę kūrimo reikalais.

Deivės bažnyčios religijos išpažintojai (gal teisingiau – išpažintojos) ir pradėjo kaupti lėšas filmui apie M. Gimbutienę. Filmas ir sukurtas šių žmonių lėšomis. Dar pridursime, kad filmo scenaristė Starhauk (Starhawk), kilusi iš Kalifornijos, JAV, yra tos Deivės bažnyčios kunigė. Deja, nepavyko sužinoti Starhauk vardo.

Filmo režisierė D. Ryd žinoma kaip kino trilogijos *Moterys ir dvasingumas* kūrėja. Trilogiją finansavo bei platino Kanados nacionalinė filmų taryba. Regis, kurdama šį filmą D. Ryd ir išgirdo apie lietuvių kilmės archeologę – Mariją Gimbutas. Mūsų turimomis žiniomis, filmo režisierė D. Ryd buvo pradėjusi M. Gimbutienę filmuoti dar jai gyvai esant, o 1988 m. mėgino su ja susitikti. Deja, vis blogėjanti mokslininkės sveikata sutrukdė įgyvendinti šį sumanymą.

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Marijos Gimbutienės pusseserė Meilė Lukšienė ir pastarosios duktė Ingė Lukšaitė

Prie kanadiečių filmo apie Mariją Gimbutienę kūrimo prisidėjo ir Algirdas Tarvydas

Moterys jaučiasi skriaudžiamos

Žinoma, sunku patikėti, kad nauja Deivės kongregacijos bažnyčia buvo įsteigta vien dėl M. Gimbutienės idėjų įtakos, nes jos knyga *Senosios Europos dievai ir deivės* pasirodė tik 1974 m., t. y. vos metai prieš naujosios Bažnyčios įregistravimą. Tačiau neabejotina, kad šios idėjos rado gyvą atgarsį ne vien moksle, bet ir kai kuriuose visuomenės sluoksniuose. Lietuvių kilmės tyrinėtojos archeologinių ekspedicijų Pietų Europoje atradimai ir ypač išplėtotos labai drąsios išvados bei hipotezės apie Senosios Europos civilizaciją bei joje vyravusį Didžiosios Deivės kultą atliepė JAV visuomenėje plitusiam feminizmo judėjimui. Pats šis judėjimas išreiškė dideles socialinio ir dvasinio gyvenimo įtampas, kurios ne vieni metai kaupėsi Vakarų pasaulyje. Nepasitenkinimas moterų padėtimi visuomenėje ir akivaizdžiomis „vyrų tvarkomo“ pasaulio negerovėmis skatino kartais pernelyg radikalias, gal ir perdėtas feminizmo apraiškas, spalvos būdavo sutirštinamos iki absurdo. Vis dėlto pats šis judėjimas akivaizdžiai rodo, jog ne viskas vyksta gerai šiame „geriausiame iš geriausių“ pasaulių.

Pastebėtina, kad pirmasis knygos leidėjas pasiekė, kad autorė sukeistų knygos pavadinime vietomis *deives* su *dievais*. Ko gero, tai taip pat vyriško despotizmo apraiška, nes M. Gimbutienė rankraštį buvo pavadinusi *Senosios Europos deivės ir dievai*, deives iškeldama į pirmą planą. Tik 1986 m. leidžiant knygą antrą kartą M. Gimbutienei pavyko atkurti šį pirminį pavadinimą.

Idėjų gyvenimas – jau ne jų kūrėjų valia

Pati M. Gimbutienė čia nieko dėta, kad jos idėjos krito į feminizmui palankią dirvą, nes ji pati niekada nebuvo feministė, nesiejo savęs ir su naujos religijos ar ideologijos kūrimu. Būtent tuo ji buvo kaltinama akademiniu mokslo sluoksniuose. Akivaizdu, kad tyrinėtoja buvo labai pažeidžiama. Drąsios jos hipotezės, kad ir apie kitų tyrinėtojų iki tol „pražiopsotą“ Senąją Europos civilizaciją, akademiniuose sluoksniuose gal ir neišplėtė jos draugų rato, užtat labai smarkiai padaugėjo kritikų. Kai kurios M. Gimbutienės išvados labai diskutuotinos, ir tai visiškai natūralu. Tyrinėtoja kartais gal ne visai kritiškai remiasi autoritetais, kad ir garsiu semiotiku Algirdu Juliumi Greimu. Kas pastarajam, anot Gintaro Beresnevičiaus, kartais tėra provokuojančio problemiškumo ar intelektinio žaidybiškumo samprotavimai, M. Gimbutienės pateikiama kaip lietuvių mitologijos mazginiai taškai ir neginčytina tiesa. Panašiai būtų galima pasakyti ne vien apie lietuvių mitologiją, bet ir apie kitas tyrinėtojos išvadas, net ir apie daugelį Senosios Europos civilizacijai priskiriamų dalykų. Kartais gali susidaryti įspūdis, kad tyrinėtoja mintyse turi schemą, prie kurios stengiasi priderinti, gal net ne visada sąmoningai, savo archeologinių radinių, mitologinių tyrimų, senosios simbolikos, tautosakos teikiamus duomenis.

Vertinant mokslininko veiklą, pirmiausia reikėtų žvelgti ne į vieną kitą abejotiną ar diskutuotiną teiginį (nors ir tai gali turėti didelę pažintinę vertę), bet į tas naujas erdves, kurios atsiveria iš jo tyrinėjimų, išvadų ir naujų hipotezių visumos. Ta prasme įdomi G. Beresnevičiaus pozicija, vertinant M. Gimbutienės darbus: su kai kuriomis tyrinėtojos išvadomis ir hipotezėmis galima nesutikti, ginčytis, bet jų teisingumo galimybė egzistuoja. Ją galima paneiginėti, bet galima ir įrodinėti, ieškoti naujų ją pagrindžiančių įrodymų. Jeigu yra savita mokslinė metodologija, kuri į religinius ar istorinius procesus gali pateikti savitas, originalias įžvalgas, tai ją būtina panaudoti. Skirtingai formuluojami klausimai iš tų pačių šaltinių ar duomenų visumos padeda gauti skirtingus atsakymus, tad kuo daugiau ir įvairesnių bus klausimų, tuo daugiau turėsime atsakymų.

Su tokia nuostata gal ir būtų teisingiausia vertinti platų M. Gimbutienės mokslinį palikimą. Ji yra suformulavusi daug klausimų, gavusi daug atsakymų, bet paliko erdvės ir einantiesiems pavymui. Juk tai ir yra mokslinės pažangos stimulas.

Be Lietuvos pasaulis M. Gimbutienės nesupras

Mums štai kas gali būti labai įdomu: filmo kūrėjos – režisierė D. Ryd ir scenaristė Starhauk – nusprendė, kad be lietuviškosios dalies filmas apskritai būtų neįmanomas. Vadinasi, M. Gimbutienė suvokiama kaip nuo Lietuvos neatsiejama asmenybė, nors kaip mokslininkė susiformavo ir tapo žinoma gyvendama Vakaruose, kur jai tapo prieinamos intelektinės ir kultūrinės Vakarų pasaulio vertybės. Vis dėlto visoje M. Gimbutienės veikloje, jos pasaulėjautoje išliko labai tvirtas ryšys su Lietuva, su prigimtine tauta, Tėvyne. Tuo gal ir nereikėtų stebėtis, žinant labai gilų išeivijos lietuvių dvasinį ryšį su gimtuoju kraštu. Tačiau ypač brangintina, kad šitai suvokė ir savo filme pasistengė perteikti režisierė D. Ryd ir scenaristė Starhauk. Šis grįžimo prie ištakų principas atiteka iš pačios M. Gimbutienės nuostatos: norėdamas būti paveikus ir įdomus kitai tautai, privalai remtis į savo šaknis, ištakas, asmeninę patirtį, nes tai esąs patikimas raktas, padedantis atrakinti ir kitų pasaulio kultūrų spynas.

Todėl abi filmo kūrėjos lankėsi Lietuvoje. Režisierė D. Ryd buvo atvykusi ne viena, o su vyru ir sūnumi, kurie buvo ir vieni to filmo operatorių. Taigi filmas sukurtas ne priešokiais, nes kūrėjos nuoširdžiai pasistengė kuo daugiau sužinoti apie Lietuvą, susitikti su žmonėmis, kurie galėjo dar labiau pagilinti tą suvokimą, padėjo giliau suvokti M. Gimbutienės keltas idėjas.

Filmuota JAV, Kanadoje ir Lietuvoje, o pinigus, reikalingus filmui sukurti, kaip kukliai teigiama, paaukojo geranoriai archeomitologę pažinoję žmonės.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Vilniaus knygų mugės *Litexpo* rūmuose lankytojai vasario 10–13 d. turės progos pavartyti ir įsigyti vertingų knygų, kurias 2004-aisiais, Lietuviškosios spaudos atgavimo šimtmečio metais, parengė ir išleido Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, kurio leidinių informacinis rėmėjas yra *Mokslo Lietuva*. Išleistos šios knygos: Antano Buračo ir Viliaus Užtupo sudarytoji knyga *Senieji Lietuvos spaudmenys: XVI–XVIII a. faksimilės*, Jono Palionio *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*, *Zanavykų šnektos žodynas* (2 tomas, L–R), Vido Garliausko *XVII a. Molėtų bažnyčios krikšto ir santuokos metrikų knyga* ir Antano Pakerio elektroninis dažninis žodynas *Bendriniai XX a. spaudos žodžiai*.

Antram gyvenimui pažadinti žodžiai

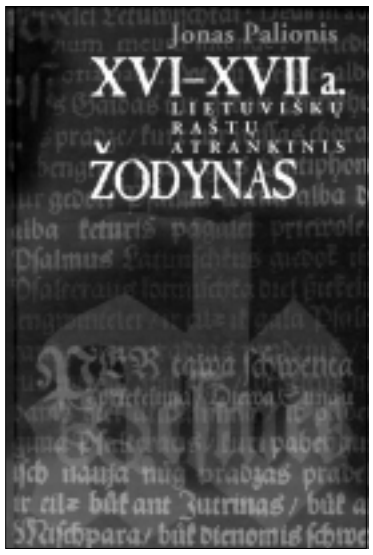

Ar žinote, kas yra *gyvatininkas*? Gal teko kada susidurti su *padengybe*? Tartis su *ratu*? Užeiti į *stadalą*? Ir neduokdie, jeigu tektų akis į akį susitikti su *pačiaėdžiu*.

Jeigu neteko viso to patirti, gal net nežinote, ką visa tai reiškia – nedidelė bėda. Bet ateityje gali tekti sutikti tuos ir daugybę kitų senos darybos žodžių, ypač jei prireiktų pasigilinti į senuosius raštus. Mat dėmesys seniems raštams, dokumentams, archaiškesnei spauda vis labiau didėja. Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, pradėti intensyviau tyrinėti ir leisti senieji lietuvių rašto paminklai, rašomi istorinio pobūdžio romanai. Tiems darbams prireikia ir senų žodžių, kurių ateityje, kad ir kiek modernizuotumėmės, prireiks dar daugiau.

Štai kodėl Vilniaus universiteto Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedros profesorius emeritas Jonas Palionis ir ryžosi sudaryti *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinį žodyną*, kurio leidimą parėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija pagal Valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 m. programą. *Žodyną* išleido 2004 m. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Atrankiniame žodyne aiškinami senuose raštuose aptinkami, bet dabar nebevartojami žodžiai bei jų reikšmės. Nemažai tokių žodžių nebuvo įtraukti ir į didįjį *Lietuvių kalbos žodyną*. Vadinasi, tarsi liko anapus ribos skiriančios tai, ką vartojame, suprantame, ir kas palaidota po storu laiko ir istorinių apnašų sluoksniu. J. Palionis tų apnašų gerokai sumažino ir ne vieną tūkstantį senadarų, archaizmų bei istorizmų tarsi prikėlė iš miego, pažadino gal net antram gyvenimui. Be jokios abejonės jie – bent tam tikra jų dalis – galės būti panaudoti turtinti ir dabartinės bendrinės lietuvių kalbos leksikai. Rašytojams, poetams, istorikams, apskritai visiems, kurių darbo įnagis yra žodis, kuriems tenka įtemptai darbuotis su žodžiu, toks veikalas yra tarsi iš Dangaus siųsta dovana.

Žinoma, mūsų inteligentams ir plunksnos darbininkams tikriausiai pakaks sveikos nuovokos ir saiko, kad visiškai nesugadintų savo kalbos pernelyg gausiai vartojamais arhaizmais, nes kur reikia ir kur nereikia prikaišiojus sendarystės palikimo, galima net ir su pačia nebesusikalbėsi. Bet gal su vienu kitu senažodžiu ir pavyks *susigentuoti* (susidraugauti, susigiminiuoti).

Dėstytojams, literatūros mokytojams būtinai teks įsigyti šią knygą, žinoma, jeigu šių profesijų asmenys rimtai žvelgia į savo darbą ir tuo pačiu nori užkrėsti savo studentus bei mokinius. O juk tokių, reikia manyti, dauguma.

Gal vienam kitam iš nebūties J. Palionio iškeltam žodžiui pavyks įpūsti dvasios ir naujos jėgos, vadinasi, prikelti ir naujam gyvenimui. Bent jau to norisi duksėtis (viltis, turėti vilties).

Kaip pratarmės žodyje teigia pats autorius, *Žodynui* panaudoti jo paties padaryti senųjų raštų leksikos išrašai, spausdintų senųjų raštų leksikos indeksų bei žodynų medžiaga. Leksinės medžiagos atrankos kriterijus – žodžio ar jo reikšmės nebuvimas *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* 3-iame leidime (1993 m.). Vadinasi, sudėti leksikos, žodžių darybos ir reikšmės archaizmai bei istorizmai, kurie plačiau nevartojami dabartinėje bendrinėje kalboje. Tai pasakytina ir apie skolinius, kurie taip pat aiškinami *Žodyne*.

Linksniuojamieji žodžiai pateikiami vienaskaitos vardininko, o veiksmažodžiai – bendraties forma ir dabartine rašyba. Po antraštinės formos lotyniškąja kursyvine santrauka nurodyta žodžio priklausomybė kalbos daliai, o kabutėse – anuometinė jo reikšmė. Taip pat nurodomas originalo atitikmuo, jeigu rašto paminklas verstinis ir originalas ar fotokopija buvo prieinamas *Žodyno* autoriui.

Žodžių reikšmėms nustatyti remtasi didžiuoju *Lietuvių kalbos žodynu*, Samuelio Bogumilo Lindės žodynu *Słownik języka polskiego* (1808–1814 m.), atsižvelgta į XVII a. rankraštinius ir spausdintus lietuvių kalbos žodynus, ypač Konstantino Sirvydo ir Fridricho Pretorijaus.

Pabaigoje, nenorėdami skaitytojų palikti suvedžiotais, paaiškinsime, kad žodis *gyvatininkas* nieko bendro neturi su gyvatėmis, bet reiškia *gyventoją*. Vadinasi, *gyvatoti* reikštų *gyventi*. *Padengybė* – tai *paslaptis*, *ratas – patarėjas*, *stadala – užeigos namai* arba *kluonas*, o *pačiaėdis – žmogėdra*.

Tiek žinių apie naują *Žodyną*.

Margiris Daumantas

Kelrodis į senųjų spaudinių šriftų pasaulį

Skirta LDK spaudos paminklams

Lietuvos tūkstantmečio programos leidinyje – Antano Buračo ir Viliaus Užtupo sudarytoje knygoje *Senieji Lietuvos spaudmenys: XVI–XVIII a. faksimilės* pateikiama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaustuvių šriftų ir keleto pirmųjų spausdintų lietuviškų raštų (Mažojoje Lietuvoje) šriftų pavyzdžių faksimilės bei jų lyginamoji lentelė. Atsiveria šriftų evoliucija, kuri lygintina su Prūsijos karalystės ir kitų Europos spaustuvių veiklos tradicijomis bei patirtimi. Juk tai, kad pirmieji lietuviški spaudiniai pasirodė būtent Prūsijoje, turėjo įtakos ir visai LDK spaustuvių plėtrai.

Knygos sudarytojai primena, kad vien XVI–XVII a. LDK veikė bene 36 spaustuvės (pusė dabartinės Lietuvos teritorijoje, net 15 – Vilniuje, 14 – Gudijoje). XVI a. LDK išėjo per 500, XVII a. – apie 5000 leidinių. Vien Vilniaus akademijos (universiteto) spaustuvė per savo gyvavimo metus (1575–1805 m.) išleido apie 3500 leidinių (iš jų lietuvių kalba tik apie pusantro šimto).

Pirmoji spaustuvė LDK teritorijoje įsteigta 1522 m. Pranciškaus Skorinos ir veikė iki 1551 metų. Tai viena pirmųjų spaustuvių Rytų Europoje. Jai nustojus veikti, iki 1574 m. Vilniuje iš viso nebuvo jokios spaustuvės, ir tik minėtais metais įsteigta Mamoničių spaustuvė, veikusi 50 metų. 1575 m. iš Lietuvos Brastos buvo perkelta į Vilnių Mikalojaus Kristupo Radvilos (vėliau – Vilniaus akademijos) spaustuvė. M. K. Radvila, kurį pažįstame kaip Našlaitėlį, spaustuvę valdė iki 1585 m., tačiau nuo 1586 m. ji jau atiduota jėzuitams, priklausė Vilniaus akademijai.

Įdomu, kad laikotarpiu tarp uždarytosios P. Skorinos ir pradėjusios veikti Mamoničių spaustuvės LDK knygų spausdinimo centru buvo tapusi Lietuvos Brasta, kur veikė net keturios spaustuvės: Bernardo Vojevudkos (1553–1554 m.), Stanislavo Murmelijaus (1558–apie 1561 m.), Radvilos (Kiprijono Bazyliko?, 1562–manoma 1568 m.). Spaustuvės taip pat steigėsi ir veikė Nesvyžiuje, Ciapine, Zabludove, Zaslave, Loske.

Tai štai knygos sudarytojai ir siekė pateikti ir įvertinti skirtingų spaudos tradicijų ir šriftų sąsajas, jų kaitos tendencijas, europines spaudos įtakas ir vietos savitumus. Tiesa, autoriai tvirtina nepretenduoją į konkrečių spaustuvių šriftų, jų garnitūrų nagrinėjimą, nes visa tai pareikalautų gilesnių ir kruopštesnių tyrimų. Tai ateities uždavinys kitiems tyrinėtojams. Šioje knygoje mėginama apžvelgti bendrą šriftų raidą, pateikiant būdingų faksimilių pavyzdžius iš LDK spaudos paminklų.

Knygos pratarmėje A. Buračas išvardija svarbiausius šriftų faksimilių leidinius, kuriais sudarytojai galėjo remtis ir kurie pradėti rengti dar caro laikais. Juose esama pirmųjų slaviškų publikacijų LDK (Vilniuje, Nesvyžiuje) bei kitose Europos spaustuvėse (Krokuvoje, Prahoje, Tiubingene, Amsterdame) spaudmenų, rankraščių šriftų pavyzdžiai. XX a. antroje pusėje Lenkijoje, Lietuvoje, Baltarusijoje atlikta daugiau senosios Lietuvos leidinių tyrimų, bet juose nagrinėjami leidiniai ir itin retai – šriftai.

Pastarojoje knygoje kaip tik dėmesys ir sutelktas į spaudmenų ir šriftų faksimiles, kai kur sugretinami ir to paties leidinio skirtingų laidų šriftai, antraštinių bei skyrių puslapių maketų pokyčiai, pateikiamos vinjetės, užsklandos, inicialai, iliustracijos. Gretinami to paties meto leidiniai lotynų, gotiškais ir senaisiais bažnytiniais slavų šriftais.

Pranciškaus Skorinos spaustuvė (Vilnius). Medžio graviūra ir vieno iš akatistų apeigų teksto kolontitulo šriftai iš „Mažosios kelionių knygelės“ (1522 m.). Knygelę sudarė 8 panašūs leidinukai, skirti akatistams (Jėzaus šlovinimo maldoms) bei dar 10 – kanonų giesmėms

Vilniaus akademijos spaustuvė. Jokūbo Ledesmos knygos „Katechismas arba Mokslas kiekwienam krikszczionii priwalvs“ (vertė Mikalojus Daukša, 1595 m.) antraštinis puslapis. Artėjant prie šimtmečių ribos bažnytiniuose leidiniuose vis dar tęsiama konservatyvi gotiškų spaudmenų tradicija

Galime neabejoti, kad šias knygos sudarytojų pastangas įvertins knygotyrininkai, bibliofilai, kolekcininkai, ypač kai teks identifikuoti retesnius, prasčiau išlikusius ar nepilnus leidinius.

Kaip sąveikavo gotiškas ir lotyniškas šriftai

Įdomu, kad už LDK ribų XVI a. gotiškais šriftais spausdintose knygose yra ir lotyniško šrifto, dažniausiai skyrių pavadinimuose, pirmose pastraipų raidėse, Dievo ir šventųjų varduose. Tai ir LDK spaudos evoliucijos požymis, nuo gotiškų šriftų pereinant prie lotyniškųjų. Tendencija stebima ir XVII amžiuje. Nuo šio amžiaus antrosios pusės lotyniški šriftai išstumia gotiškuosius bent jau didžiosiose spaustuvėse, bet mažesnėse net ir XVIII a. abu šriftai galėjo būti naudojami tame pačiame leidinyje. Mažojoje Lietuvoje gotiškas šriftas vyravo kai kur net iki XX a. pradžios.

Maišyto gotiško (švabacho) su lotyniškuosiu šriftu esama ir Martyno Mažvydo 1547 m. *Katekizme*, kurio antraštiniame puslapyje pirmosios dvi eilutės surinktos lotyniškomis didžiosiomis raidėmis, o keliamasis žodis surinktas iš skirtingų garnitūrų. Lotyniškuosiu šriftu spausdinama išleidimo vieta – Karaliaučius, kai kurių skyrių pavadinimai, kartais Kristaus vardas. M. Mažvydas, o gal Karaliaučiaus spaustuvininkas Hansas Veinreichas (Hans Weinreich), savo spaustuvėje spausdinęs *Katekizmą*, lotyniškas raides rašo kaip didžiąsias, o gotiškas – kaip mažąsias. Vis dėlto tai gal labiau taikytina pačiam M. Mažvydui, nes *Katekizme* pateiktoje lietuviškoje abėcėlėje didžiosios raidės – lotyniškos, mažosios ir kitas tekstas – gotiškas, kurio didžiosios raidės net nepateiktos abėcėlėje.

Pirmuose lietuviškuose leidiniuose galima atsekti keistą dalyką: skirtingas šriftas vartojamas pagal eilutės vietą – pirmoji eilutė dažnai spausdinama didesniu, antroji – mažesniu šriftu. To paties žodžio ar sakinio dalį kitoje eilutėje spausdindavo mažesnėmis ar kitokio garnitūro raidėmis. Panašiai spausdinta ir kitose XVI–XVII a. Rytų Prūsijoje išėjusiose lietuviškose knygose.

Vilniaus spaustuvėse lotyniškas šriftas naudojamas plačiau, o gotiškasis – ne toks „gotiškas“. M. Daukšos į lietuvių kalbą išverstas J. Ledesmos *Katekizmas* (1595 m.) Vilniaus akademijos spaustuvėje išspausdintas gotišku švabacho šriftu, nors antraštiniame puslapyje rasime net šešių skirtingų kegelių ir garnitūrų lotyniškų raidžių.

XVI a. antroje pusėje Vilnius tapo svarbiu knygų spausdinimo centru, mieste veikusios spaustuvės įsigijo vis daugiau lotyniško šrifto pavyzdžių. Šis šriftas XVII a. pradžioje vis labiau plinta ir lietuviškose knygose.

Modernūs tiems laikams P. Skorinos šriftai

O kaip savo knygas spausdino Pranciškus Skorina ir jo pradėtojo darbo tęsėjai? Vilniaus spaudiniuose P. Skorina naudojo kiriliškuosius šriftus, atsivežtus iš Prahos, bet juos supaprastino, jo leidiniuose yra ir lotyniškų spaudmenų. P. Skorinos Vilniuje naudoti spaudmenys tiems laikams buvo gana modernūs, tiesūs, be kursyvų. Stiprėjant stačiatikių bažnyčios atšakų kovoms,

Nukelta į 13 p.

MENAS IR PASAULIO RELIGIJOS (3)

Gedimino Žemlicko nuotraukos

Senosios lietuvių mitologijos motyvų galima išvysti ir šiandieniniame mene

Pradžia 2004 m. Nr. 20, 22.

Vilniaus dailės akademijos prorektorius studijoms doc. dr. Arūnas GELŪNAS tęsia pašnekesį su „Mokslo Lietuva“ apie meno ir religijų santykį, remdamasis įspūdžiais iš 2004 m. spalio mėnesio Akademijoje su Kornelio universitetu (JAV) surengtos bendros to paties pavadinimo tarptautinės konferencijos.

Religinis menas kaip socialinio teisingumo šauklys

Vis dėlto nesinori taip lengvai susitaikyti su mintimi, kad tradicinis požiūris į žmonijos vertybes ir religingumą teliko Vakarų pasaulio dabartinio gyvenimo paraštėje. Gal tik žiniasklaidos, tapusios verslu, paraštėje, nes tradicinių vertybių laikymasis išties neužtikrina pelno. Pelninga tai, kas padeda manipuliuoti žmonių užgaidomis, žadina biologinius instinktus. Tačiau kur galiausiai šis kelias veda? Išsėmusi savo kuriamąsias galias, Europa turės užleisti vietą stipresnėms pasaulio civilizacijoms. Ar Jūs matote kokį nors stabdį, kuris Vakarų civilizacijai galėtų pratęsti gyvastį?

Religingumas, kad ir nustumtas į paraštę, mano manymu, nesiliauja sėkmingai egzistavęs įvairiais kitais, netradiciniais, pavidalais. Neretai religija vadinamas pats šiuolaikinis menas, turintis ir savo kulto institucijas, ir „žynius“ bei pulkus „adeptų“, ir mecenatus, ir netgi kažką panašaus į uniformas. O ką kalbėti apie vadinamąsias „erzacreligijas“ – sektas ir sekteles, būrėjus ir aiškiaregius, kurių knibždėte knibžda po racionaliai ramiu mūsų visuomenės apdaru? Didžiausia klaida būtų manyti, kad pasaulyje šiuo metu vyrauja tam tikras homogeniškas, į tas pačias vertybes orientuotas santykio su sakralumu modelis, atsispindintis bulvarinėje žiniasklaidoje. Žiniasklaidos taip pat esama įvairios. Esu tikras, kad nemenka visuomenės dalis bulvarinių pliauškalų net į rankas nepaima, o jei ir paima, tai ji nedaro didesnio poveikio jos vertybiniams sprendimams. Sakykime Lietuvoje savą skaitytoją turi ir *Šiaurės Atėnai* ir *Kultūros barai*, o ne tik *Respublika* ar *Vakaro žinios*.

Idealizmo stoka ir vulgarus pragmatizmas tikrai gali pagraužti net ir galingiausias civilizacijas, o atrodytų, kad Vakarų civilizacija pagal abu šiuos parametrus jau kuris laikas ryžtingai pirmauja pasaulyje. Stabdžiais neretai tampa tam tikros, Karlo Jasperso žodžiais tariant, ribinės situacijos, suvokimas, jog esi atsidūręs ties tikros katastrofos riba. Tokių situacijų Vakarų pasaulyje per pastarąjį šimtmetį buvo susiklosčiusios ne viena. Tačiau visiškai tikėtina ir tai, kad neilgai trukus Vakarų dominavimas pasaulyje ims tapti vis mažiau akivaizdus.

Norėčiau grįžti prie mūsų Vilniaus konferencijoje nagrinėtų klausimų. Kad ir religinio meno dekontekstualizavimo klausimo: kas įvyksta, kai iš religinio konteksto išplėšiamas paveikslas, skulptūra ar iš religinio ritualo – lėlė, ir visa tai atsiduria muziejuje? Ar estetinis jausmas pavaduoja religinį jausmą? Tai labai įdomūs klausimai, į kuriuos konferencijoje galutinai taip ir nebuvo atsakyta. Apie tai kalbėjo mūsų svečiai – prof. Džeinė Meri Lo (Jane Marie Law) ir prof. Tomas P. Kasulis (Thomas P. Kasulis), šiek tiek šią problemą teko paliesti ir man. Budistų vienuolis ir šventikas Masaki Matsubara, kuris atvyko iš Kornelio universiteto, kalbėjo ne tik apie religijos bei meno santykį, bet ir apie tai, kaip religinis menas tampa tam tikru socialinio teisingumo šaukliu. Įdomiame jo pranešime buvo kalbama kaip XVII a. dailininką Hakuiną, vienuolį ir religinį lyderį, kuris, matydamas aristokratų moralinį sugedimą, net religinių lyderių apsirijimą, turtų leidimą savo malonumams, ima juos kritikuoti savo menine kūryba. Jis, kaip Viljamas Hogartas (William Hogarth, 1697–1764 m.) ar Onorė Domjė (Honore Daumier, 1808–1879 m.), paveiksluose kritikuoja amoralų turtingųjų ir įtakingųjų gyvenimą.

Galime pamėginti įsivaizduoti: jeigu Jėzus Kristus būtų pradėjęs piešti, būtų savo paveikslais, o ne pamokslais, galėjęs pajuokti fariziejus ir sadukėjus.

Sociologizuotas ir perdėm moralizuojantis menas? Ar taip nesusiaurinama pati meno prigimtis ir paskirtis? Menininkui gal ir negalima atimti teisės kurti taip, kaip jis jaučia ir mato reikalą kurti, tačiau juk ir to meno „vartotojas“ turi teisę remtis savo vertinimo kriterijais.

Veikiau priešingai – meno suvokimas tokiu būdu išplečiamas. Lengva įsivaizduoti, kad bet koks meno grąžinimas į socialinio naudingumo kontekstą Lietuvoje (kaip ir kitose pokomunistinėse valstybėse) tegali sukelti neigiamas reakcijas dėl ilgų trauminės patirties dešimtmečių, tačiau nuostata, kad menas yra visiškai privatus vieno asmens reikalas, teišsitenka kiek senstelėjusioje „romantinio genijaus“ paradigmoje. Budistų vienuolio pranešimas buvo labai įdomus būtent tuo, kad paneigė kai kurias išankstines nuostatas dzenbudizmo atžvilgiu. Mes kartais įsivaizduojame, kad dzenbudizmas – tai sėdėjimas medituojant, primerktomis akimis ir veidu atsuktu į sieną. Masakio Matsubaros giminė jau kelis šimtus metų Tokijuje rūpinasi labai garsia Rindzai (Rinzai) mokyklos budistų šventykla, tad šis pranešėjas kalbėjo iš savo tradicijos vidaus, analizavo, kokie joje buvo meno pasireiškimo būdai. Vienas to meno reiškimosi būdų ir buvo didaktika, auklėjamoji ir švietėjiškoji priemonė.

Kai menas ir religija buvo tas pats

Kaip vis dėlto su estetikos galiomis, tų galių riba? Gal iš tiesų estetika gali sekuliarizuotoje visuomenėje pakeisti religiją? Nežinau, ar tai labiausiai tikęs pavyzdys, bet prisiminkime legendinį Kipro karalių Pigmalioną. Jis iš dramblio kaulo išdrožė nuostabią moters skulptūrą, kuri taip sužavėjo kūrėją, kad šis tiesiog beprotiškai įsimylėjo savo kūrinį. Meilė virto aistra, o aistra – ekstaze, meno kūrinio dievinimu. Įdomu, kad senovės graikų mite kūrėjui į pagalbą ateina deivė Afroditė ir „įpučia“ skulptūrai gyvybę. Skulptūra, kurios vardas Galatėja, tampa gražuole moterimi, su kuria Pigmalionas susituokia.

Graikų mitas tą kūrėjo aistrą savo kūriniui perteikia kaip gyvybę teikiančią galią, kūrėjo susižavėjimo ir aistros dėka jo sukurtasis kūrinys atgyja, virsta gyva būtybe, tegul ir ne be deivės Afroditės pagalbos. Būtų galima priminti, kad šią temą plėtojo daugybė dailininkų – Dž. Pontormo, Ž. B. Vanlu, F. Bušė, P. Pikasas, skulptoriai – E. M. Falkone, o literatūroje – Ž. Ž. Ruso, A. Šlegelis, U. Morisas, B. Šo ir kiti. Kai kuriais atvejais dieviškojo ar antgamtiškojo įsikišimo nebeprireikdavo, nes pats kūrėjas savo galiomis sugebėdavo „įpūsti“ gyvybę savo kūriniui.

Kai teigiate, kad „pats kūrėjas savo galiomis sugebėdavo „įpūsti“ gyvybę savo kūriniui“ atstovaujate labai tipiškai moderniojo individualizmo sampratai, kurios šūkis yra *Man makes himself (Žmogus pats save kuria)*. Kai kalbame apie Antiką ar ikimoderniąją Europą, šią sampratą reikėtų taikyti labai atsargiai, nes klasikinėse visuomenėse individas ir jo kūrybinės galios tikrai nebuvo tokie reikšmingi ar autonomiški, kaip tai būtume linkę suprasti mes. Pigmaliono mite įsimintina aplinkybė yra ta, kad būtent deivė Afroditė pasigaili fetišą įsimylėjusio Pigmaliono ir suteikia jam galimybę „pamilti natūraliai“.

Suprantu, kad šioje legendoje užkoduota kita mintis: tikras kūrinys reikalauja iš savo kūrėjo begalinio atsidavimo ir aistros, tik tada įmanoma sukurti gyvybingą meną. Galima kalbėti ir apie ypatingą kūrėjo ir vertintojo santykį su menu. Gal meno jėga gali būti tiek stipri, kad žmogui gali būti tikėjimo antgamtiškais dalykais pakaitalu?

Ar vadinamasis „šventas paveikslas“ gali inspiruoti tokį stiprų religinį jausmą, kad taptų garbinimo objektu? Į šį klausimą negalėčiau atsakyti nei taip, nei ne būtent dėl jau

Kornelio universiteto prof. Džeinė Meri Lo skaito paskaitą apie meno ir religijos sąsajas

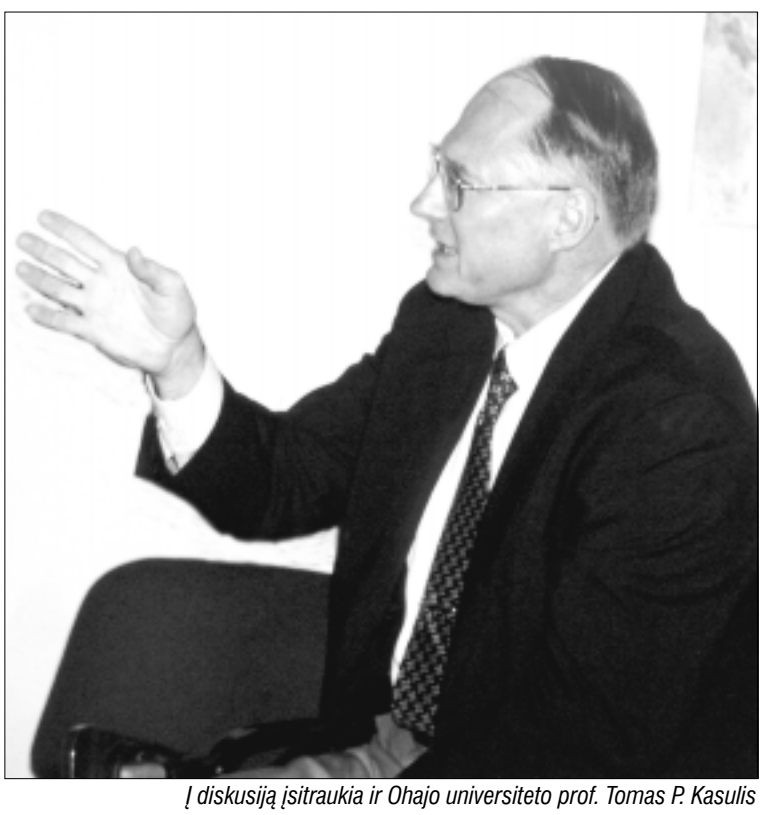

Į diskusiją įsitraukia ir Ohajo universiteto prof. Tomas P. Kasulis

minėtų pokyčių idėjų istorijoje: senesniais laikais religinis ir estetinis jausmas buvo visiškai sumišę, nebuvo aišku, kur vienas prasideda ir kur kitas baigiasi. Griežtai kalbant, suvokėjas gėrėjosi ne pačiu meno kūriniu (kaip jį suprantame mes), o visiškai sutapatindavo jį su vaizduojamu šventuoju ar šventu įvykiu. Juk viduramžiais nebuvo net žodžio *menas*, o jo kūrėjas nebuvo joks *menininkas* ar *kūrėjas*. Buvo tikrojo, vienintelio Kūrėjo-Dievo tarnas ir tik amatininkas, kuris savo darbu ir kūriniais šlovino Visagalį. Buvimas katedroje suvoktas kaip malda, stiebimasis į Dievą, susiliejimas su juo. Angelų ir Dievo pasaulis viduramžiais buvo daug realesnis už pasaulį, kuriame žmogus gyveno.

Nepamirškime, kad estetika yra vienas jauniausių mokslų, Vakaruose atsiradęs tik apie XVIII amžių. Mokslas apie meną, apie grožį, estetinio jausmo tyrinėjimai vis dėlto sietini su švietėjišku pasauliu ir jo vertybėmis. Mūsų, kaip Švietimo epochos paveldėtojų, racionalizmas, dėmesys faktams ir objektyviesiems mokslams naikina ne tik tradicinį religingumą, bet ir tą gydančią galią, kurią turėjo graikų menas ir kurią turi menas apskritai. Kai Frydrichas Nyčė paskelbia – *Dievas mirė!*, religinis jausmas tarsi persikelia į imanentinę plotmę, į pasaulį, o natūrali tokio jausmo buvimo vieta atrodytų esanti menas. Pats F. Nyčė kalba apie gydančią senovės graikų tragedijos galią, gebančią žmogų suvienyti su kitais žmonėmis ir su gamta, kurią sunaikina jau Sokrato racionalizmas.

Kaip yra su „meno-religijos“ dichotomija šiais laikais? Savo pranešime kėliau panašų klausimą kaip ir dr. Nerijus Milerius, kuris kalbėjo apie religinį kiną, mėginantį kritikuoti sustabarėjusias religines dogmas ir institucinį požiūrį į religiją, kuris taip pat sustabarėjęs. Tarsi užėjęs į religinę instituciją būtinai patirsi religinį jausmą. N. Mileriaus nagrinėtas italų kino režisieriaus Pjero Paolo Pazolinio (Pier Paolo Pasolini, 1922–1975 m.) filmas *Evangelija pagal Matą* (1964 m.) mūsų žvilgsnį kreipia į tikrą žmogaus kančią ir tikrą žmogaus mirtį. Ko gero, gailestingojo samariečio pavyzdžiu turėtume praktikuoti religiją per dėmesingumą kito kančiai.

Net ir labai talentingi kino filmų kūrėjai dažnai priklauso nuo užsakovų, pinigų teikėjų valios. Tad ir kūrėjų požiūris gali gerokai varijuoti. Kitaip tariant, menininkas nėra visiškai laisvas nuo užsakovo kūrėjas.

P. P. Pazolinio atveju užsakovo nesureikšminčiau. Režisierius atvirai prisipažindavo esąs kairiųjų pažiūrų ir kad jam rūpi socialinis teisingumas, taigi į krikščionybę jis žvelgė pirmiausia per socialinio teisingumo prizmę. P. P. Pazoliniui, labai panašiai kaip ir Masaki Matsubaros pristatytajam vienuoliui Hakuinui, kuriam rūpi socialinis teisingumas, o ne išorinis ritualo spindesys, ir savo kine jis tai mėgina priminti.

Tad gal kairuoliui P. P. Pazoliniui pirminis rūpestis ir buvo socialinis teisingumas, žmonių lygybė, o krikščionybė režisieriui tebuvo priemonė siekti to socialinio teisingumo ir jam reikštis?

P. P. Pazolinis mėgina „sudabartinti“ klasiką. Jis teigia, kad krikščioniškojo gailestingumo problemos niekur neišnyko, jos yra visiškai greta, dabartiškos. Man toks požiūris į religinį meną ir religiją atrodo visai priimtinas.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Su slaptumo grifu (2)

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Prof. Vitas Daukšas savo namų jaukumoje

Atkelta iš 5 p.

medžiotojas ilgai buvo šaltame vandenyje ir dėl nušalimo atrofavosi kraujagyslės, tas vaistas jas praplėsdavo.

Labai humaniškas darbas – kurti naujus vaistus.

Žvelkime giliau. Kas gali labai ilgai šaltame vandenyje gulėti?

Kareiviai, jūrininkai, geologai, poliarininkai. Kam priklauso pagal pareigas ir dirbamą darbą.

Taip pat įvairūs sekliai ir šnipai, kurie ilgai tykoja, stebi, šąla. Būkime mandagūs: nevadinkime šnipais, vadinkime žvalgybininkais. Totalitarinėje valstybėje veikė totalinė sekimo sistema. Buvo ir pramoninio šnipinėjimo sistema, kai kitų valstybių laimėjimais buvo labai domimasi, stengiamasi jais pasinaudoti.

Nekyla abejonių, kad sovietams buvo svarbu perimti Vakarų mokslo ir pramonės patirtį. O kiek svarbu tai buvo amerikiečiams įsisavinti „rusiškąją patirtį“?

Man atrodo, kad amerikiečiams tai rūpėjo ideologine prasme, jie norėjo pirmiausia pažinti sovietinio žmogaus psichologiją, suvokti jo mentalitetą, mąstymo būdą.

Kaip Amerikoje mokė rusiškų keiksmažodžių

Kuriais metais išvykote tobulintis į JAV? Ar išleisdami Jus į kapitalizmo citadelę sovietai nebijojo, kad netyčia prasitarsite ką nors svarbaus? Matyt, ir tų programų darbai tiek pažengė į priekį, kad ne kažin ką ir norėdamas būtumėte atskleidęs potencialiam „priešui“? Ar klystu?

Į JAV metams pagal pasikeitimo su JAV mokslininkais programą išvykau būtent iš Vilniaus universiteto. Man regis, išvykau 1969 m., o grįžau 1970 metais. Kas buvo tos mainų programos? Reikėdavo pasižiūrėti, jei prieini, kaip tie ar kiti dalykai daromi išsivysčiusiose valstybėse, ir sugrįžus diegti savo šalyje.

JAV mus pirmiausia nuvežė į Vašingtoną, į Džordžtauno universitetą, kur mėnesį mokėmės anglų kalbos tikros amerikiečių tarmės. Kiekvienas iš anksto buvome suplanavę, pas kokį profesorių norėtume pakliūti. Aš užsirašiau į Kaliforniją, į Pasadiną.

Štai kas mane nustebino JAV. Centre, kur mus mokė tikros amerikiečių tarties, man duodavo anglišką tekstą, kabinoje į mikrofoną jį perskaitydavau ir pats paklausydavau, kaip skamba balsas. Tada klausydavausi, kaip tą tekstą taria amerikietis diktorius. Lygindamas tobulindavau tarimą.

Iš smalsumo kartais išjungdavau aparatūrą, kad pasiklausyčiau, ko už sienelės mokosi amerikietis. Turėdavo išmokti net visus rusiškus keiksmažodžius, „matus“. Kraipydamas žodžius sakydavo: *Čert vozmi, snova netu goriačej vody…* Nekalti tekstai: pokalbiai parduotuvėje, kambario nuomos derybos, kur ir kiek yra kambaryje rozečių ir panašiai.

Taip rengdavo rusų kalbos mokovus Džordžtauno universitetas Vašingtono viduryje. Tai jėzuitų universitetas, kas amerikiečiams taip pat nebūdinga, nes katalikų JAV nėra daug. Vadinasi, buvo ir toks fakultetas universitete. Dėstytojais buvo baltagvardiečių palikuonys rusai arba žydai. Kartais jie mus, atvykėlius iš Sovietų Sąjungos, pakviesdavo išgerti kavos ar viskio. Atsiprašinėdavau, kad nekaip kalbu rusiškai, nesu rusas. Jie plekšnodavo per petį, girdi, labai gerai kalbu. Palyginti su amerikiečiais, aišku, labai gerai kalbėjau rusiškai.

Kartais, slampinėdamas koridoriais, „pasiklysdavau“ ir užeidavau į klases, kur rusų kalbos buvo mokomi ir žmonės, rengiami dirbti Rusijoje. Atskiros klasės buvo įrengtos pagal Sovietų Sąjungos atskirų dešimtmečių lozungus, plakatus ir portretus: nepo periodo, kolektyvizacijos ir t. t. Kabo J. Stalino portretai ir t. t. Norint persismelkti rusiškumu, reikėjo mokytis net rusiškų keiksmažodžių.

Kam tie asmenys buvo rengiami, nežinau. Gal darbui ambasadose Sovietų Sąjungoje, gal *Amerikos balso* radijo stotims – man sunku atsakyti.

Įsivaizduoju, kad norint sukurti meninį filmą Rusijos ar Sovietų Sąjungos istorijos tematika, reikėtų ir aktoriam duoti „paragauti“ tos rusiškos dvasios. Tik abejoju, ar Holivudas vargintųsi tokiais dalykais.

Holivudui tikrovė gal nėra svarbiausia, nes rūpi ne rusiška dvasia, o savo pačių produkcijos paklausa, pelnas, nors reikėtų dirbti būtent taip.

Galiu pasigirti, kad JAV buvome supažindinti su senatoriumi Edvardu Kenedžiu, nužudytojo prezidento Džono Kenedžio broliu. E. Kenedis mus, atvykėlius iš TSRS, priėmė JAV Senato patalpose, savo kabinete. Mums ten buvo organizuota tokia ekskursija.

Kai mus apmokė amerikiečių tarmės ir šiek tiek „praplovė“ smegenis, išskirstė po visą Ameriką. Aš patekau į Kaliforniją, kaip ir planavau. Los Anželo priemiestyje, Pasadinoje, buvo visas amerikiečių raketinis centras. Iš ten valdomi raketų skrydžiai.

Užsirašėte į Kaliforniją, Pasadiną. Bet ką tai turi bendro su vaistų gamyba, kuriai nuo 1960 m. buvote atsidėjęs Vilniaus universitete?

Su vaistų gamyba čia nieko bendro, tačiau į vaistus gaminančias firmas patekti taip pat negalėjau. Būtų reikėję tartis su firmomis, ar jos norėtų įsileisti. To daryti net nemėginau. Buvau mėginęs Vakarų Vokietijoje, bet tai jau kita istorija.

Kalifornijoje buvau vienoje geriausių amerikiečių aukštųjų mokyklų, vadinamajame „Kalteche“, t. y. Kalifornijos technologijos institute, Pasadinoje. Ten sutelktos visos amerikiečių technologijos „žvaigždės“. Man buvo labai įdomu, daug ko iš ameriečių pasimokiau.

Amerikiečiams buvo įdomu bendrauti su „sovietu“

Kalifornija sovietams tuo metu buvo beveik uždara teritorija. Man būnant „Kalteche“, parodė žemėlapį, kiek turiu teisę be atskiro leidimo važinėti – apie 25 kilometrus nuo miesto centro. Sovietų diplomatinio korpuso darbuotojams galiojo ta pati taisyklė. Amerikiečiai taip darė dėl to, kad lygiai taip pat su jais buvo elgiamasi Sovietų Sąjungoje. Kol gausi tokį leidimą, gali ir nesulaukti.

Buvo įdomu ir paprastiems amerikiečiams susitikti su žmogumi iš anapus „geležinės uždangos“. Gaudavau įvairių kvietimų. Man paskambindavo nepažįstami amerikiečiai: jie nėra matę tarybinių žmonių, tad jų šeimai būtų malonu su manimi pavakarieniauti. Mielai sutikdavau, tuo labiau, kad ta stipendija, kurią gaudavau, buvo labai menka. Jei norėdavau ką nors nusipirkti, tekdavo tą dieną nepusryčiauti ir nepietauti.

Sutari su amerikiečiu susitikti, jis pažada atvažiuoti, sutartoj vietoj susitinkame. Nepažįstamas amerikietis atvažiuoja automobiliu, mane vežioja po parduotuves, klausia, kokį alų, šviesų ar tamsų, mėgstu. Sakau, kad mėgstu ir šviesų, ir tamsų, o vyną – ir rožinį, ir raudoną. Jis viską perka – pilną bagažinę maisto. Važiuojame į jo namus, jis supažindina su žmona. Visur vyras man ir žmonai paduodavo po kokteilį, mes geriame, o vyras eina gaminti pietų. Amerikoje pietus ruošia vyrai, o ne žmonos.

Tiesa, žmonos vyrams gamina pusryčius: padeda ploną bekono gabaliuką ir iškepa kiaušinį. Tiesa, dar apelsinų sulčių išspaudžia, gal kavos puodelį išverda. Vyrai eina į darbą, o žmona veda šuniuką į kirpyklą, lanko madų salonus.

Lygiai taip pat gyvena bei elgiasi ir Amerikos lietuviai. Nebent amerikonas gautų žmoną iš Lietuvos. Tai tikras auksas: ji ir pietus jam virs, ir visa kita darys. O mes, gavę amerikietę žmoną, pražūtume. Ateitumei alkanas namo, o ji pasakytų: *Brangusis, taigi žinojai, kad grįši išalkęs, ko nieko neparsinešei?*

Tiesa, Amerikoje žmonos augina vaikus, o vaikų darželių beveik nėra.

Taigi Jūs geriate su amerikiečio žmona kokteilį, kol namų „galva“ rūpinasi pietumis…

„Galva“, baigdamas gaminti pietus, duoda ženklą žmonai, kuri nubėga į virtuvę ir padaro salotų. Pietaujame, o amerikietis po darbo dienos, lakstymo po parduotuves ir dar po pietų gaminimo jaučiasi kaip išspausta citrina. Jis jau tik markstosi ir į lovą žiūri. Mane namo jau veža jo žmona.

Domėjosi specialiosios tarnybos

Gal Jumis domėjosi ir specialiųjų tarnybų žmonės?

Visai galimas daiktas. Specialiųjų tarnybų žmonėms taip pat galėjo būti įdomu ne tam, kad tave sužlugdytų ar provokuotų, bet pabendrauti, paklausyti, kaip samprotauji, ką ir kaip vertini, nuo kokių klausimų mėgini išsisukti.

Kartais būdavo ir taip, kad paskambina amerikietis, pasiima į savo namus, o ten jau „giminaičių“ prisirinkę. Paprastai tai jauni vyrukai, civiliai apsirengę, bet įspūdis toks, kad tik ką numetę uniformą. Nieko blogo jie man nedaro, šnekučiuojamės, viskį ar vyną geriame. Ir klausimai nepikti. Nežinau, kas juos domina ir ką jie čia tikrina.

Veža jau jie mane namo. Atseit rusiškai nemoka, kalbamės angliškai. Vairuotoją paprovokuoju, tarsi užsimiršęs, sakau: *Na levo (į kairę)*. Pasuko. Atsitiktinumas, o gal žinojo, kur veža. Adresą buvau pasakęs. Gal ir rusas buvo.

Aišku, Jūsų siuntėjai į Ameriką norėjo, kad kuo daugiau sužinotumėte.

Grįžęs turėjau rašyti ataskaitą, bet nieko ypatingai malonaus, kas domintų užsakovus, parašyti negalėjau. Supratau, kad tai, kas man labai įdomu, gali būti slapta, ir amerikiečiai to nerodys. Jei labai kiši nosį, gali būti ištremtas atgal į Sovietų Sąjungą, ir baigtas kriukis.

Be abejo, per šią išvyką labai pakėliau savo kvalifikaciją.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Profesorius Ignas Končius – fizikas, etnologas, žemaitis (10)

Tęsinys, pradžia 2003 m. Nr. 7, 8, 10, 11, 14, 15, 2004 m. Nr. 2, 10, 22

Apie prof. Igną Končių kalbamės su jo sūnumi dr. Algirdu KONČIUMI. Abiem XX a. įvykiai nepagailėjo išmėginimų. Beje, kaip ir visai tautai.

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Dr. Algirdas Končius akademinio skautų sąjūdžio renginyje, kuris vyko Vilniaus universiteto Filologijos fakultete

Aušrininkų galvosenos žmogus

Ką vis dėlto reikšmingo Vytauto Didžiojo universitete nuveikė I. Končius?

Iš tiesų tai klausimas, į kurį atsakant reikėtų pagalvoti. Jis man taip pat kyla. Negaliu pasakyti, kad tėvas būtų buvęs tikras mokslininkas, kaip kad mes šiandien tai suprantame. Gyvendamas Amerikoje jis dirbo Tufts universitete, ėjo ne geriausias pareigas ir vis apgailestavo, kad nemoka anglų kalbos. Girdi, galima buvo toli nueiti... Nors šiaip nemėgdavo girtis. Turėjo gerą plunksną, Lietuvoje gyvendamas į žurnalus rašė apie fizikos naujoves. Pavyzdžiui, į *Gamtą*, kurią redagavo prof. Pranas Dovydaitis. Yra išvertęs keletą fizikos knygų, parašęs mokslo ir šviečiamojo pobūdžio darbų – *Ūkininko dangus*, *Palangos kraštas* (kartu su Viktoru Ruokiu), *Minija*, pirmąjį vadovėlį lietuvių kalba *Meteoreologija* bei kitas knygas. Kartu su Antanu Juška parašė ir knygelę *50 fizikos darbų*.

Apskritai jis buvo toks mokslo žmogus ir visuomenininkas, kokie tais laikais buvo būtini. Reikėjo visažinių, kurie visuomenei galėjo būti pavyzdžiu savo tautiškumu, stipriu ryšiu su gimtąja žeme. Ūkininko, žemės žmogaus pavyzdys, ne Dangaus žmogaus, kaip kad rašė Vincas Krėvė. Jam buvo įdomi žmogaus buitis, aplinka. Turėjo labai daug įvairiausių visuomeninių pareigų, buvo dar aušrininkų galvosenos žmogus, kuriam svarbiausia atrodė ne siekti mokslo aukštumų, bet šviesti žmones, kelti tautą. Todėl tėvas matė reikalą dėstyti ir aukštesniuose karininkų kursuose. Štai visai šiai tautai būtinai veiklai labiausiai ir jautėsi turįs atsidėti. Todėl I. Končiui tokia artima buvo ir skautizmo idėja.

Reikia teisingai įsivaizduoti to meto sąlygas, kuriomis teko dirbti mokslo žmonėms. Pamenu, kaip prof. Kazys Daukšas sakydavo, kad Chemijos fakultete paprasčiausios stiklinės kolbos neturėta ir tik 1926 m. iš *Zeiss* bendrovės universitetas gavo visus reikalingus stiklinius indus bei kitą įrangą. Štai tokiomis sąlygomis mūsų inteligentijai reikėjo pradėti daryti mokslą.

Jau po I. Končiaus ėjusios kartos atstovai, baigę Lietuvos universitetą, – Adolfas Jucys, Juozas Matulis, Kazimieras Baršauskas, Povilas Brazdžiūnas ir kai kurie kiti – pradėjo naują Lietuvos mokslo etapą, parašė išties reikšmingų mokslo darbų, sukūrė savo mokslines mokyklas arba išugdė daug gabių mokinių ir kėlė mūsų mokslą į aukštesnį lygmenį. Moksle taip ir turi būti. Todėl visai neširstu ant A. Jucio, kai jis kartą A. Puodžiukynui pasakė nemėgstąs katedros vedėjo I. Končiaus, kuris jį daugiau kaip trejus metus laikė savo katedroje laborantu.

Antipodai

Truputį keista, kad I. Končius taip ilgai laikė A. Jucį laborantu, nes žemaičiams jis buvo labai palankus.

Galimas dalykas, ne viskas priklausė nuo katedros vedėjo. Prisiminkime, kokia sudėtinga buvo Vytauto Didžiojo universiteto materialinė padėtis, Matematikos-gamtos mokslų fakultetui nuolat grėsė uždarymas. Niekada iš tėvo lūpų nesu girdėjęs, kad A. Jucys jam būtų buvęs nemalonus ar panašiai. Kaip žemaičiai I. Končius ir A. Jucys, man regis, puikiausiai sutarė.

Tiesa, A. Jucys buvo labai paslaptinga asmenybė. Gal taip atrodė todėl, kad jis galėjo labai daug važinėti į užsienį. Mintyje turiu jau pokario metus. Net kai tekdavo vasaroti Palangoje ir susitikdavome, A. Jucys iš tolo tik pasisveikindavo, bet stengdavosi nebendrauti, net pajūryje kartu nevaikščiodavo. Matyt, nenorėjo, kad būtų įtartas jam garbės nedarančiais ryšiais, juk buvau į Vakarus pasitraukusio žmogaus sūnus. Šiuo požiūriu A. Jucys didele pilietine drąsa nepasižymėjo, nepasakyčiau, kad buvo labai principingas žmogus. Esminis jo būdo bruožas, man atrodo, – uždaras žemaitis valstietis, kuris jame tūnojo visą gyvenimą. Labai užsispyręs, ambicingas, atkakliai siekiantis savo užsibrėžto tikslo. Kartais bendraujant su žmonėmis išlįsdavo jo nekantrumas, gal net žemaitiškas piktumas.

Skirtingai negu daugelį kitų Lietuvos mokslininkų, taip pat ir fizikų, A. Jucį tarybinė valdžia išleisdavo į užsienį, daugiausia Maskvos ir Leningrado fizikų dėka. A. Jucys Lietuvoje nelabai prie ko taikėsi, mokslinį darbą derino tik su Maskva ir kitais didžiaisiais šalies mokslo centrais.

Visa tai sakau ne kaip priekaištą A. Juciui, kuris kaip gabus mokslininkas rinkosi jam parankiausią veikimo būdą. Kaip vienintelis tuo metu atominės fizikos atstovas Lietuvoje nelabai su kuo čia galėjo tartis ar diskutuoti. Užsiimdavo artutiniais atomo skaičiavimais. Kol nenaudotos skaičiavimo mašinos, tai buvo nepaprastai varginantis darbas.

Vis dėlto visai kito tipo žmogus buvo aukštaitis prof. Povilas Brazdžiūnas – atviresnis, nuoširdesnis, labai inteligentiškas, gilios vidinės kultūros asmenybė.

Kaip I. Končius tardytojus mokė suprasti F. Engelsą

Kiek patyriau iš I. Končiaus knygų ir pokalbių su Jumis, jūsų tėvas nelabai veržėsi į užsienius, nors kaip katedros vedėjas tokių galimybių galėjo turėti gal net daugiau už kitus savo bendradarbius.

Tėvą nelabai žavėjo užsienis. Lankėsi Švedijoje, buvo atvažiavęs pas mane į Prahą, kai ten studijavau 1936 metais. Tuo metu buvome ten sukūrę Lietuvių-ukrainiečių studentų draugiją, kurios pirmininku man ir teko būti. Vieni tų ukrainiečių studijavo Prahos universitete ir buvo pabėgėliai iš Lvovo, kuris tada priklausė Lenkijai, kaip ir vadinamasis Vilniaus kraštas. Kiti buvo jau baigę universitetą, inteligentai, reiškėsi kaip ukrainiečių nacionalinio judėjimo dalyviai. Tai štai su tėvu lankėmės Karlo universitete, viename garsiausių to meto žiūronų fabrike *Tesla* bei kitose Prahos vietose.

Tačiau užsieniai jo netraukė. Net nežinau, su kuo jį galima palyginti. Negalėčiau net pasakyti, kad būtų buvęs labai apsiskaitęs, įsigilinęs į vieną ar kitą sritį, filosofinius ar istorinius dalykus. Atėjus bolševikams, žiūriu, tėvo rankose Frydricho Engelso *Gamtos dialektika*. Man tai padarė įspūdį. Vėliau tėvo užrašuose radau parašyta, kad kai jį tardė, tėvas pradėjo kai ką cituoti iš F. Engelso. Tardytojas akis pastatė: *Tai ką, jūs ir tai žinote?*

Tėvas mėgo žmones, jaunimą, mokėjo su jaunimu elgtis. Buvo kiaurai lietuviškas, nemėgo ribotumo. Rašė apie kunigus, skautus, bet nebuvo siaurų pažiūrų. Nemėgo politikuojančių kunigų, nors pats nebuvo cicilikas. Pasižinojo su kunigu ir poetu Mykolu Vaitkumi, šis juk buvo iš Gargždų kilęs žemaitis. Plungėje ilgus metus klebonu buvo Ruškys, statęs bažnyčias, su kuriuo tėvui taip pat tekdavo bendrauti. Kitas dalykas, tėvo brolis Petras Končius – tas kunigams buvo labai artimas, jaunystėje pats mokėsi Peterburge kunigų seminarijoje. Kartu mokėsi su Pranciškumi Žadeikiu, kuris vėliau buvo Skuodo klebonas ir dekanas. Beje, įdomi asmenybė – puikiai tvarkėsi su vokiečiais 1918 m., buvo Lietuvos konsulo Amerikoje Povilo Žadeikio brolis.

Šiaip, kartoju, tėvas nebuvo jokia mokslo žvaigždė. Buvo žemaitis su jam būdingomis savybėmis.

Persmelkė visos epochos

Kuo jis pasižymėjo perėmęs Vilniaus universitetą?

Nemanau, kad kuo nors spėjo pasižymėti. Juo labiau būtų neteisinga sakyti, kad, girdi, sulietuvino Vilniaus universitetą. Kaip apskritai galima sulietuvinti ar sulenkinti universitetą? Juk universitetas – nuo lotyniško žodžio *universitas*, tai reiškia *visuma*, o pastarasis žodis – nuo *Universum* (lot. *Visata, pasaulis*). Ką buvo galima padaryti per du mėnesius? Procesas vyksta, formali administracinė pertvarka padaryta, o toliau – normalus darbas.

Vis dėlto tai labai sudėtingas laikotarpis ne vien I. Končiaus gyvenime. Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas, okupuota Lenkija, Vilnius grįžo Lietuvai, taip pat ir Vilniaus universitetas.

Šiame virsme I. Končius dalyvavo visu savo gyvenimu, asmeniškai. Jis pateko į istorinio laikotarpio sūkurį, pergyveno visą tą sudėtingiausią metą. Vėliau perėjo visus emigranto kelius – visą gyvenimo peklą. Visos epochos susikoncentravo į tą žmogų. Jo netraukė užsieniai, gal dėl to, kad mažai juos pažino, o turėjo atsidurti priverstinėje emigracijoje. Visus istorijos laikotarpius turėjo išgyventi: carinės Rusijos, Pirmąjį pasaulinį karą, Rusijos revoliucijas ir pilietinį karą, grįžimo į Lietuvą peripetijas, Lietuvos Respublikos ir pirmąjį bolševikmetį Lietuvoje, suėmimą ir kelionę į Červenę, iš kurios retas sugrįžo, Antrąjį pasaulinį karą ir priverstinę emigraciją. Ir nežuvo, badu nemirė, nebuvo pašautas, plaukdamas nenuskendo, nepražuvo ir Amerikoje. Būdamas nagingas visomis gyvenimo aplinkybėmis sugebėjo išgyventi, išlaikyti šeimą.

Kas bus, kas nebus, o žemaitis nepražus...

Ta prasme tėvas – reta ir įdomi asmenybė, net jei ir nesigilinsime į pavienius jo veiklos periodus. Suprantu, kad *Mokslo Lietuvai* labai svarbus tas I. Končiaus rektoriavimo Vilniaus universitete periodas. Trumpas laikotarpis, apie kurį turime labai nedaug informacijos. Tėvo įspūdžiai apie Vilniaus universiteto

Paskutinis Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos-gamtos fakulteto tarybos posėdis 1940 m. Pirmoje eilėje iš kairės: P. Katilius, I. Končius, A. Purėnas, Z. Žemaitis, P. Jodelė, K. Sleževičius, T. Ivanauskas. Antroje eilėje: Č. Pakuckas, J. Dagys, A. Žvironas, J. Janickis, B. Kodaitis, P. Brazdžiūnas, M. Kaveckis, K. Daukšas, J. Dalinkevičius. Trečioje eilėje: A. Puodžiukynas, J. Matulis, A. Minkevičius, A. Zubrys, P. Slavėnas, V. Viliamas

perėmimą buvo spausdinami JAV lietuvių spaudoje, Nepriklausomybės metais perspausdinti ir Lietuvos spaudoje. Šiandien niekas apie tai nenori kalbėti, nes atėjo visai nauja karta, iš to meto beveik neliko žmonių. Dar likęs prof. Jonas Kubilius, ilgametis Vilniaus universiteto rektorius, kuris nuo 1946 m. po prof. Zigmo Žemaičio pradėjo vadovauti Parengiamiesiems kursams prie Vilniaus universiteto. Tų kursų, vadinamojo *Rabfako* direktorius prieš karą buvo I. Končius. Įkurtas norint kuo greičiau parengti naujai santvarkai reikalingus žmones. Beje, greitosiomis rengti specialistus buvo pradėta ir Kaune, prieš tėvui atvykstant į Vilnių. Pagreitintu būdu rengti specialistai, teikiant jiems vidurinį išsilavinimą.

Žmones stengėsi jungti, o ne skirstyti

Iš to, kiek galiu įsivaizduoti pažįstąs I. Končių – iš Jūsų pasakojimų ir jo paties raštų, – man atrodo, kad jam kiekvienas žmogus buvo įdomus. Jis mokėjo klausytis kito, užkalbinti net ir nepažįstamą žmogų. Jei būtų kitaip, jis neaprašytų tiek daug kryžių.

Su žmonėmis bendrauti mokėjo. Paliko 300 užrašytų pasikalbėjimų apie šventuosius. Reikėjo su žmogumi prisėsti, kalbinti, išklausyti, skirti dėmesio. Visus savo asistentus iš universiteto atsiveždavo į Purvaičius. Pabuvojo ten fizikai Povilas Brazdžiūnas, Antanas Žvironas ir kiti. Prisimenu, Palangoje I. Končius, A. Žvironas ir jo duktė, vėliau medicinos profesorė Vida Žvironaitė, eidavome pajūriu, pro vėjo išpustytas kopas. Beje, tėvas niekada pliaže negulinėdavo – tik vaikščiodavo pajūriu. Visi žinojo: jei su I. Končiumi eini į pliažą, tai ne gulėti, o vaikščioti ir kalbėtis. Lankėmės ir Užpaliuose. Žodžiu, žmogiškieji ryšiai su visais tėvui buvo labai svarbūs.

Matau tą tėvo ryšį ir su žeme, jo bendruomeniškumo siekį ir raišką, *Bendruomenė* – intymesnė, kompaktiškesnė sąvoka už *visuomenę*. Kai tėvas jau gyveno Amerikoje, pas jį atėjo penkių lietuviškų partijų atstovai ir žadėjo už jį balsuoti, kai I. Končius bus renkamas lietuvių bendruomenės pirmininku. Tokį pasiūlymą tėvas buvo gavęs. Tačiau visi tie pasiuntiniai norėjo prieš tai užsitikrinti tėvo palankumą, jų partijos palaikymą. Tėvas su tokiomis išankstinėmis sąlygomis nesutiko. Ne tarp krikdemų, *Santaros* ar kitų politinių grupuočių turėjo gerą vardą, o tarp visų išeivijos lietuvių. Norint teisingai suvokti tėvo asmenybę, labai svarbu suprasti šį jo principingumą. Galbūt jis ir negalėjo jokiai vienai partijai priklausyti.

I. Končius Kaune buvo Žemaičių studentų draugijos garbės pirmininkas. Kažkas pasiūlė pakeisti pavadinimą – Katalikų žemaičių draugija. Tėvas parašė: nuo tos pačios dienos nesutinku būti tokios draugijos garbės pirmininku. Tai taip pat rodo jo pažiūras. Negalėjo sutikti, kad draugijos būtų skirstoma pagal religinį ar partinį principą. Būti žemaičiu jam atrodė daug svarbiau už visas kitas priklausomybes. Visą gyvenimą jis stengėsi žmones jungti, o ne skaidyti, nepaisant, kokiais gerais tikslais to būtų siekiama.

Natūrali jo dvasia

Gal yra tekę su tėvu aptarinėti, kaip jis pats vertino tokį trumpą savo gyvenimo „vilnietiškąjį periodą“? Atvykti į Vilnių, ką tik perduotą Lietuvai, iš Kauno siųstam žemaičiui – didelis išbandymas. Stepono Batoro universitetas tuo metu buvo didžiausia lenkiškos kultūros įstaiga Vilniuje. Aišku, kad universiteto perimti atvykusį valdytoją I. Končių varstė daugybė žvilgsnių – ir tikriausiai tarp jų buvo nedaug draugiškai nusiteikusių.

Suprantu, ką norite pasakyti. Išties tėvas pateko į rafinuotą aplinką. Tačiau jos nelabai paisė, gal nelabai ją ir suprato. Po užsienius nevažinėjo ir Vakarų kultūra nebuvo persismelkęs. Net šokti neišmoko, niekada nėra šokęs, kaip ir prof. Kazys Daukšas. Brendo savoje lietuviškoje aplinkoje, tad visos tos subtilios savo padėties, apie kurią dabar kalbame, galėjo ir nepastebėti.

Tačiau savo povyza ir visa elgsena jis buvo natūralus, „nesugadintas“. Štai ką svarbu suprasti. Salonuose jam neteko lankstytis. Mano likimas jau klostėsi kiek kitaip: teko matyti daug pasaulio ir žmonių, todėl buvau labiau emancipuotas. 1933 m. Romoje teko dalyvauti priėmime pas popiežių, vėliau keletą kartų Anglijoje, Danijoje ir Švedijoje, jau nekalbant apie Lenkiją, per kurią važiuodavai į Čekoslovakiją.

Kaip matote, savo tėvo spalvotomis plunksnomis nesistengiu apkaišyti. Nesipuikuoju, kad turiu štai tokį tėvą. Didžiuojuosi juo ne kaip fiziologiniu savo tėvu ir ne dėl jo veiklos Vilniaus aplinkoje. Pirmiausia didžiuojuosi natūralia jo dvasia, būviu, visai ne rafinuotu, ne atneštiniu apvalkalu. Aišku, tai laiko bruožas. Jis buvo inteligentiškas žmogus, nes suprato laiko tėkmės įvykius. Ta inteligencija jam buvo ne atneštinė, ne išmokta, bet ėjo iš prigimties, kaip gilių savo tautos dvasinių vertybių išraiška.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

KMU PSICHOFIZIOLOGIJOS IR REABILITACIJOS INSTITUTAS

skelbia konkursą šioms pareigoms užimti:

INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ DEPARTAMENTE:
Duomenų analizės ir perdavimo laboratorijoje – vyresniojo mokslo darbuotojo (1 etatas; 0,5 etato), mokslo darbuotojo (1 etatas);

KARDIOVASKULINĖS REABILITACIJOS IR PROFILAKTIKOS DEPARTAMENTE:
Fizinės reabilitacijos ir profilaktikos laboratorijoje – jaunesniojo mokslo darbuotojo (0,5 etato).

Dokumentai (prašymas, patvirtintos formos atestacijos-konkurso kortelė, pasas (asmens tapatybės kortelė), gyvenamosios vietos deklaravimo pažymėjimas, valstybinio socialinio draudimo pažymėjimas, karo prievolininko pažymėjimas, aukštojo mokslo diplomas, mokslo laipsnio diplomas, pedagoginių vardų atestatai, kiti kvalifikaciją patvirtinantys dokumentai bei visų minėtų dokumentų kopijos, sveikatos pažymėjimas, gyvenimo aprašymas, mokslinių darbų sąrašas) priimami vieną mėnesį nuo konkurso paskelbimo dienos, adresu: KMU Psichofiziologijos ir reabilitacijos institutas, Vydūno al. 4, Palanga LT-00135, telefonas: (8 ~ 460) 30018.

Direktorius

Kelrodis į senųjų spaudinių šriftų pasaulį

Atkelta iš 9 p.

tokių lotyniško šrifto taikymų mažėjo, o kiek daugėjo prasidėjus unitų polemikai su savo priešininkais.

Kiriliškomis raidėmis, artimomis gotiškajam šriftui, rusiškos knygos spausdintos kone du šimtus metų. XVI–XVII a. vyko kiriliškųjų spaudmenų pokyčiai, buvo paprastinama nuo rankraščių kopijuojamų raidžių grafika. LDK bažnytine slavų kalba spausdintuose tekstuose galime aptikti lenkiškųjų ir baltarusiškųjų skolinių. Evoliuciją patyrė ir senųjų bažnytinių slavų kiriliškųjų spaudmenų forma. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, P. Skorinos naudotieji šriftai turėjo įtakos ir rusų civilinių rašmenų grafikai per XVIII a. pradžios kiriliškųjų rašmenų reformą.

Lietuvos statutai tyrinėtini ir šriftų požiūriu

Vilniaus akademijos spaustuvėje 1629 m. išleistosios Konstantino Sirvydo knygos *Punktai sakymų* antraštiniame puslapyje yra net aštuonių rūšių skirtingo lotyniško šrifto. Dar daugiau lotyniško šrifto pavyzdžių K. Sirvydo *Trijų kalbų žodyne (Dictionarium trium linguarum)*. 1677 m. leistame žodyne pagrindinis tekstas lenkų ir lietuvių kalbomis surinktas lotynišku kursyvu, o lotyniškasis – gražia antikva. 1713 m. tos pačios Akademijos spaustuvėje lenkiškam tekstui parinktas grubokas švabachas, lotyniškam – antikva, o lietuviškam – kursyvas.

Sąveikavo įvairūs šriftai, tačiau lotyniškas šriftas pamažu įsigalėjo. Šią tendenciją pastebėtume iš karto, jei palygintume kas keletą metų leidžiamus tuos pačius leidinius. Tai ir daro knygos sudarytojai.

Ypač įdomus tyrimų objektas – Lietuvos statutų leidybos šriftas ir maketai. Spausdinant pakartotinai, dalis tiražo būdavo renkama iš naujo, skiriasi ir maketo laužiniai, signatūros, įvairių dalių šriftai ir t. t. Tyrinėjant *Trečiojo Lietuvos Statuto* laidas vadinamąja rusėnų kalba, aptikta ne tik teksto rinkimo skirtumų, bet nesutapo net LDK valstybinio herbo – Vyčio detalės. Panašių skirtumų knygos sudarytojai randa ir Vilniaus akademijos lenkiškųjų *Trečiojo Lietuvos Statuto* 1614, 1619, 1648, 1693–1694, 1744 m. laidose. Tyrinėtojams tai turėtų būti labai įdomūs objektai.

Kuo parankesnis lotyniškas šriftas

Lotyniško šrifto įsigalėjimas lietuviškose knygose priklausė nuo kelių dalykų. Juos ir analizuoja naujosios knygos sudarytojai. Pati lotyniškojo šrifto struktūra buvo parankesnė, nes talpesnė. Atsisakius archaiškų gotiškųjų šriftų, buvo galima mažinti knygos formatą. Knygoms plintant ir pradedant įsigalėti buityje, teko rūpintis, kaip jas atpiginti, padaryti patogesnes.

Skatino lotyniškąjį šriftą ir lenkiškos knygos, kurios nuo XVI a. antros pusės ir ypač nuo XVII a. vis dažniau spausdinamos lotynišku šriftu. Pagaliau katalikų luomo tarnautojai, didikai, karaliaus rūmų dvariškiai mokėjo lotynų kalbą, tad ir lotyniškas šriftas jiems buvo labiau priimtinas.

XVIII a. LDK spaudiniuose lotyniškasis šriftas galutinai įveikė gotiškąjį, tačiau tai įvyko ne iš karto. Spaustuvininkų inertiškumas akivaizdus kad ir Jono Jaknavičiaus (Jachnowicz) *Lenkiškose ir lietuviškose evangelijose* […] *(Ewanielie Polskie y Litewskie)*. Vilniaus akademijos spaustuvėje išspausdintose keturiose laidose lietuviškas tekstas pateikiamas gotišku šriftu, o lenkiškas – lotynišku. Paskutinėse laidose lenkiškas tekstas užima mažiau vietos, teksto skiltyse atsiranda tuščių vietų. Tačiau tik penktoje laidoje 1767 m. J. Jaknavičiaus *Evangelijų* […] knyga buvo išspausdinta vien lotynišku šriftu – talpesniu ir lengviau skaitomu. Sumažėjo ir knygos formatas.

Radvilų (S. Murmelijaus) spaustuvė (Lietuvos Brasta). Vadinamoji „Brastos", arba „Radvilų", „Biblijos" („Biblia swięta […]", 1563 m.) „Naujojo Testamento" antraštinis puslapis su renesansiniu daugiasiužetiniu kartušu. Dėl kalviniškos pakraipos didelė tiražo dalis po Mikalojaus Radvilos Juodojo mirties (jo sūnaus Mikalojaus Kristupo Našlaitėlio nurodymu) sunaikinta

Nesvyžiaus spaustuvė. Simono Budno „Katekizmas tai mokslas […]“, (1562 m.) antraštinis puslapis puošniais kiriliškaisiais šriftais su ustavo elementais ir horizontaliai paversta antraštine vinjete (ornamentų simetrija skirta vertikaliam spausdinimui)

Spausdinant knygą keliomis kalbomis, sunkus ir grubesnis gotiškasis šriftas trukdė skaitytojo akims prisiderinti nuo vieno prie kito šrifto, tad XVIII a. antroje pusėje LDK spaustuvės galutinai perėjo prie lotyniškų spaudmenų. Gotiškasis šriftas išsilaikė tik Mažojoje Lietuvoje, kur skaitytos Rytų Prūsijoje spausdintos knygos. Keitėsi Mažosios Lietuvos gyventojų kontingentas, po maro į šį kraštą atsikraustė daug vokiečių kolonistų, įsigalėjo vokiškos mokyklos ir knygos, o lietuviškai buvo leidžiamos daugiausia maldų knygos ir giesmynai. Šie leidiniai buvo vis labiau vokietinami, gotiškasis šriftas (švabacho ir fraktūros) vis labiau išstumdavo lotyniškąjį.

Tai neigiamas reiškinys, nes Mažosios Lietuvos gyventojai vis stipriau siejami su vokiškos kultūros įtakomis, o Rytprūsiuose išspausdintos knygos tapo svetimos Didžiosios Lietuvos gyventojams. Išimtį sudarė tik XIX a. antroje pusėje lietuviškos spaudos draudimo laikais Lietuvos skaitytojams leistos knygos ir laikraščiai.

Kiriliškoji tradicija gyvavo puošybos elementuose

Niekaip negalima apeiti ir LDK spausdintų kiriliškųjų leidinių tradicijos. Ją plėtojo, pavyzdžiui, XVII–XVIII a. veikusi Vilniaus bazilijonų vienuolyno spaustuvė. Nors vakarietiškosios spaudos įtakos darė didelį poveikį slaviškiems leidiniams, ypač bažnytinėse knygose kiriliškieji šriftai susipindavo į pavadinimų raidžių pynes bei inicialus. Tai ryšku per kone trijų šimtų metų spaudos laikotarpį, galima pamatyti *Trečiojo Lietuvos Statuto* 1-osios laidos, *Postilės* (1597 m.), *Lenkų ir lietuvių katekizmo* (1598 m.) antraštiniuose puslapiuose. Unitų tekstuose kartais lenkų tekstai maišomi su senąja baltarusių kalba arba jie įrašyti bažnytiniais slavų rašmenimis.

Nuo XVIII a. pradžios reformuojant kiriliškuosius šriftus ir imant naudoti pilietinį šriftą (graždanką) LDK spausdinamų rusų ir baltarusių knygų spaudmenys paprastėjo, nors kirilicos šriftai bei raidžių pynės, inicialai ir toliau buvo vartojami, ypač bažnytinėse knygose kaip puošybos elementai.

Taigi įvairių tautų spausdinimo tradicijos veikė viena kitą, darė didelę įtaką.

Taškas nepadėtas

Nors knygos *Senieji Lietuvos spaudmenys* sudarytojai ir tvirtina, kad nepretenduoja į išsamumą, tačiau knygos vertę labai padidina vertingi priedai, kurių yra net dešimt. Tai *Reikšmingesni pirmieji leidiniai lietuvių kalba už LDK ribų, Abiejų Tautų Respublikos spaustuvių šriftų bei jų evoliucijos lyginamosios lentelės (paleografinė suvestinė), LDK spaustuvėse naudotieji europiniai spaudmenys ir jų pavadinimai, Bažnytinės slavų ir pilietinės rusų abėcėlės bei spaudmenys, XVI–XVIII amžių LDK ir pirmųjų lituaninių leidinių faksimilių pavyzdžių abėcėlinė rodyklė* ir t. t.

Pateiktos knygos turinio santraukos anglų, vokiečių, rusų ir lenkų kalbomis.

Sudarytojai išreiškė viltį, kad ateityje pasirodys šio leidinio sumanymą tęsiančios knygos, kuriose būtų apžvelgti XIX–XX a. spaustuvių ir retesnių spaudmenų bei lietuviškų istorinių rankraščių faksimilių pavyzdžiai. Būtų svarbu apžvelgti judaikos spaudą, kuri LDK buvo labai gausi. Reikėtų pateikti mūsų išeivijos, ypač gyvenusios Šiaurės ir Pietų Amerikoje, Antrojo pasaulinio karo metų iš Lietuvos atsidūrusių perkeltųjų asmenų stovyklose Vokietijoje spaudinių pavyzdžius. Nereikėtų pamiršti laisvės kovų dalyvių, Lietuvos partizanų bei sovietmečiu pogrindžio sąlygomis vartotų spaudmenų pavyzdžių. Šias tolesnio darbo gaires pratarmėje ir pažymi A. Buračas.

Taigi paskutinis taškas toli gražu nepadėtas. Tačiau ir tai, kas šia naująja knyga sudarytojų padaryta, nusipelno gero žodžio, nes jų darbas – tai kelrodis į senųjų spaudmenų šriftų pasaulį. O per šriftus – ir į gilesnį savo valstybės bei joje gyvenusių tautų spaudos pažinimą.

Gražvydas Kantvydas

„Žmogaus ir gamtos sauga“ – jau vienuoliktą kartą

Lietuvos žemės ūkio universitetas, Lietuvos mokslų akademija, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos žemės ūkio darbuotojų profesinių sąjungų federacija, Lietuvos miškininkų sąjunga 2005 m. birželio mėn. 2–4 d. organizuoja 11-ąją respublikinę mokslinę konferenciją *Žmogaus ir gamtos sauga*. Ši konferencija vyksta kasmet artėjant Pasaulinei aplinkos apsaugos dienai. Jos tikslas – plėtoti universitetų bei kitų mokymo įstaigų dėstytojų, mokslininkų, profesinių sąjungų vadovų kvalifikaciją, ugdyti studentų ir jaunųjų mokslininkų įgūdžius žmogaus bei aplinkos saugos mokslų srityse.

Konferencijos uždaviniai

Kvalifikacijos kėlimas, nuolatinis tobulėjimas. Dalyvaujant įvairių mokslo sričių specialistams, kvalifikacija ugdoma ir vertikaliu, ir horizontaliu lygiu. Labai įvairios tematikos konferencijoje įdomių minčių galima išgirsti ir iš profesorių, ir iš studentų. Kasmet rengiant pranešimus ir juos pateikiant gausiai ir solidžiai auditorijai, nuolat tobulėjama. Be to, žinios, kurias studentai ir doktorantai įgyja patys analizuodami konkrečias mokslo problemas, yra tvirtos ir ilgalaikės. Konferencijos leidinys – gera mokymo bei metodinė priemonė studentų savarankiškoms studijoms; juo pasinaudoja ir dėstytojai, papildydami paskaitas mokslinių tyrimų duomenimis.

Tarpuniversitetinis ir tarptautinis bendradarbiavimas. Dalyvaujant daugelio universitetų bei mokslo įstaigų darbuotojams, profesinių sąjungų darbo vadovams, konferencija padeda telkti žmogaus bei gamtos saugos srityje dirbančius mokslininkus, bendradarbiauti ir kartu spręsti aktualiausias mokslinio darbo bei švietėjiškos veiklos problemas. Mokslininkų iš kaimyninių valstybių dalyvavimas konferencijoje, bendri darbai ir pranešimai ugdo draugiškumą bei pasitikėjimą, didina visuomenės galimybes paveikti savo šalių politikų sprendimus žmogaus ir gamtos saugos srityje.

Mokslo ir studijų integravimas. Žmogus ir jo aplinka sudaro vieną, daugeliu ryšių susijusią visumą. Daugelis mokslo sričių ir krypčių tiria šios sistemos dalis. Stiprėjantys skirtingų mokslo sričių ryšiai patvirtina šiuolaikiniam mokslui būdingą universalumą. Kuo įvairesnė tyrimų studijų aplinka, tuo ji naudingesnė ir mokslininkui, ir studentui, ir visuomenei. Konferencijos dešimties metų patirtis patvirtina, kad labai reikalinga įvairių mokslo ir studijų sričių žmonių bendros mokslo darbų analizė.

Įgūdžių ugdymas. Konferencija padeda ugdyti jaunųjų mokslininkų įgūdžius rengiant mokslinius pranešimus bei pateikiant juos mokslo ir praktikos specialistams mokslinėse konferencijose. Patyrusių mokslininkų pranešimai bei straipsniai konferencijos leidinyje leidžia jauniesiems mokslininkams suprasti mokslinių pranešimų ir straipsnių ypatumus, įsidėmėti jų struktūrą bei stilių, tobulinti savo sugebėjimus šioje srityje.

Žinių visuomenės kūrimas. Mokslas negali būti atitrūkęs nuo visuomenės, jis turi būti naudingas Lietuvos žmonėms, pirmiausia – tiems, kurie realaus gyvenimo sąlygomis sprendžia sudėtingas socialines ir ekologines problemas. Todėl konferencijoje kasmet dalyvauja apie 100 žemės ūkio darbuotojų profesinių sąjungų vadovų bei eilinių narių. Lietuvoje bei Europos Sąjungoje žmogaus ir jo aplinkos problemoms teikiama pirmenybė. Kuriant žinių visuomenę, šioms problemoms, jų sprendimo kelių mokslinei paieškai turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Šį darbą pagal savo galimybes vykdome sutelktomis aukštųjų mokyklų ir mokslo įstaigų darbuotojų bei studentų, profesinių sąjungų narių jėgomis.

Konferencijos vieta ir tematika

11-oji mokslinė konferencija *Žmogaus ir gamtos sauga* vyks:

❑ Lietuvos žemės ūkio universiteto Profesinės saugos ir inžinerijos vadybos katedroje, Aplinkos institute, Ekologijos katedroje;

❑ Vytauto Didžiojo universiteto Kauno botanikos sode;

❑ Lietuvos žemės ūkio darbuotojų profesinių sąjungų federacijos poilsio stovykloje, Karklėje;

❑ Palangos botanikos parke, Kretingos ir Telšių miškų urėdijose.

Konferencijos pranešimų tematika.

❑ Žmogaus sauga, sveikata. Ergonomika.

❑ Gamtos sauga. Aplinkotyra. Taikomoji ekologija.

❑ Aplinkos sveikata. Rekreacija. Profsąjungų veikla.

Žemės ūkio darbuotojų profesinių sąjungų nariams skirtame konferencijos specialiajame plenariniame posėdyje (Karklė, 2005 m. birželio 3 d.) numatomi skaityti pranešimai, skirti žmogaus aplinkos gerinimui ir racionaliam rekreacinių išteklių panaudojimui Lietuvos kaime. Karklėje vyksiančiame posėdyje numatomi pranešimai:

❑ *Europos Sąjungos aplinkos politika*, pranešėja Vytauto Didžiojo universiteto profesorė R. Gražulevičienė;

❑ *Rekreacijos miškuose sistema ir jos išteklių panaudojimas Lietuvos kaime*, pranešėjas Lietuvos miškininkų sąjungos prezidentas, Lietuvos žemės ūkio universiteto prof. Edvardas Riepšas;

❑ *Pieno produktų reikšmė kaimo žmonių mityboje*, pranešėja Lietuvos žemės ūkio universiteto prof. Sigita Urbienė;

❑ *Lietuvos istorijos ir tautinės kultūros paminklų rekreacinė reikšmė bei panaudojimas kaimo turizmo sistemoje*, pranešėjas Vilniaus pedagoginio universiteto prof. Libertas Klimka.

Kasmet vykstančiose mokslinėse konferencijose Žmogaus ir gamtos sauga dažni ir moksliniai-praktiniai seminarai. Jie organizuojami konkrečiuose mokslo, kultūros, aplinkosaugos, rekreacijos objektuose. 11-osios mokslinės konferencijos metu seminarai vyks:

❑ VDU Kauno botanikos sode – tema *Vaistiniai augalai – žmonių aplinkos gerinimui ir susirgimų prevencijai*. Seminaro vadovai – prof. habil. dr. Regina Gražulevičienė, dr. Ona Ragažinskienė;

❑ Palangos botanikos parke, Kretingos ir Telšių miškų urėdijose – tema *Parkų ir miškų rekreacinė reikšmė ir išteklių įvairovė*. Seminaro vadovai – prof. habil. dr. Edvardas Riepšas, prof. dr. Libertas Klimka.

Kviečiame dalyvauti šioje konferencijoje bei jos seminaruose ir pateikti pranešimus bei diskutuoti, ieškant racionalių sprendimų žmogaus ir aplinkos saugos srityse.

Daugiau apie renginį – tinklalapyje *http://www.lzua.lt/dstl/konf/m_2005.html*

Inž. Alfonsas Gedgaudas, dr. Romas Gražulevičius

Doc. Jono Brundzos nuotrauka

Pranešimą 10-osios konferencijos posėdyje VDU Kauno botanikos sode skaito Palangos botanikos parko direktorius Antanas Sebeckas; posėdžiui vadovauja dr. Ona Ragažinskienė ir prof. habil. dr. Regina Gražulevičienė

Georgas Forsteris ir Vilnius

Tarp gausių pastarojo meto kultūros įvykių bei mokslinio pobūdžio renginių kažkaip nepastebėta liko reikšminga Georgo Forsterio (Georg Forster), įžymaus keliautojo, etnografo, gamtininko ir politikos veikėjo, Vilniaus universiteto profesoriaus, 250 metų sukaktis. Jis gimė 1754 m. lapkričio 26 d. nedideliame Nasenhubeno miestelyje netoli Gdansko (dabar jis vadinamas Mokry Dol); čia pastoriumi buvo jo tėvas Johanas Reinholdas Forsteris (Johann Reinhold Forster, 1729–1798 m.). Tiesą sakant, ganytojiškas darbas tėvui nelabai rūpėjo, nes buvo atsidėjęs botanikai. Be to, domėjosi ir filologija, mokėjo net 17 kalbų. Rusijos valdovė Jekaterina II žymų mokslininką pakvietė aplankyti Pavolgį, kur buvo įkurdinusi vokiečių kolonistus. Į tolimą kelionę J. R. Forsteris pasiėmė ir vienuolikametį sūnų Georgą. Tai buvo pirmoji jųdviejų kelionė. Po jos Forsteriai persikėlė gyventi į Londoną; ten jaunasis Georgas į anglų kalbą iš rusų kalbos išvertė Lomonosovo *Trumpąjį Rusijos metraštį*. 1772 m. anglų kapitonas Džeimsas Kukas (James Cook) rengėsi į savo antrąją kelionę aplink pasaulį: norėta ištyrinėti piečiausią Žemės rutulio dalį, paieškoti ten žemyno. Kelionėje planuota moksliškai tyrinėti atrandamas naujas žemes, tad kartu keliauti buvo pakviestas ir gamtininkas J. R. Forsteris. Sūnui – septyniolika, negi pasiliks namuose…

Georgas Forsteris

Forsterių pareiga laive – vesti ekspedicijos dienoraštį, aprašyti naujųjų salų gyventojus, jų buitį, piešti augalus, gyvūniją. Iš tris metus trukusios kelionės Georgas parsivežė didžiulį aplanką piešinių ir labai vertingą etnografinių daiktų kolekciją. Sugrįžę į Angliją, Forsteriai išleido knygą apie Polineziją, o 1777 m. Georgas aprašė ir visą kelionę Dž. Kuko burlaiviais *Resolution* ir *Adventor*. Iki šiol šia knyga žavimasi, vis pasirodo pakartotiniai jos leidimai. Kelionė išties aprašyta grakščiu literatūriniu stiliumi, su atradėjo jauduliu ir nuostaba pasakojant apie dar nepažinto pasaulio florą ir fauną, egzotiškų salų gyventojų buitį ir papročius.

Georgas Forsteris jaunystėje (karpinys)

Nuo 1779 m. G. Forsteris profesoriavo Kaselio universitete, leido *Mokslo ir literatūros* žurnalą. O mūsų krašte, Abiejų Tautų respublikoje, tuomet vyko radikali švietimo reforma, inicijuota Edukacinės komisijos. Vilniaus universitetui buvo ieškoma naujoviškai mąstančių mokslininkų, gebančių įkvėpti jaunimą kūrybingam darbui valstybės, virš kurios jau pakibo nepriklausomybės praradimo grėsmė, naudai. 1784 m. pavasarį su G. Forsteriu buvo sudaryta darbo sutartis aštuoneriems metams. Į Vilnių mokslininkas važiavo neskubėdamas: aplankė kalnakasybos centrus Harce, Saksonijoje, o Drezdene, Leipcige, Prahoje ir Vienoje susitikinėjo su to meto kultūros bei mokslo įžymybėmis. Austrijos imperatorius garsųjį keliautoją net mėgino atkalbėti nuo Vilniaus, siūlydamas įdarbinti vietiniame universitete. G. Forsteris nepažįstamąjį Vilnių pasiekė lapkritį. Štai pirmasis jo įspūdis: *Likus myliai iki Vilniaus, vietovė prie Neries išgražėjo smėlio kalvomis ir klinčių kalnais, kurie iškyla visur aplinkui ir puikuojasi miškų karūnomis. Vilniaus padėtis netikėtai nustebina, kai atsiduri arti jo, šlaite slėnio, kuriame tarsi išsiliejęs visas didelis miestas su savo gražiais dar išlikusiais bokštais, – miestas tikrai atrodo didingai ir puikiai. Jo viduje – siauros purvinos gatvės ir daugybė griuvėsių, tačiau tarp jų vis dėlto pasitaiko vienas kitas ir puikus statinys.*

Vilniuje G. Forsteris buvo apgyvendintas profesorių namuose, Pilies gatvėje, 22-ame name, kurio kieme buvo pirmasis universiteto botanikos sodas, įkurtas Žano Emanuelio Žilibero (Jean Emmanuel Gilibert). Universitete G. Forsteriui buvo pavesta Gamtos istorijos katedra, tikintis, kad profesorius užsiims ir krašto gamtinių išteklių tyrimu. Skaitydamas studentams paskaitas, pradėdavo nuo paleontologijos, tuomet dar labai jaunos mokslo šakos. Dėstymą iliustruodavo savo kelionėse surinktomis kolekcijomis ir piešiniais. Dažnai rengdavo mokomąsias išvykas į Vilniaus apylinkes, aiškindamas geologinės praeities ženklus, supažindindamas su augalais ir jų teikiama nauda; kartu su studentais rinko herbarus, vabzdžius ir kitus gyvius zoologijos kabinetui. Rūpinosi, kad botanikos sodas iš senamiesčio centro būtų iškeltas į vaizdingąjį Sereikiškių parką. Tai padaryti pavyko jo mokiniui Stanislovui Bonifacui Jundzilui. Profesorius domėjosi ir lietuvių valstiečių gyvenimu, piktinosi baudžiavine priespauda: *O, koks šlykštus daiktas ta prakeiktoji baudžiava; humaniškus jausmus ji atbukina ir numarina iki pašaknų.* Daug laiko G. Forsteris praleisdavo ir prie rašomojo stalo: Vilniuje parašė savosios botanikos kolekcijos, surinktos Pietų jūros salose,

apžvalgą, užbaigė disertaciją apie tų salų valgomuosius augalus. Keletas jo mokslinių darbų buvo skirti ir Vilniaus apylinkių gamtai. Dar čia parašė didelį straipsnį, skirtą kapitono Dž. Kuko atminimui, nes jis nesugrįžo iš savo trečiosios kelionės… Vilniuje praėjo G. Forsterio, kaip mokslininko, kūrybingiausi metai. Augindamas dukrelę dar galėjo džiaugtis ir šeimynine laime.

Tačiau keliautoją nenumaldomai traukė nauji įspūdžiai ir potyriai. Tad mielai sutiko dalyvauti rusų kontradmirolo G. Mulovskio rengiamoje ekspedicijoje aplink Žemę. 1787 m. išvyko iš Vilniaus į Getingeną pasiruošti kelionei, tačiau ji neįvyko dėl kilusio Rusijos ir Turkijos karo. G. Forsteris nusprendė pasilikti Vokietijoje, gavęs pasiūlymą tapti Mainco universiteto vyriausiuoju bibliotekininku. 1790 m. kartu su Aleksandru Humboltu, kuris G. Forsterį laikė savo mokytoju, leidosi plaukti Reinu. Parašė apie tai knygą, pelniusią autoriui vokiečių literatūros klasiko vardą. Čia sudėta daug visko: ir gamtininko žinios, ir filosofo išmintis, ir kovotojo už laisvę, už žmogaus prigimtines teises įtaigūs žodžiai. Stulbina jo, kaip mokslininko, įžvalgos: upės atodangose mato geologinę žemyno praeitį, o kitame puslapyje išsako nuojautą, kad Europą greitai sukrės didelės politinės permainos. Ir išties – revoliucinių įvykių verpetas netrukus G. Forsterį įtraukė į labai aktyvią politinę veiklą. Gyvenimo pertvarkos siekį laisvės ir lygybės principais jis grindė filosofiškai. Savo pilietines nuostatas išsakė, rašydamas apie individo laisvę bei jos santykį su valstybe. Revoliucinei Prancūzijos kariuomenei užėmus Maincą, G. Forsteris vadovavo jakobinų klubui, tapo Laisvųjų vokiečių nacionalinio konvento prezidento pavaduotoju. Koalicinei kariuomenei išstūmus prancūzus iš Vokietijos, mokslininkas liko Paryžiuje. Ten susirgo sunkiu plaučių uždegimu ir 1794 m. sausio 10 d. mirė.

Taigi Georgas Forsteris gyveno tik 40 metų, bet kokie tai buvo metai! Kupini kelionių džiaugsmo, nuotykių žavesio, pasaulio pažinimo laimės, mokslo idėjų jaudulio, revoliucinio politinio darbo vilčių. Vilniaus universitetas gali didžiuotis, turėjęs tarp savo profesorių tokią ryškią asmenybę. Tačiau G. Forsterio atminimo ženklai Vilniuje kuklūs: lenta su pavarde tarp kitų žymesnių profesorių universiteto Didžiojo kiemo arkadoje ir laiškų publikacija *Lietuvos mokslo paminklų* knygų serijoje.

Prof. Libertas Klimka

Mokslo populiarinimas:

svarbiausia – rasti ir papasakoti įdomią istoriją

Pabaiga. Pradžia Nr. 2

2004 m. lapkritį Britų tarybos kvietimu Vilniuje lankėsi britų žurnalistai Kventinas Kuperis (Quentin Cooper) ir Mykas Rigulsfordas (Myc Riggulsford). Jie vedė seminarą apie mokslo populiarinimo svarbą.

Britų taryba „Mokslo Lietuvai“ suteikė galimybę pakalbinti abu šiuos Didžiosios Britanijos mokslo populiarintojus. Tęsiame pokalbį su Kventinu KUPERIU.

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Britų žurnalistas Kventinas Kuperis propaguoja mokslą

Pradėjo nuo dirbtinio intelekto

Koks buvo Jūsų asmeninis kelias į mokslo populiarinimą? Sakėte, kad pradėjote nuo gražuolių aktorių ir kino „žvaigždžių“ propagavimo?

Mano kelias į mokslo populiarinimą prasidėjo nuo dirbtinio intelekto studijų universitete. Tai pagrįsta daugiausia kompiuterinėmis technologijomis. Svarbiausia dirbtinio intelekto studijų užduotis – sukurti žmogaus suvokimo sričių – regos, lytėjimo, klausos – mašininius modelius.

Kai studijavau, o tai buvo prieš 20 metų, mes, kalbėdami apie dirbtinį intelektą, sakydavome, kad štai po 20 metų turėsime kompiuterį, kuris mąstys kaip žmogus. Tačiau dabartinių kompiuterių kūrėjai mano, kad po kokių 10 metų jie galbūt ir turės kompiuterį, kuris sugebės mąstyti kaip katė.

Po studijų man teko dirbti kino draugijoje. Ten rašiau straipsnius, dirbau viešųjų ryšių srityje, imdavau interviu ir įsitikinau, kad man tai daryti sekasi. Tada ir įgijau savo antrąjį išsilavinimą jau žurnalistikos srityje. Paskui išvykau į Londoną.

Ką Jūsų gyvenime pakeitė Londonas?

Londone pradėjau rengti reportažus BBC menų programai *Kaleidoskopas*. Kadangi tuo metu buvau kiek labiau už mane supusius žmones susipažinęs su kompiuteriais, tai savo kolegoms ir pareiškiau, kad turėtume naudoti *Microsoft Word* programą. Tuo metu tai buvo didelis šuolis BBC, pritaikant naujas technologijas. Savo darbe pagarsėjau kaip daug nusimanantis apie kompiuterius ir galintis plačiai auditorijai apie juos papasakoti.

Nuo kompiuterių kitas žingsnis vedė prie mokslo propagavimo. Taip atėjai į mokslo žurnalistiką.

Žurnalistinių įgūdžių svarba

Kas mokslo dalykus gali geriau propaguoti: ar turintys specialų kurios nors mokslo srities išsilavinimą, o gal tai vis dėlto žurnalistinį išsilavinimą įgijusių žmonių prerogatyva?

Man, įgijusiam mokslinį išsilavinimą, būtų parankiau pasakyti, kad pirmiausia turite būti mokslo žmogus, o jau paskui žurnalistas. Vis dėlto esu giliai įsitikinęs, kad propaguojant mokslą svarbiausia – žurnalistiniai įgūdžiai. Bent jau taip rodo mano asmeninė patirtis iš Jungtinės Karalystės mokslo populiarinimo veiklos. Pažįstu nemažai puikių mokslo srities žurnalistų, kurie nėra gavę jokio mokslinio išsilavinimo, tačiau puikiai perteikia mokslo naujienas, sugeba visuomenei suprantamai papasakoti apie mokslą.

Tačiau Jums asmeniškai žinios, įgytos studijuojant dirbtinio intelekto dalykus, padeda ar trukdo, rengiant laidas apie mokslą?

Man asmeniškai padeda, bet ne tiek, kad pranoktų žurnalistinius įgūdžius. Pagaliau kas yra mokslo propagavimas? Tai nėra vienos kurios nors pažinimo srities – archeologijos, chemijos ar fizikos propagavimas. Akivaizdu, kad visų šių skirtingų sričių ekspertu būti neįmanoma. Būtent žurnalistinis išsilavinimas ir atitinkami įgūdžiai padeda suvokti, kaip būtų galima pasakojimą apie bet kurią mokslo sritį padaryti įdomų, daugeliui patrauklų ir skaitytiną.

Tikriausiai sutiksite, kad skiriasi ir mokslo populiarintojai: vieniems artimesni humanitariniai, kitiems – gamtos mokslai, tretiems gal socialiniai ar menotyros dalykai. Būtų didelė prabanga kiekvienai atskirai sričiai ar krypčiai turėti specializuotus mokslo populiarintojus, nebent tai būtų savanoriai visuomenininkai, dirbantys toje srityje. Įdomu, ar Jungtinėje Karalystėje esama tokios specializacijos tarp mokslo populiarintojų?

Didžiojoje Britanijoje be BBC spausdinto žodžio žiniasklaidoje yra apie 12 mokslo temomis rašančių žurnalistų. Kai kurie didesni laikraščiai dar telkiasi žurnalistus, kurių specializacija – medicinos arba gamtosaugos tematika, todėl akivaizdu, kad visiems šiems žurnalistams tenka rašyti apie viską. Nereikėtų pamiršti – ir tai labai svarbu – kad mokslas nėra atskirtas nuo kitų gyvenimo sričių. Labai dažnai rašant apie futbolą ar pinigų skyrimą ir gavimą, tenka prieti ir prie konkrečios mokslinės temos. Bet kuriuo atveju svarbiausia, kad žurnalistai nebijotų rašyti apie mokslą. Deja, daugelis vis dar bijo, bent jau Didžiojoje Britanijoje.

Ką Jūs pats savo straipsniuose ar televizijos bei radijo laidose labiausiai vertinate?

Vienintelis vaizdas, kuris man atmintyje iškyla, mėginant atsakyti į šį klausimą, tai dar mokykloje per vieną fizikos pamoką atėjusio mokytojo pasakyti žodžiai: *Gal tau, Kventinai, reikėtų tapti mokslo žurnalistu? Juk tau daug geriau pavyksta ne atlikti mokslinį eksperimentą, bet apie jį parašyti…*

Turėčiau prisipažinti, kad studijų metais universitete labai panašiai būdavo ir man.

(Juokiasi.) Tai ir yra sugebėjimas kurti istoriją apie mokslą, bet ne daryti mokslą.

Laimė būti pačiu savimi

Ko pamokėte savo klausytojus atvykęs į Britų tarybos surengtą mokslo populiarinimui skirtą seminarą Vilniuje?

Mokslo populiarinimu įvairiais būdais mes jau užsiimame daug metų. Esame šiek tiek susiję ir su aukščiaisiais valdžios bei valdymo sluoksniais, taip pat tenka bendrauti ir su žmonėmis, kurie niekad gyvenime nėra davę jokio interviu. Svarbu tai, kad mes domimės mokslu, nuolat siekiame tobulinti savo profesinį meistriškumą. Tad dirbdami šį darbą ilgainiui sukaupėme daug įgūdžių ir minčių, kuriomis galime ir pasidalyti. Sukaupėme ir tam tikrą instrumentarijų, kurį galėtume perteikti Lietuvos kolegoms.

Šiuo konkrečiu atveju mūsų užduotis seminare ir buvo suteikti savo klausytojams instrumentų arsenalą, iš kurio kiekvienas klausytojas galėjo atsirinkti tai, kas jam tinkama ar priimtiniausia.

Šį savo interviu norėčiau užbaigti dviem citatomis. Pirmoji – tai XV a. alchemiko Paraskelio teiginys: *Nesistenk būti kitoks, būk pats savimi*. Kita mintis priklauso XIX a. psichologui Maksui Vėberiui (Max Weber), kuris po ilgų eksperimentų nustatė, kad nėra tų pačių takų, kiekvienas individas eina skirtingai.

Paskutinis klausimas svarbiausias

Prieš padėkojant už šį pokalbį tegul paskutinis klausimas priklausys Giedrei Mickonytei, Vilniaus dailės akademijos Dailės istorijos ir teorijos katedros vedėjai, kuri mums šio susitikimo metu padėjo bendrauti.

Giedrė Mickonytė. ***Ar turite kokį nors metodą, o gal instinktyviai atrandate tas įdomias istorijas, kurias galite papasakoti savo publikai?***

Kventinas Kuperis. Kadangi šį darbą dirbu jau daugelį metų, tai ir šias mano pastangas, matyt, reiktų sieti su praktiniais įgūdžiais ir su tuo, kad savo darbą sugebu dirbti iš tiesų gerai. Jei blogai dirbčiau, tai, akivaizdu, veikčiau ką nors kita.

Pirmas žingsnis, kuris būtinas mūsų mokslo populiarinimo darbe – tai gerbti savo profesijos srityje dirbančius žmones. Vienodai gerbtinas batsiuvys, kuris gerai atlieka savo darbą, ir vyndarys, nes naudojamės jų abiejų darbo vaisiais. Lygiai taip pat gerbtinas turėtų būti ir mano paties darbas, kurį atlieku gerai, nes turiu tinkamų įgūdžių. Tie įgūdžiai yra labai įvairūs, pradedant nuo psichologinio pobūdžio. Pavyzdžiui, žmogus, su kuriuo darau interviu, padaro pauzę, pažvelgia man į akis, lyg paskatindamas klausti daugiau, pagaliau pateikia geros informacijos apie savo darbą. Tai man reikšmingi signalai, iš viso to juk ir gimsta vienokia ar kitokia istorija.

Ką gi, pabaigoje lieka padėkoti Kventinui Kuperiui, kad šiek tiek praskleidė paslapčių šydą į savo kūrybinę laboratoriją. Dėkoju ir žaviajai Giedrei Mickonytei, kuri padėjo mums bendrauti, talkino įveikiant labai sudėtingus mūsų svečio minties vingius.

Kalbėjosi
Gediminas Zemlickas

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

skelbia konkursą eiti šias pareigas:

Naujosios literatūros skyriuje:
vyresniojo mokslo darbuotojo (0,5 etato).
Tekstologijos skyriuje:
vyresniojo mokslo darbuotojo (1 etatas).
Dainyno skyriuje:
jaunesniojo mokslo darbuotojo (1 etatas).

Konkurso dalyviai turi pateikti šiuos dokumentus:
– prašymą leisti dalyvauti konkurse Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktoriaus vardu;
– mokslinių darbų, paskelbtų po daktaro laipsnio suteikimo, sąrašą;
– gyvenimo aprašymą;
– aukštojo mokslo diplomo, kvalifikacinio ar mokslo laipsnio, pedagoginio mokslo vardo suteikimo dokumentų kopijas.

Dokumentai priimami iki 2005 m. vasario 20 d. adresu: Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius. Informacija tel./faks.: (8 ~ 5) 261 62 54, tel.: 262 19 43.
Su Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotojų atestavimo ir konkursų nuostatais galima susipažinti interneto puslapyje *http://www.llti.lt.*

Direktorius

Norbertas Vėlius ir lietuvių mitologija

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Dainininkė Veronika Povilionienė atlieka mėgiamiausią Norberto Vėliaus dainą „Aukštas dangus, šviesios žvaigždės...“; sėdi Lina Būgienė, Gintaras Beresnevičius, „Minties“ vyr. redaktorė Perla Vitkuvienė ir Mokslininkų rūmų direktorė Aldona Daučiūnienė

Atkelta iš 7 p.

mėginimas įvertinti procesus, atsižvelgiant į epochos realijas. Būtent G. Beresnevičiaus apžvalginiame straipsnyje *Lietuvių mitologijos tyrimai XX a. antrojoje pusėje* tas vertinimas ir pateikiamas.

G. Beresnevičius negaili kandaus žodžio istorikams, kartojusiems tas pačias įsikaltas tiesas, kurios, dabar tampa vis labiau akivaizdu, pasirodo, ne tokios ir teisingos. XIX a. prieštara tarp romantikų ir pozityvistų kartojasi ir XX a. pirmoje pusėje polemikoje tarp Vinco Krėvės ir Jono Balio, pagaliau karštoje diskusijoje spaudos puslapiuose tarp Pranės Dundulienės ir Juozo Jurginio.

Beje, išeivijoje atsidūrę folkloristai lietuvis Jonas Balys ir latvis Haraldas Biezaisas (Haralds Biezais) iš G. Beresnevičiaus susilaukia ne visada palankaus vertinimo. Pirmiausia dėl to, kad atsidūrę emigracijoje jie nepajuto ir tam tikro kultūrinės aplinkos keitimosi pulso, nes jau ne pozityvizmas valdo dabarties humanitarinį mokslą, ir tokių religijų, kurias jie ir toliau aprašinėja tikrovėje, nebeaptinkama, net sąvokos, kuriomis operavo folkloristai, jau nebederėjo prie šiuolaikinio tų tyrinėjimų konteksto. Pasak G. Beresnevičiaus, H. Biezais ir J. Balys taip ir neperprato mitologijos, kuri tėra tik dedamoji religijos dalis, pasakojimai apie pirmapradžius įvykius, dievų tarpusavio santykius ir hierarchiją. Gyvendami Vakaruose, būtent folkloristai turėjo galimybių reprezentuoti lietuvių ir latvių mitologijos bei senosios religijos tyrinėjimus vokiškose bei angliškose enciklopedijose, fundamentiniuose pasaulio religijas nagrinėjančiuose straipsnių rinkiniuose bei kolektyvinėse monografijose. Gaila, bet tie rašiniai atliko ir tam tikrą neigiamą vaidmenį tolesnėje tų tyrimų raidoje, nes dažnai pavymui einančius tyrinėtojus vedė klaidingu keliu.

Šiapus ir anapus „geležinės uždangos“

G. Beresnevičius 3-iajame tome parašė išsamų apžvalginį straipsnį *Lietuvių mitologijos tyrimai XX a. antrojoje pusėje*, taip pat papildė rankraštį trūkstama medžiaga iš paskutinio XX a. dešimtmečio.

Žinoma, gali kilti klausimų, kodėl N. Vėlius buvo sumanęs dėti vieną ar kitą tekstą, kokius komentarus būtų prie tų tekstų parašęs. Tikriausiai vienokie tie komentarai būtų 1995 m. ir, ko gero, kitokie, jeigu būtų tekę rašyti po 8–9 metų. Taigi G. Beresnevičiui, tęsiant N. Vėliaus pradėtą darbą, tikriausiai kilo daug klausimų. Užuot spėliojęs, jis parašė apibendrinantį įvadinį straipsnį 3-iajam tomui, kuriame išdėstė savo požiūrį į medžiagos parinkimą, atskirų autorių naudotą metodologiją ar ideologines aplinkybes, kuriomis tie straipsniai ar studijos buvo rašomos. Labai konceptualus įvadas, daug ką sudėliojantis į vietą, teikiantis gana išsamų vaizdą apie XX a. antros pusės senosios lietuvių religijos ir mitologijos tyrinėjimus šiapus ir anapus „geležinės uždangos“.

G. Beresnevičius neabejoja, kad galima ir reikėtų parengti bei išleisti ir 4-ąjį *Lietuvių mitologijos* tomą, nes ne tik Lietuvoje, bet ir Vokietijoje, Italijoje paskelbiami nauji darbai, apginamos disertacijos lietuvių mitologijos tyrinėjimų temomis. Tikėsimės, šis tomas pasirodys ne po 50 metų, kaip spėja pats G. Beresnevičius, bet daug greičiau.

Jaunimui rūpi mitologija

Minties leidyklos darbuotojai atkreipė dėmesį į tai, kad jaunimas vis aktyviau domisi mitologija ir mitologijos tyrimais. Nors ir nepasižymėdamas bestseleriams įprastais bruožais, *Lietuvių mitologijos* 3-iasis tomas centriniame knygyne 2004 m. birželio mėnesį buvo patekęs į perkamiausių knygų dešimtuką.

G. Beresnevičius pažymėjo, kad šiuo metu Lietuvoje yra nebloga šaltinių tyrinėjimo bazė. Tyrimų pagrindimu jau esame pralenkę ne vieną Europos šalį. Vis dėlto jeigu pagal šaltinių tyrinėjimus lygintumės su vokiečiais ar prancūzais, turėtume suvokti, kad įkopėme maždaug į XIX amžių. Tačiau turėdami *Baltų religijos ir mitologijos šaltinių* bei *Lietuvos mitologijos* tritomius jau galime ir nevažiuodami į Stokholmą, Krokuvą ar dar tolimesnius miestus tyrinėti seniausią lietuvių praeitį ir dvasinės kultūros ištakas. Šaltiniai jau yra po ranka, ir tokios jų gausos šiandien mums galėtų pavydėti daugelis tautų.

Kokio lygio tie lietuvių mitologijos ir senosios religijos tyrinėjimai? Šį klausimą kiek retoriškai iškėlęs G. Beresnevičius auditorijos nekankino, atsakė pats: labai nevienalyčiai tyrinėjimai. Aišku, kad jie priklauso skirtingoms mokykloms, skirtingų pažiūrų į nagrinėjamą objektą atstovams. Antai 3-iajame tome nesunkiai aptiksime amžinąjį atilsį istoriko J. Jurginio ir etnografės P. Dundulienės diskusijos atgarsius dėl lietuviškų stabų, šventyklų ir žmonių aukojimo dievams. Šia tema daug ginčytasi Lietuvos spaudoje XX a. aštuntajame dešimtmetyje. Galima priminti, kad P. Dundulienė gana aštriai kritikavo archeologą Adolfą Tautavičių.

A. J. Greimas ir N. Vėlius vienas kitu nesirėmė

Labai gerai, kad *Lietuvių mitologijos* 3-iajame tome nemėginama „subendravardiklinti“ skirtingų autorių požiūrių. Pavyzdžiui, tokių tyrinėtojų kaip Algirdo Juliaus Greimo ir Marijos Gimbutienės darbai daug kur labai smarkiai prasilenkia.

Dailininkė Ramunė Vėliuvienė dalijasi prisiminimais apie savo vyrą Norbertą Vėlių

Tiesa, gyvenimo pabaigoje M. Gimbutienė jau pradėjo naudoti A. J. Greimo sintezes. Ne visur sutampa ir A. J. Greimo bei N. Vėliaus požiūriai į nagrinėjamas problemas. Keista, kad vienas kitu beveik nesiremia. Kodėl? Šiandien nei A. J. Greimo, nei N. Vėliaus jau nepaklausime, nebent pastarojo doktorantas G. Beresnevičius galėtų tai interpretuoti.

Gerai, kad 3-iojo tomo sudarytojai nesuvedinėja sąskaitų su oponentais, svetimos pasaulėžiūros ar ideologijos atstovais. Todėl į tomą pateko ir partinių funkcionierių, dirbusių su lietuvių mitologijos medžiaga, straipsniai.

Dabartinio požiūrio į lietuvių, apskritai baltų mitologiją ir religiją, atstovams alergiją kelia teiginys, esą mūsų senieji protėviai buvo „gamtos garbintojai“. Deja, XX a. ši pažiūra buvo stipriai įsišaknijusi, o ir lietuvių tarybinio laikotarpio tyrinėtojų darbuose vienas iš pačių dažniausiai kartojamų stereotipų.

Aišku, ypatingo dėmesio nusipelno modernius mitų tyrimų metodus taikę ar net ir patys kai kuriuos kūrę lietuvių mokslininkai – minėtieji M. Gimbutienė ir A. J. Greimas bei Lietuvoje iki šiol mažiau žinomas Čikagoje gyvenęs kunigas Vytautas Jonas Bagdanavičius, kurio studija *Žmogaus ir pasaulio pradžia lietuviškoje tautosakoje* pateikiama 3-iajame tome.

Nuo praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio drąsiau įsibėgėja to meto Lietuvoje dirbę lietuvių mitologijos tyrinėtojai. Atidavę būtinąją duoklę marksizmo ir istorinio materializmo klasikų citatoms dauguma jų sukūrė vertingų darbų, kurie ir šiandien nėra praradę mokslinės vertės. Jie akivaizdžiai rodo mūsų supratimą apie nagrinėjamą dalyką.

Aukštas dangus, šviesios žvaigždės...

Kadangi rašome ne naujo knygos tomo recenziją, bet labiau pristatome patį knygos pasitiktuvių renginį, būtina paminėti ir liaudies dainų atlikėjos Veronikos Povilionienės prisiminimų žiupsnį apie N. Vėlių bei padainuotą profesoriaus mėgtą dainą *Aukštas dangus, šviesios žvaigždės*. Ši daina ir su ja susijusi istorija daug ką atskleidžia mums šios tokios reikšmingos asmenybės gyvenime.

XX a. šeštajame dešimtmetyje kažkur apie Rietavą būsimajam profesoriui, o tada dar tik studentui N. Vėliui teko atlikti ekspedicinio darbo praktiką. Per girią grįždamas pasiklydo. Saulė leidosi vakarop, pažeme skraidė juodieji gandrai (gal ir dabar tame krašte gyvena), o studentas N. Vėlius visai išklydo iš kelio ir jau rengėsi po kuria nors egle sulaukti ryto.

Staiga pamatė laukymę ir ten stovinčią trobelę, lange žiburį. Paklydėlis ėmė belstis ir sakyti, jog jis labai geras žmogus, tik pasiklydęs, todėl jo bijoti nereikia. Vos ne vos įsiprašė į trobelę, kur pamatė, kas yra tikrasis skurdas. Buvo ten krosnis, o prie jos šiaudų krūvelė, ant kurios jam duris atidariusi senelė ir leido nakčiai pernakvoti.

Pradėjo šnekėtis, žodis po žodžio ir senelė ėmė pasakoti savo gyvenimo istoriją. Gerai gyvenusi, bet vaikai prišnekėjo parduoti namus, o paskui išviliojo ir pinigus. Patys išvažiavo į Vilnių, o tėvus paliko be nieko. Dabar jie gyvena miške, artimiausi kaimynai už trijų ar keturių kilometrų. Kas nors iš gailesčio atneša pieno ir duonos – iš to prasimaitina.

N. Vėliui prabudo folkloristo smalsumas ir jis paklausė, gal močiutė moka senų dainų. Ne, ji nemokanti, bet jos vyras labai gražiai dainuojąs. Ant krosnies, po skarmalų krūva, sujudėjo kažkoks šešėlis, pasirodo, tai ir buvo senelės vyras. Vieni kaulai ir oda. Drebančiu balsu uždainavo: *Aukštas dangus, šviesios žvaigždės…*

N. Vėliui šis motyvas ir dainavimas visam gyvenimui išliko tarsi kokia skola, kitų žmonių padaryta skriauda tiems seniems žmonėms jam nedavė ramybės visą gyvenimą. Nors savo paties tėvais rūpinosi, bet tos kadais miško trobelėje išgirstos dainos ramiai negalėdavo klausytis, jautė tarsi kokį sąžinės priekaištą dėl kitų padarytos skriaudos senukams. Visose ekspedicijose, kuriose tik dalyvaudavo, N. Vėlius prašydavo kaimo žmonių padainuoti tą jo pamėgtąją dainą.

Gediminas Zemlickas

MOKSLO LIETUVĄ REMIA:

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas — Media Support Foundation

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius **Gediminas Zemlickas**
Kalbos redaktorė **Rūta Krasnovaitė**
Stilistė **Jūratė Veniūtė**
Dizaineris **Valdas Balciukevičius**

Patarėjai: **V. Būda, R. Goštautienė, J. Puodžius, A. Ramonas, D. Stančienė, A. Targamadzė, E. K. Zavadskas.**
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel/faks. (8 ~ 5) 212 12 35
Laikraštis internete: http://ml.lms.lt
Redakcija, pritardama ne visoms autorių mintims, jas toleruoja
Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio *http://ml.lms.lt* paskelbtą medžiagą būtina nuroda į „Mokslo Lietuvą“.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Sapnų sala“
S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius